

Lönebildnings rapporten

2022

Lönebildningsrapporten 2022

Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet. Vi gör prognoser som används som beslutsunderlag för den ekonomiska politiken i Sverige. Vi analyserar också den ekonomiska utvecklingen samt bedriver tillämpad forskning inom nationalekonomi.

I **Konjunkturbarometern** publicerar vi varje månad statistik över företagens och hushållens syn på den ekonomiska utvecklingen. Undersökningar liknande Konjunkturbarometern görs i alla EU-länder.

Rapporten **Konjunkturläget** är främst en prognos för svensk och internationell ekonomi, men innehåller också djupare analyser av aktuella makroekonomiska frågor. Konjunkturläget publiceras fyra gånger per år. **The Swedish Economy** är den engelska översättningen av delar av rapporten.

I **Lönebildningsrapporten** analyserar vi varje år de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen.

I **Hållbarhetsrapporten** analyserar vi varje år den långsiktiga hållbarheten i de offentliga finanserna.

Den årliga rapporten **Miljö, ekonomi och politik** är en översyn och analys av miljöpolitiken ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Vi publicerar också resultat av utredningar, uppdrag och forskning i serierna **Specialstudier, Working paper, PM** och som remissvar.

Du kan ladda ner samtliga rapporter från vår webbplats, www.konj.se. Den senaste statistiken och prognoserna hittar du under www.konj.se/statistik.

Förord

Regeringen har gett Konjunkturinstitutet uppdraget att framställa rapporter om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (Förordning (2007:759) med instruktion för Konjunkturinstitutet). Syftet med rapporterna är att tillhandahålla ett faktaunderlag till arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet.

Årets lönebildningsrapport innehåller en analys av hur olika priser i ekonomin har utvecklats den senaste tiden när konsumentprisinflationen varit hög. Dessutom analyseras produktivitetsutvecklingen och vinstläget i näringslivet. En modellbaserad ansats används för att analysera hur en lönechock i omvärlden fortplantar sig i den svenska ekonomin. I rapportens sista kapitel analyseras hur företagens upplevda brist på arbetskraft påverkar löneutvecklingen. Rapporten inleds med ett kort referat av Konjunkturinstitutets senaste prognos och scenario för hur ekonomin utvecklas de kommande tre åren.

Arbetet med årets rapport har letts av enhetschef Hanna Ågren.

Stockholm i oktober 2022

Albin Kainelainen
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Konjunkturläget inför avtalsrörelsen.....	13
Prisutvecklingen.....	23
Varför är inflationen så hög 2022?	26
Prisutvecklingen från och med 2023.....	29
Produktivitetens utvecklingen.....	32
Produktivitetens utveckling sedan 1990-talet i Sverige och i omvärlden	32
Produktivitetens utvecklingen under pandemin.....	35
Drivkrafter för den trendmässiga produktivitetens utvecklingen.....	42
Vinstandelar och lönsamhet i näringslivet.....	47
Vinstandelen samvarierar med konjunkturen.....	47
Vinstandelar i olika branscher.....	49
Avslutande kommentar	56
Högre löner i omvärlden och svensk ekonomi.....	58
Vad säger ekonomisk teori?.....	58
Analys med allmän-jämviktsmodellen SELMA	59
Arbetskraftsbrist och löneutveckling.....	65
Mikrodata kan ge nya svar om bristen.....	72
Samband mellan arbetskraftsbrist och löner	73
Skattningar för enskilda arbetstagare.....	78
Slutsatser.....	80
RUTOR	
Den tyska lönebildningen har förändrats över tid.....	15
Förhandlingsresultat i avtalsrörelsen 2020.....	19
Konsumentpris, producentpris och förädlingsvärdepris – hur hänger de ihop?.....	23
Olika index i SCB:s producentprisstatistik	25
Arbetskraftsbrist i olika undersökningar.....	68

Sammanfattning

Den höga inflationen och dess konsekvenser utgör fond för lönerörelsen. Arbetsmarknadens parter kommer att sluta nästa löneavtal i en mycket utmanande ekonomisk miljö. Svenska löntagare får för första gången på mycket länge minskade reallöner 2022 och 2023. Detta är en särskilt stor utmaning för de löntagare som redan i utgångsläget har små ekonomiska marginaler. Inflationen är förhöjd under såväl 2022 som 2023 men förväntas återvända ner mot Riksbankens inflationsmål under slutet av nästa år. Den höga inflationen och de höjda räntorna i Sverige och omvärlden väntas utlösa en lågkonjunktur där arbetslösheten stiger från en redan hög nivå. Även om bedömningen är att konjunkturen mattas av framöver så är konjunkturläget i utgångsläget starkt med en hög efterfrågan på arbetskraft och för företagen, ur ett historiskt perspektiv, högt vinstläge. Samtidigt visar Konjunkturinstitutets analys att det finns stora skillnader i utgångsläge mellan olika branscher och nivåerna kan snabbt variera över tid. Även produktivitetstillväxten skiljer sig mellan olika branscher men bedöms på lång sikt växa trendmässigt med 1,7 procent per år i näringslivet som helhet. Det är avgörande att inflationsmålets roll som makroekonomiskt ankare upprätthålls för den långsiktiga utvecklingen av välståndet.

Konjunkturinstitutets Lönebildningsrapport syftar till att redovisa samhällsekonomiska förutsättningar för lönebildningen och därigenom bidra med ett underlag till arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet i avtalsrörelser.

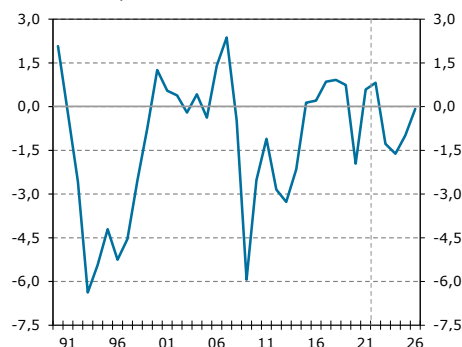
Avtalsrörelsen 2023 omfattar 450 avtal och ca 2,2 miljoner anställda. Arbetsmarknadens parter ska sluta avtal i ett läge när den svenska konjunkturen är på väg att försvagas från en högkonjunktur samtidigt som inflationen är mycket hög. Konjunkturinstitutets bedömning är att den svenska ekonomin gick in i en högkonjunktur i fjol, efter den kraftiga nedgången 2020, och att högkonjunkturen består i år (se diagram 1). Arbetsmarknaden har utvecklats starkt, vilket har lett till att andelen företag som upplever brist på arbetskraft i näringslivet har ökat till den högsta nivån under de senaste 20 åren (se diagram 2).

Samtidigt som konjunkturen har förstärkts har inflationen tagit fart och den ligger nu högt över Riksbankens inflationsmål (se diagram 3).

Den höga inflationen gräper ur löntagarnas reallöner kraftigt (se diagram 4). Nästa år minskar inflationen och nedgången i reallönen blir då betydligt mindre. Enligt Konjunkturinstitutets prognos och scenario kommer reallönerna först att ha återhämtat sig 2026. Hushållen antas få en betydande kompensation av staten för höga elkostnader under hösten och vintern, vilket bidrar till att hushållens reala disponibla inkomst inte utvecklas lika svagt som reallönen (se diagram 4). Svag inkomstutveckling, stigande bolåneräntor och fallande tillgångspriser har fått hushållen

Diagram 1 BNP-gap

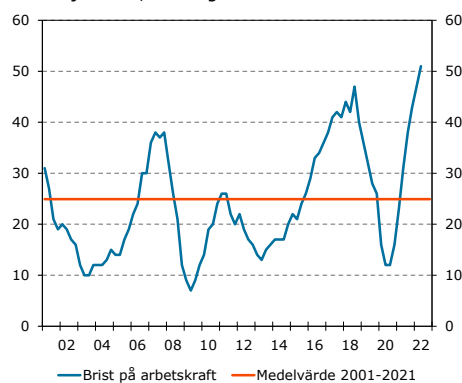
Procent av potentiell BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Brist på arbetskraft i näringslivet

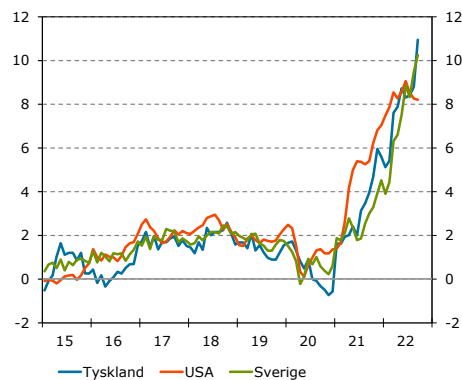
Andel ja-svar, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Inflation i valda länder

Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Anm. HIKP för Tyskland och Sverige, KPI för USA.

Källor: OECD, Bureau of Labour Statistics och SCB.

att se mörkt på framtiden (se diagram 5). Hushållen bedöms därför dra ner markant på konsumtionen den närmaste tiden. Svag efterfrågan från hushållen och en svagare omvärldskonjunktur innebär att den svenska ekonomin går in i en lågkonjunktur nästa år som bedöms vara till och med 2025. Lågkonjunkturen innebär att arbetsmarknaden försvagas och arbetslösheten stiger gradvis de närmaste två åren (se diagram 6).

När reallönerna sjunker trots att produktiviteten ökar och lönsamheten är god i näringslivet som helhet är det naturligt att det diskuteras om löntagarna borde kompenseras för den höga inflationen via högre avtalade löneökningar. Risken med kompensatoriska krav är emellertid att det kan leda till en pris- och lönespiral som blir svår att få bukt med. På sikt är det viktigt att lönerna inte ökar snabbare än vad som är förenligt med inflationsmålet.¹ Högre löneökningar än så skulle tvinga Riksbanken att strama åt penningpolitiken för att se till att inflationsförväntningarna inte blir för höga och därmed värna trovärdigheten för inflationsmålet. Detta skulle i sin tur leda till en sämre konjunkturutveckling och en högre arbetslöshet.

Krympande reallöner slår särskilt hårt mot grupper med små ekonomiska marginaler vilket rest frågan om höjda lägstalöner ska prioriteras i avtalsrörelsen. Samtidigt har arbetslösheten varit fortsatt hög bland grupper med en svag ställning på arbetsmarknaden de senaste åren, trots högkonjunktur. Höga löneökningar för dom med relativt låga löner skulle kunna försvåra för dessa grupper att komma i arbete.

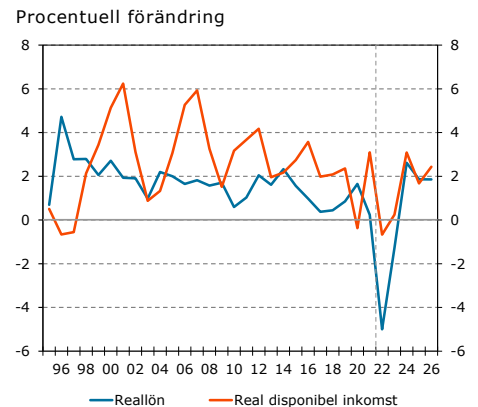
Prisutvecklingen

Den höga konsumentprisinflationen är inget unikt svenskt fenomen. Inflationen har ökat snabbt de senaste åren i de flesta utvecklade ekonomierna och uppgången i Sverige har i stora drag varit lika stor som i USA och Tyskland (se diagram 3) samt i euroområdet.

Den höga inflationen förklaras till stor del av utbudsstörningar till följd av kriget i Ukraina, nedstängningar till följd av pandemin och brist på fraktkapacitet, vilket har drivit upp priset på livsmedel, vissa råvaror och vissa insatsvaror kraftigt. Samtidigt har pandemin även medfört att den ekonomiska politiken på många håll har varit expansiv, vilket har bidragit till en ökad efterfrågan, på framför allt varor, i många länder. De snabba prisökningarna i omvärlden har inneburit att svenska importpriser har ökat snabbt (se diagram 7). En utveckling som späts på av en kraftig försvagning av kronan det senaste året.

Den snabba uppgången i el- och drivmedelspriser förklarar en del av uppgången i inflationen i Sverige det senaste året. Att elpriserna stigit i Sverige beror på en mängd samverkande

Diagram 4 Real disponibel inkomst och reallön

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 Hushållens förtroende

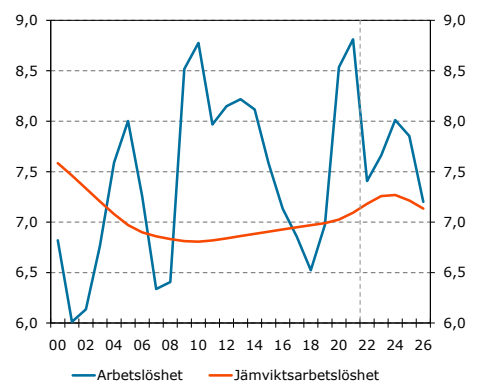
Index medelvärde=100 respektive avvikelser från medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹ Till given vinstandel kan lönerna i näringslivet på lång sikt öka med summan av tillväxten i produktiviteten och förädlingsvärdedeflatoren.

faktorer. Höga gaspriser, låga vattennivåer i vattenmagasinen i södra Norge, nedläggningen av kärnkraftsreaktorer i södra Sverige och en förhållandevis vindstilla sommar 2022 är några bidragande faktorer. Drivmedelspriserna har påverkats av ett globalt underskott på diesel och att det svenska inblandningskravet för biodrivmedel höjdes vid årsskiftet. Nästa år faller inflationen tillbaka successivt i takt med att varupriserna och energipriserna utvecklas svagare (se diagram 8).

Svenska exportföretag påverkas generellt sett i mycket hög grad av utvecklingen på internationella marknader och produktpriset sätts normalt i utländsk valuta. Försvagningen av kronan har därför bidragit till att priset på den samlade svenska exporten uttryckt i kronor har ökat mycket snabbt det senaste året, om än inte fullt lika snabbt som importpriset (se diagram 7). Det så kallade bytesförhållandet har därmed försvagats något de senaste kvartalen. Även om importpriserna har stigit snabbare än exportpriserna så har priset på det mervärde som skapas i näringslivet, den så kallade förädlingsvärdedeflatorn, ökat snabbt (se diagram 9). Utvecklingen har dock varit väldigt olika i olika branscher. Priserna har ökat mycket kraftigt i många branscher vars produktion är direkt knuten till användning av mark och naturresurser såsom jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvverksamhet och energiproduktion (se diagram 10). Produktpriserna i dessa branscher bestäms i hög grad på internationella marknader och stigande världsmarknadspriser har drivit upp lönsamheten. Även exklusive dessa branscher har dock prisutvecklingen sammantaget varit positiv för lönsamheten (se diagram 9).

Produktivitetsutvecklingen

Produktivitetsutvecklingen i näringslivet är en avgörande faktor för hur snabbt arbetskostnaderna kan öka på sikt. Den djupa ekonomiska krisen i början av 1990-talet blev startskottet för en lång period med stark produktivitetstillväxt i Sverige. Produktiviteten ökade snabbt från 1993 fram till den globala finanskrisen som bröt ut 2008 (se diagram 11). Den framväxande IKT-sektorn, där produktivitetstillväxten var mycket hög, gav under denna period stora bidrag till produktivitetstillväxten. Åren 1994–2007 ökade produktiviteten i ekonomin som helhet med i genomsnitt 2,7 procent per år. Åren 2010–2019 har tillväxten bara varit ungefär en tredjedel så hög.

Under covid-19-pandemin har produktivitetsutvecklingen inte följt samma mönster som under tidigare kriser. Efter att initialt ha minskat återhämtade produktiviteten sig snabbt redan det tredje kvartalet 2020 och har sedan dess legat på en relativt hög nivå (se diagram 12). Den högre produktiviteten kan bland annat förklaras av att arbetstiden snabbt kunde anpassas till den lägre produktionen tack vare ett förstärkt stöd för korttidsarbete och bitvis hög sjukfrånvaro. Sammansättningseffekter har också bidragit till den höga produktivitetsnivån under pandemin, då

Diagram 7 Export- och importprisindex i producentprisindex

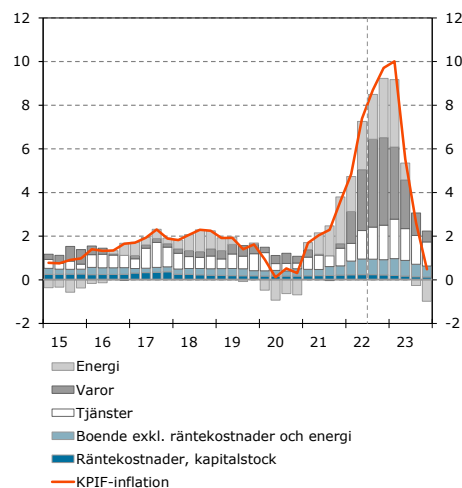
Index 2020=100, månadsvärden

Anm. Avser B - E enligt SPIN 2015. Det vill säga mineraler, industriprodukter, samt el, gas, värme, vatten, sanitetstjänster med mera. Jord- och skogsbruksprodukter ingår inte.
Källa: SCB.

Diagram 8 Bidrag till KPIF-inflationen

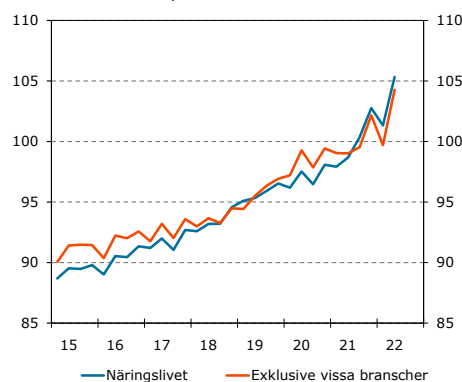
Procentenheter respektive årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Anm. Beräkningen av bidragen är approximativ.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Förädlingsvärdedeflaterer

Index 2021=100, kvartalsvärden

Anm. Exkluderade branscher är jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvverksamhet, el, gas, värme, vatten mm. samt små- och fritidshus.
Källa: SCB.

några arbetsintensiva och mindre produktiva branscher minskade sin andel av näringslivets produktion.

Konjunkturinstitutets bedömning är att den samlade effekten av pandemin på produktivitetens långsiktiga utveckling är försumbar. På lång sikt väntas produktiviteten växa trendmässigt med 1,7 procent per år i näringslivet som helhet (se diagram 13). Det är lägre än det historiska medelvärdet för de senaste 30 åren.

Vinstandelar och lönsamhet i näringslivet

Vinstandelen i näringslivet mäter hur stor del av förädlingsvärdet som tilldelas kapitalägarna. Företagens vinster ska täcka finansieringskostnader för företagets kapital, kostnader för att ersätta förslitet kapital, samt ge ägarna avkastning på det egna kapitalet. I näringslivet som helhet har vinstandelen ökat markant de senaste åren (se diagram 14). Förändringar i vinstandelen följer vanligen förändringar i konjunkturen och i produktivitetstillväxten (se diagram 88). Under perioder när konjunkturen förstärks och tillväxten i efterfrågan är hög, ökar produktiviteten i företagen vanligen snabbt. Det leder i sin tur till att vinstandelen ökar. Det omvända gäller normalt när konjunkturen försvagas. Under den snabba konjunkturedgång som pandemin gav upphov till i början på 2020 bröts denna koppling och både produktiviteten i näringslivet och vinstandelen fortsatte att öka 2020 (se diagram 14).

Data på kvartalsfrekvens visar att vinstandelen i näringslivet som helhet ökade successivt under 2021 och det första halvåret 2022. Det andra kvartalet i år hamnade vinstandelen i näringslivet på en nivå som ligger högt över det historiska genomsnittet. Utvecklingen ser dock olika ut i olika branscher i näringslivet, bland annat beroende på i vilken utsträckning branscherna gynnas eller missgynnas av den internationella prisutvecklingen. Den relativt höga vinstandelen i näringslivet som helhet bör därför inte tolkas som att det i alla delar av näringslivet finns en förmåga att bära stigande arbetskostnader utan att behöva föra kostnadsökningarna vidare till kunderna. Inom vissa tjänstebranscher, som till exempel hotell och restaurang samt transporttjänster, var vinstandelen lägre än det historiska medelvärdet det andra kvartalet i år. I tillverkningsindustrin var däremot vinstandelen på sin klart högsta nivå sedan millennieskiftet. Konjunkturinstitutet prognosticerar att konjunkturen försvagas snabbt de närmaste kvartalen och att svensk ekonomin går in i en lågkonjunktur nästa år. Detta kommer att gå hand i hand med en vikande vinstandel, men vinstandelen i näringslivet som helhet kommer att förbli på en jämförelsevis hög nivå även de kommande åren.

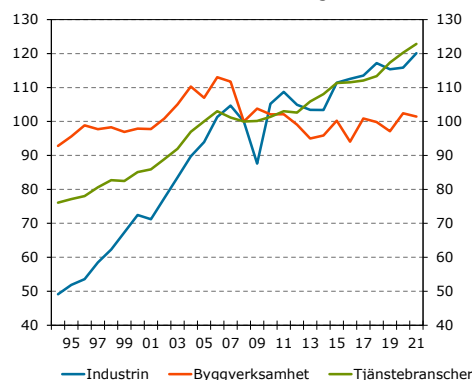
Diagram 10 Förädlingsvärdedeflator för utvalda branscher
Index 2021=100

Anm. Sammanvägning av branscherna jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvverksamhet, el, gas, värme, vatten mm. samt små- och fritidshus.
Källa: SCB.

Diagram 11 Produktivitet i näringslivets olika branscher

Index, 2008=100, kalenderkorrigerade värden

Anm. Avser förädlingsvärdet i fasta priser per arbetad timme.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Produktivitet i näringslivet

Kronor per timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Ett annat mått som speglar företagens lönsamhet är kapitalavkastningen.² Vinstandelen i näringslivet samvarierar normalt i hög grad med kapitalavkastningen. Kapitalavkastningen har minskat trendmässigt över tiden och sedan 2008 varit lägre än de senaste decenniernas genomsnitt (se diagram 16). Den lägre kapitalavkastningen ska ses i ljuset av att den riskfria realräntan har minskat kraftigt och varit negativ sedan 2015. Kapitalavkastningen har stigit sedan 2018 (se diagram 16) och givet ränteläget är det Konjunkturinstitutets bedömning att kapitalavkastningen i det svenska näringslivet var relativt hög 2021. De nominella räntorna har stigit under 2022 och bedöms stiga ytterligare framöver. När inflationen minskar nästa år innebär det att realräntan ökar successivt, vilket talar för ett ökat avkastningskrav och en högre kapitalavkastning.

Högre löner i omvärlden och svensk ekonomi

Den höga inflationen i många länder har medfört höga lönekrav från arbetstagarorganisationer i flera europeiska länder, bland annat Tyskland. Högre löneökningar i omvärlden kan ha betydande inverkan på svensk ekonomi genom olika kanaler, exempelvis exportefterfrågan, importpriser och växelkurs. Konjunkturinstitutet har använt en modellbaserad ansats för att analysera hur en oväntad ökning av lönerna i omvärlden påverkar svensk ekonomi.³

Om lönerna i omvärlden ökar oväntat mycket under ett år (se diagram 17) leder det till att kostnaderna för företagen i omvärlden blir högre. På kort sikt gynnar de högre lönerna hushållen i omvärlden som konsumerar mera och därmed blir även omvärldens BNP högre på kort sikt. Men de högre kostnaderna gör att företagen i omvärlden på lite längre sikt måste kompensera sig genom att höja priserna mer än annars, med högre inflation som följd. Penningpolitiken stramas därför åt i omvärlden vilket leder till en svagare konjunkturutveckling utomlands.

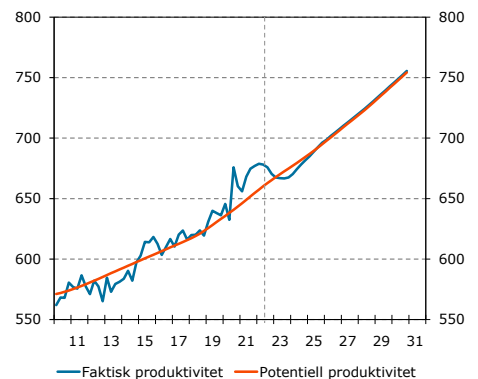
Trots att de högre priserna i omvärlden gör att de svenska företagens internationella konkurrenskraft stärks blir den svenska exporten lägre. Anledningen är att exportefterfrågan minskar till följd av den svagare konjunkturutvecklingen i omvärlden (se diagram 18). Därmed försvagas konjunkturer även i Sverige. Samtidigt leder de högre priserna i omvärlden till att importpriserna stiger, vilket smittar av sig på inflationen i Sverige. Den svaga konjunkturutvecklingen gör att lönerna i Sverige blir marginellt lägre under ett antal år (se diagram 17) för att sedan stiga när

² Kapitalavkastningen mäts som driftöverskottet i förhållande till kapitalstocken, det vill säga det produktiva kapitalet.

³ För mer information om modellen SELMA som använts i analysen, se Konjunkturinstitutet (2020) för en teknisk beskrivning av modellen, och Konjunkturinstitutet (2021) för en beskrivning av mindre teknisk karaktär.

Diagram 13 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

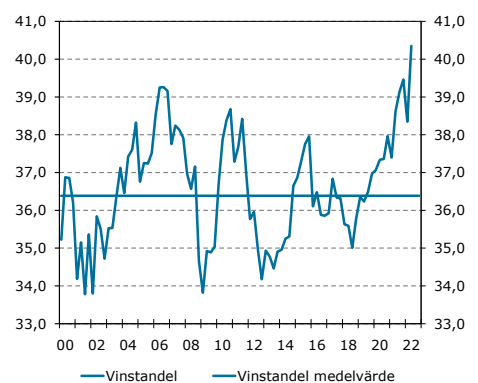
Kronor per timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 14 Vinstandel i näringslivet

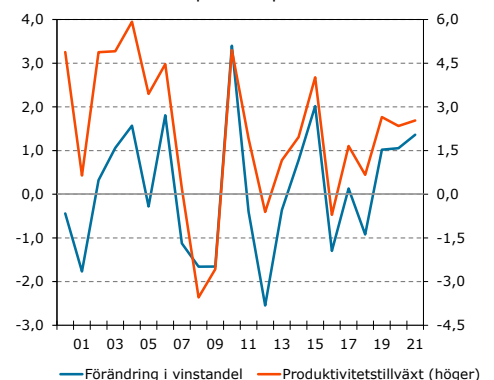
Procent av förädlingsvärdet, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Förändring i vinstandel samt produktivitetstillväxt i näringslivet

Procentenheter respektive procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

konjunkturen har återhämtat sig. Lönerna i Sverige stiger dock i mycket mindre utsträckning än i omvärlden.

På lång sikt kommer relativa priser och relativa löner uttryckt i gemensam valuta att vara opåverkade av löneökningen i omvärlden, det vill säga den internationella konkurrenskraften påverkas inte på lång sikt. Eftersom löner och priser påverkas mycket mindre i Sverige än i omvärlden innebär detta att växelkursen på lång sikt står för en relativt stor del av anpassningen. Resultaten indikerar att ca 40 procent av anpassningen i den svenska ekonomin på lång sikt går via löner och priser och ca 60 procent går via växelkursen.⁴ Anpassningen av växelkursen tar dock tid. Inom tidsramarna för en vanlig avtalsperiod är det endast en mindre del av relativprisförskjutningarna som absorberas av växelkursen. Anledningen är att det är fler faktorer som påverkar den svenska växelkursen än prisskillnader mellan Sverige och omvärlden, bland annat ränteskillnader mellan Sverige och omvärlden.

Arbetskraftsbrist och löneutveckling

När efterfrågan på arbetskraft stiger är det normalt att även löneökningarna stiger. De senaste 10–15 åren har dock ett flertal mått som mäter efterfrågan på arbetskraft fått ett allt svagare samband med löneutvecklingen (se diagram 19). Skäl som framförts till att sambanden försvagats är bland annat en stor andel långtidsarbetslösa och hög deltidsarbetslöshet, men även att olika typer av efterfrågemått på arbetskraft inte fångar hur mycket personal som arbetsgivarna efterfrågar.

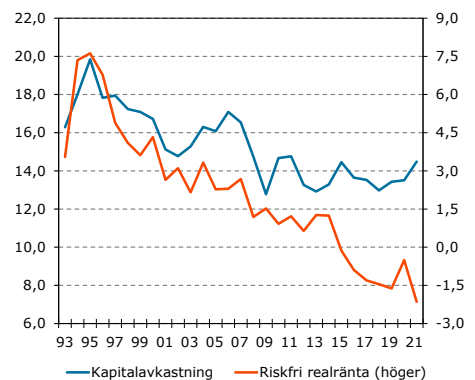
Att makroekonomiska data visar att sambandet mellan resursutnyttjande och löneökningar förändrats sedan omkring 2010 behöver dock inte innebära att grundläggande utbuds- och efterfrågeeffekter på lönerna har satts ur spel.

Konjunkturinstitutet har därför undersökt i vilken utsträckning brist på arbetskraft påverkar lönerna i enskilda företag. Arbetsstagare som arbetar hos en arbetsgivare med hög brist på arbetskraft får en starkare förhandlingsposition gentemot arbetsgivaren och arbetsgivaren kan behöva höja lönerna mer än normalt eftersom rekrytering tar resurser i anspråk, särskilt när företagets efterfrågan på arbetskraft är hög.

I den statistiska analysen används mikrodata på företagsnivå. Analysen visar att i företag med arbetskraftsbrist så stiger lönerna för befintligt anställda mer än i andra företag. Skillnaderna i löneökning mellan olika anställda är också relativt sett större i företag med brist på arbetskraft. Utvecklingen av genomsnittslönen skiljer sig däremot inte åt från företag utan arbetskraftsbrist. Det beror på att företag med arbetskraftsbrist i högre

Diagram 16 Kapitalavkastning i näringslivet och riskfri realränta

Procent av kapitalstocken respektive procent

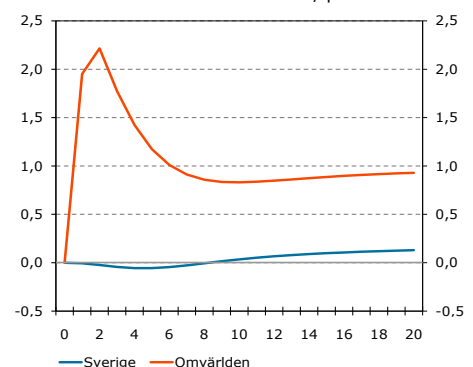

Anm. Riskfri realränta avser räntan på en 10-årig statsobligation minus samtida KPIF-inflation.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 17 Lönenivåer i Sverige och i omvärlden

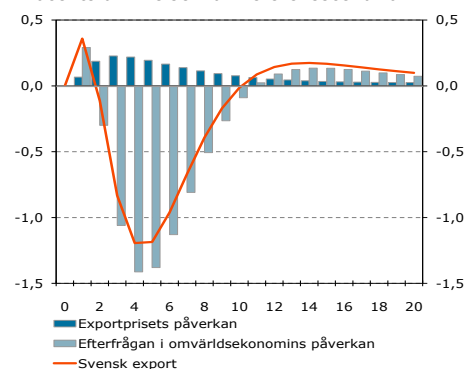
Avvikelse från referensscenario, procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 18 Svensk export uppdelad på prisseffekt och efterfrågeeffekt

Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

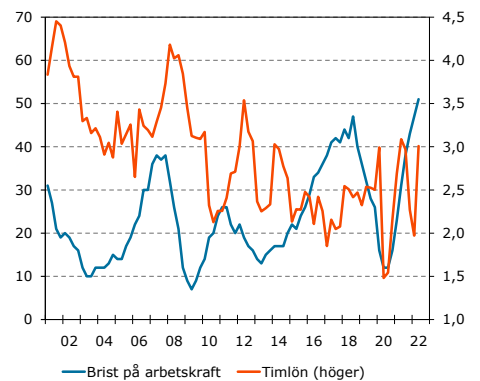
⁴ Om lönenivån i omvärlden, allt annat lika, varaktigt höjs med 1 procent leder det alltså till att kronan på lång sikt förstärks med 0,6 procent och att svenska löner och priser blir 0,4 procent högre.

utsträckning anställer personer som varit arbetslösa, studerat eller varit i arbetsmarknadspolitiska program. Dessa personer får lägre lön än de som redan är anställda, vilket allt annat lika håller tillbaka genomsnittslönen. Personer med högskoleutbildning och personer med lön över medianlönen gynnas lönemässigt av att det råder arbetskraftsbrist på företaget. För den fjärdedelen av arbetstagarna som har lägst lön finns det däremot inga positiva effekter på löneutvecklingen av arbetskraftsbrist. Analysen finner vidare ingen signifikant skillnad mellan hur kvinnors och mäns löneutveckling påverkas av arbetskraftsbrist.

När konjunkturen nu mattas av och Sverige går in i en lågkonjunktur kommer arbetskraftsbristen sannolikt att falla tillbaka. Lägre arbetskraftsbrist gör det svårare för grupper med svagt fäste på arbetsmarknaden som studenter och arbetslösa att få arbete. Samtidigt kommer lägre arbetskraftsbrist enligt dessa resultat att hålla tillbaka löneökningarna samt minska skillnaderna i lönehöjningar mellan olika grupper.

Diagram 19 Brist på arbetskraft och löneutveckling i näringslivet

Andel ja-svar respektive procentuell förändring, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturläget inför avtalsrörelsen

Den höga inflationen slår hårt mot global och svensk ekonomi. För att stävja inflationen och förankra inflationsförväntningarna har penningpolitiken tvingats svara med snabba räntehöjningar och fler höjningar är att vänta. Stigande priser och räntor tvingar hushållen att dra ner på sin konsumtion samtidigt som en svagare omvärld håller tillbaka svensk export. Sammantaget leder detta till att svensk ekonomi går in i en lågkonjunktur nästa år. Arbetsmarknaden är i utgångsläget stark och antalet sysselsatta har ökat snabbt i år. Lågkonjunkturen nästa år innebär att efterfrågan på arbetskraft blir lägre och arbetslösheten ökar.

Beskrivningen av konjunkturläget inför avtalsrörelsen i denna rapport utgår från *Konjunkturläget september 2022* där inkommande statistik till och med den 23 september beaktades. Då prognostiserades en tydlig inbromsning under det andra halvåret i år och den statistik som har inkommit efter publiceringen har i stora drag bekräftat den utvecklingen. Bland annat minskade BNP i augusti och inköpschefsindex för tillverkningsindustrin sjönk i september under den nivå som indikerar tillväxt. Inflationen i september, mätt med KPIF, var något högre än i prognosen medan sysselsättningen utvecklades svagare det tredje kvartalet.

MAKROEKONOMISK UTVECKLING SEDAN AVTALSRORELSEN 2020

När den förra avtalsrörelsen avslutades hösten 2020 befann sig världsekonomin i början av återhämtningen efter det stora fallet i BNP under inledningen av pandemin. Återhämtningen i både Sverige och i omvärlden har därefter gått snabbt och en viktig drivkraft var den mycket expansiva finans- och penningpolitiken. I Sverige gav staten stora stöd till både hushåll och företag medan Riksbanken expanderade balansräkningen genom obligationsköp. Liknande stödåtgärder genomfördes i andra länder. Under 2021 genomfördes omfattande vaccinationskampanjer vilket innebar att man kunde börja lätta på restriktioner och efterfrågan började normaliseras. Detta ledde till att läget på arbetsmarknaden förbättrades och arbetslösheten sjönk relativt snabbt. Trots stora finanspolitiska åtgärder under pandemin förblev Sveriges offentliga finanser starka.

Den snabba återhämtningen i kombination med omfattande produktionsstörningar i Kina till följd av regeringens nolltoleranspolitik ledde till stor komponentbrist och leveransproblem. När Ryssland i februari anföll Ukraina förvärrades utbudsproblemen ytterligare och flera råvarupriser, inklusive energi, steg kraftigt. Dessa faktorer har resulterat i en mycket hög inflation och världens centralbanker har snabbt fått lägga om politiken i en betydligt mer åtstramande riktning. Den höga inflationen och de

kraftiga räntehöjningarna har fått hushåll i både Sverige och i många andra länder att se väldigt pessimistiskt på framtiden. Samtidigt har stämningläget inom svenskt näringsliv också vänt nedåt, även om företag tycks vara betydligt mindre pessimistiska än hushåll och vinstläget är relativt gott.

HÖG INFLATION OCH STIGANDE RÄNTOR I VÄRLDSEKONOMIN

Den höga inflationen och den mer åtstramande penningpolitiken har fått förtroendeindikatorer för främst hushåll men även företag att vika kraftigt nedåt rejält (se diagram 20). I Europa pressas företag och hushåll extra hårt av höga energipriser till följd av kriget i Ukraina. Den höga inflationen har tvingat centralbankerna att snabbt höja räntan och tillgångspriser har fallit kraftigt. Sammantaget innebär det att hushållens konsumtionsutrymme blir väsentligt mindre framöver och att företag möter ett ökat kostnadstryck. För att dämpa effekterna av de högre energipriserna i Europa har regeringar genomfört en rad åtgärder, framför allt riktade mot hushåll. Trots det bromsar tillväxten in kraftigt det andra halvåret i år i euroområdet och nästa år stagnerar nästan BNP (se tabell 1).

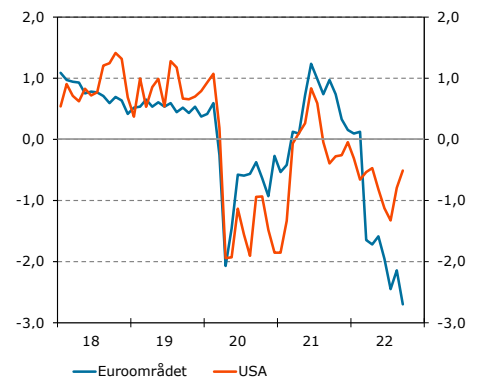
I USA började inflationen stiga tidigare än i Europa och arbetsmarknaden har utvecklats starkt under en längre tid. Därför påbörjade Federal Reserve sin höjningscykel redan i början av året och man har signalerat om fortsatta höjningar framöver. De allt högre räntorna kyler ner den amerikanska ekonomin och tillväxten väntas bli dämpad framöver.

I takt med att global efterfrågan dämpas och energipriserna inte fortsätter att stiga kommer också inflationstakten att avta och 2024 kommer inflationen i både euroområdet och USA att vara i linje med inflationsmålen (se tabell 1). Centralbankernas höjningscykler avslutas i inledningen av 2023 och 2024 börjar ECB och Federal Reserve gradvis sänka styrräntan. Bland annat till följd av de lägre räntorna växlar BNP-tillväxten upp igen 2024.

Trots kraftigt försämrade tillväxtutsikter är arbetsmarknaden fortfarande stark i både Europa och USA. I euroområdet är arbetslösheten på en historiskt låg nivå, skillnaden mellan länder är dock stor. I Storbritannien och i USA har också arbetslösheten fallit snabbt senaste året och befinner sig på historiskt mycket låga nivåer (se diagram 21). Den relativt strama arbetsmarknaden i Storbritannien och USA har resulterat i snabbt stigande löner i år (se diagram 22). I euroområdet har inte lönetillväxten växlat upp lika tydligt och det andra kvartalet steg arbetskostnadsindex med 4 procent medan de i Tyskland ökade med över 5 procent. Se vidare grårutan ”Den tyska lönebildningen har förändrats över tid”. En stor del av löneökningarna i år förklaras av tjänstesektorn där löneökningarna varit mycket låga under pandemin. Trots att de nominella löneökningarna är högre än innan pandemin är reallöneökningen negativ. I Sverige steg lönerna med

Diagram 20 Konsumentförtroende

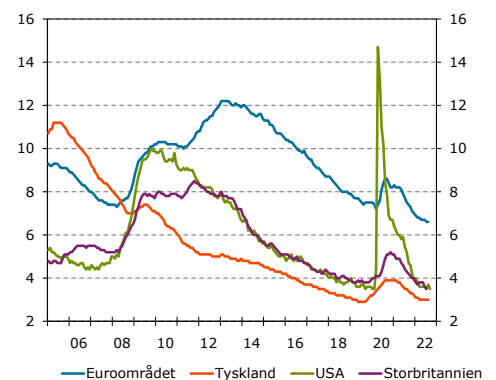
Standardiserade avvikelser från medelvärde, månadsvärden

Källor: DG Ecfm, Conference Board och Macrobond.

Diagram 21 Arbetslöshet i omvärlden

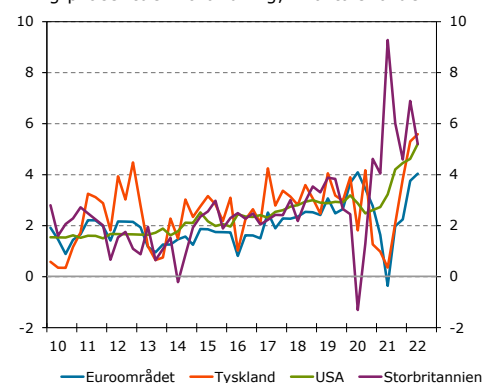
Procent av arbetskraften, säsongrensade månadsvärden

Källor: Eurostat, U.S. Bureau of Labor Statistics och Macrobond.

Diagram 22 Löner i omvärlden

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Anm. Avser labor cost index (euroområdet, Tyskland), employment cost index (USA) och genomsnittslön per vecka (Storbritannien).

Källor: Eurostat, Office for National Statistics och U.S. Bureau of Labor Statistics.

2,7 procent andra kvartalet⁵ (för en analys av hur svensk ekonomi påverkas av ett högre lönetryck i omvärlden se kapitlet ”Högre löner i omvärlden och svensk ekonomi”).

Tabell 1 Nyckeltal för internationell ekonomi

Procentuell förändring respektive procent

	Prognos			Scenario		
	2021	2022	2023	2024	2025	2026
BNP i världen	6,1	2,8	2,4	3,1	3,2	3,1
BNP i KIX-länderna	5,2	2,7	1,0	2,3	2,3	2,2
BNP i USA	5,7	1,7	0,8	1,8	2,1	2,1
BNP i euroområdet	5,2	3,1	0,1	1,8	1,9	1,7
Svensk exportmarknad	8,6	6,6	2,1	3,7	3,4	3,2
KPI i KIX-länderna	3,1	8,3	5,8	2,2	2,3	2,3
KPI i USA	4,7	8,1	3,9	2,4	2,3	2,3
HIKP i euroområdet	2,6	8,3	6,2	1,6	2,0	2,0
Styrränta i USA ^{1,2}	0,3	4,3	4,3	3,8	3,3	2,8
Styrränta i euroområdet ^{1,3}	0,0	2,3	2,5	2,0	1,8	1,8
Styrränta, KIX6-vägd ^{1,4}	-0,4	1,7	2,3	1,9	1,6	1,6

¹ I slutet av året. ² Avser den övre gränsen i Federal Reserves styrränteintervall.

³ Avser esterräntan. ⁴ Avser ett genomsnitt av dagslåneräntan est. för euroområdet samt styrräntor i USA, Norge, Storbritannien, Danmark och Japan.

Anm. BNP-siffrorna avser den kalenderkorrigerade utvecklingen uttryckt i fasta priser. Aggregaten beräknas med hjälp av tidsvarierande köpkraftsjusterade BNP-vikter från IMF.

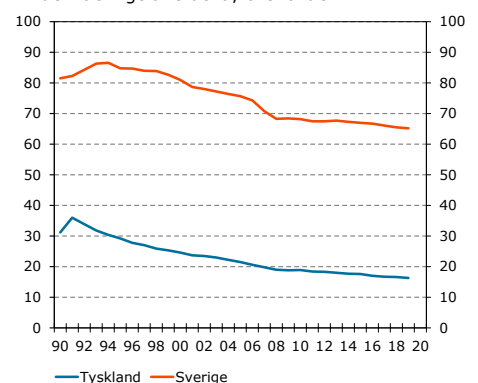
Källor: IMF, OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Den tyska lönebildningen har förändrats över tid

Från 1950-talet fram till början på 2000-talet kännetecknades den tyska lönebildningen av ett system som liknar det nuvarande systemet i Sverige, där enskilda sektors avtal (i Sveriges fall industrin) är normerande för andra sektorer och företag i ekonomin. I dag präglas den tyska lönebildningen i stället av ett relativt flexibelt och decentraliserat system, även om det fortfarande finns inslag av det normerande lönebildningssystemet. Normeringen sker på ett mer informellt sätt än i dagens Sverige, och har både en regional och sektoriell dimension. Först sluts ett regionalt avtal i den normerande sektorn (oftast metallindustrin i delstaten Baden-Württemberg), som är normerande för resten av regionerna inom den sektorn. Dessa avtal är sedan utgångspunkten för resterande branscher i ekonomin. Metallindustrin har oftast varit den normerande sektorn, men det finns även andra branscher som varit normerande. I mitten på 1970-talet var exempelvis offentlig sektor först ut med att sluta avtal om löneökningar. I Tyskland finns det även företagsråd, som arbetar vid sidan av facken med syfte att

Diagram 23 Facklig anslutningsgrad

Andel fackligt anslutna, årsvärden

Källa: OECD.

⁵ För att vara jämförbart med löner i euroområdet och Tyskland avser detta arbetskostnadsindex (labor cost index) enligt Eurostat.

företråda arbetstagare som inte är fackligt anslutna. Arbetsgivarna och företagsråden kan även sluta en företagsöverenskommelse. Parterna kan endast förhandla om innehållet i det slutna kollektivavtalet.

Normeringen har successivt försvagats och i dag sluts många avtal på företagsnivå. En bidragande faktor till att det lönenormerande system som tidigare fanns i Tyskland har försvagats är att andelen fackanslutna arbetstagare successivt minskat sedan 1990-talet (se diagram 23). Även omfattningen av företagsråd har minskat över tid. En indikator på att normeringen i Tyskland har försvagats är att antalet sifferlösa avtal har ökat. Det har lett till att den faktiska löneutvecklingen periodvis varit lägre än den avtalade löneutvecklingen (se diagram 24). I Sverige, som har en betydligt högre facklig anslutningsgrad, är det mycket ovanligt att den faktiska löneökningen blir lägre än de avtalade lönerna (se diagram 23). Graden med fackligt anslutna skiljer sig även mycket mellan olika delar av Tyskland, med en svag anslutningsgrad i östra Tyskland. Dessutom har den tyska tillverkningsindustrin gradvis minskat i storlek relativt tjänstesektorn, där sifferlösa avtal är vanliga.

De kollektiva avtalen har även blivit mindre bindande i Tyskland. Till exempel har öppningsklausuler blivit vanliga i avtalen på bransch- och regionnivå, vilket innebär att företag som hotas av nedläggning eller ekonomiska svårigheter kan avvika från de centrala avtalen. Det innebär att det är enklare att komma överens om nya löner och arbetstider under ekonomiska kriser. Dessutom bestäms löner, arbetstider och villkor i större utsträckning lokalt på företagsnivå i Tyskland jämfört med Sverige. Tyska avtal har generellt en kortare varaktighet än svenska, med en genomsnittslängd på 20 månader jämfört med 30 månader för svenska avtal.⁶

Den tyska regeringen införde en lagstadgad minimilön under 2015. Regeringen har sedan dess höjt minimilönen och den 1 oktober 2022 höjdes den till 12 euro per timme.

DEPPIGA HUSHÅLL OCH SVAGARE OMVÄRLD TAR SVERIGE IN I EN LÅGKONJUNKTUR

Räntehöjningar, snabbt stigande priser och fallande tillgångspriser har fått hushållens konfidensindikator att falla till den lägsta nivån sedan början på 1990-talet (se diagram 25). Den höga inflationen innebär att reallönerna sjunker kraftigt i år och även den reala disponibelinkomsten sjunker, om än betydligt mindre. Att disponibelinkomsten sjunker är ovanligt och förutom pandemiåret 2020 har det inte hänt sedan 1997. När bostadsräntor och energipriser samtidigt stiger blir hushållens

⁶ Westermark, A. (2019), "Lönebildningen i Sverige: Med Tyskland som kompass?", Riksbanken.

Antaganden om åtgärder till följd av de höga elpriserna

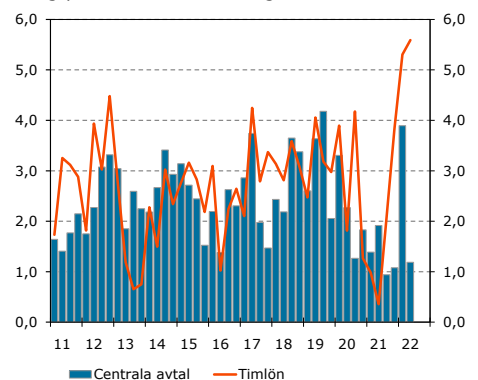
De europeiska elpriserna, inklusive de i elprisområde 3 och 4 i Sverige, har det senaste året mångdubblats. Priserna förväntas vara på en högre nivå under en lång tid framöver. Ett flertal åtgärder har föreslagits, både i Sverige och inom EU, för att mildra konsekvenserna för hushåll och företag av dessa höga priser.

I prognosen antas att den huvudsakliga åtgärden som påverkar svensk ekonomi blir en elpriskompensation som betalas ut till svenska hushåll och företag. Kompensationen antas bestå av 80 miljarder kronor år 2023, 40 miljarder 2024 och 20 miljarder 2025. Av dessa finansieras 60, 30 respektive 10 miljarder av de så kallade flaskhalsintäkterna som inkommit till Svenska kraftnät, och resterande del genom statsbudgeten. Av stödet antas 60 procent fördelas till hushållen och 40 procent till företagen. Stödet betalas ut som en transferering, och antas inte ha någon direkt inverkan på KPI.

Utöver denna elpriskompensation ingår inga konkreta antaganden om åtgärder på nationell nivå eller EU-nivå. Eftersom prognosen grundar sig på data tillgängligt till och med den 23 september har ingen hänsyn tagits till exempelvis den nya EU-förordningen om krisåtgärder på elmarknaden.

Diagram 24 Avtalad och faktisk löneutveckling i Tyskland

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

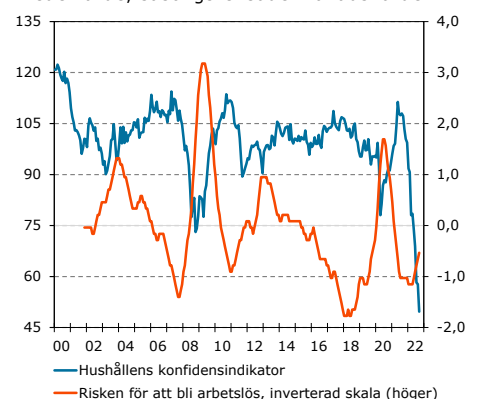

Anm. Engångsutbetalningar och bonusar ingår i timlönen från Eurostat.

Källor: Eurostat och Destatis.

Diagram 25 Förtroendeindikatorer för Hushållen

Index medelvärde=100 respektive avvikelser från medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

konsumtionsutrymme ordentligt mycket mindre och hushållen minskar sin konsumtion redan det andra halvåret i år. Hushållens konsumtion sjunker 2023 (se diagram 26). Efter årsskiftet antas hushållen till viss del bli kompenserade för de höga energipriserna genom transfereringar från staten (se marginalrutan ”Antaganden om åtgärder till följd av de höga elpriserna”). Stöden innebär att hushållens reala disponibelinkomst stiger något igen 2023, trots att reallönen fortsatt blir negativ och utgifterna för bostadsräntor stiger.

Trots signaler om en svagare omvärld och höga energipriser är stämningläget bland företag mer positivt än bland hushåll. I stora delar av näringslivet är vinstläget relativt starkt även om det skiljer sig åt mellan branscher.

Exportindustrin uppger att de har välfyllda orderböcker, vilket innebär att det kommer dröja något innan exporten påverkas av den svaga tillväxten i omvärlden. Offentlig konsumtion ökar förvisso jämförelsevis snabbt framöver men BNP kommer trots det att utvecklas mycket svagt det andra halvåret i år och till och med sjunka något nästa år. Sverige bedöms därför gå in i en lågkonjunktur 2023. I takt med att omvärldskonjunkturen förbättras 2024 stiger även tillväxten i Sverige och svensk ekonomi närmar sig konjunkturrell balans, som nås 2026 (se diagram 27 och tabell 2).

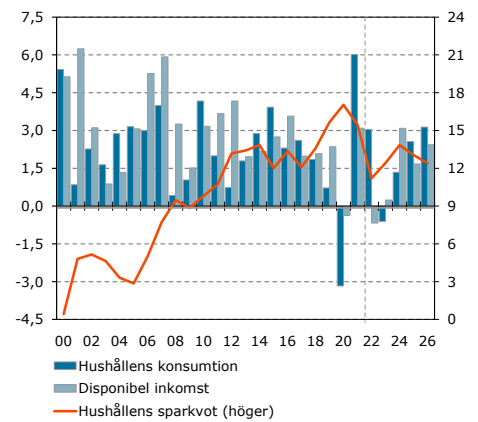
TYDLIG NEDGÅNG I PRODUKTIVITETEN NÄR TILLVÄXTUTSIKTERNA FÖRSVAGAS

Tillväxten i produktiveten har så här långt under 2022 varit svag. Under covid-19-krisen trycktes produktiviteten upp av flera tillfälliga faktorer. Ett exempel är det förstärkta stödet till korttidsarbete som gällde mellan mars 2020 och september 2021. Även hög sjukfrånvaro, som påverkade arbetade timmar mer än produktionen, bidrog till en tillfälligt stark produktivitet under krisen (se kapitlet ”Produktivitetsutvecklingen”). Den svagare utvecklingen under 2022 är till viss del en följd av att arbetade timmar ökade i samband med utfasningen av pandemiåtgärderna.

Utvecklingen nästa år präglas av de svagare tillväxtutsikterna och den lågkonjunktur som Sverige går in i under 2023. Inbromsningen i produktionen är inte av samma karaktär som under covid-19-pandemin och företagen förväntas inte ges samma förutsättningar att övervintra denna nedgång. Det resulterar i en produktivitetsutveckling som påminner mer om tidigare lågkonjunkturer, där produktionen faller mer än arbetade timmar. Under 2024 vänder utvecklingen och produktiviteten ökar relativt snabbt både 2025 och 2026. Det är normalt att produktiviteten leder uppgången i konjunkturen då företagen har lediga resurser i form av arbetade timmar och därför kan öka produktionen när efterfrågan ökar igen utan att i motsvarande mån behöva öka arbetade timmar.

Diagram 26 Hushållens konsumtion, disponibel inkomst och sparkvot

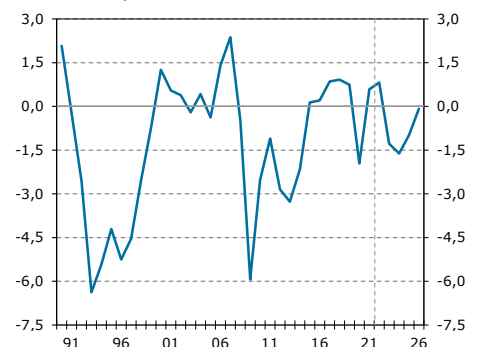
Procentuell förändring, respektive procent av disponibel inkomst

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 27 BNP-gap

Procent av potentiell BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

STARK ÅTERHÄMTNING PÅ ARBETSMARKNADEN

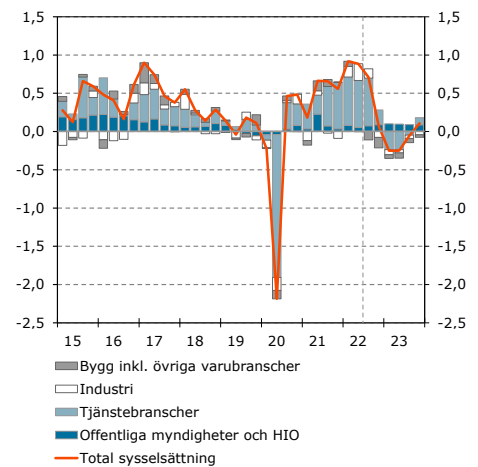
Efter det stora fallet i sysselsättning i inledningen av pandemin har det skett en snabb återhämtning på arbetsmarknaden. Under det första halvåret 2020 steg antalet varsel kraftigt och för april noterades den högsta månadsobservationen någonsin. Tack vare bland annat finanspolitiska åtgärder, i synnerhet möjligheten för företag att korttidspermittera personal, föll antalet varsel snabbt och sysselsättningen kunde hållas uppe. Redan under andra halvåret 2020 började sysselsättningen återhämta sig något för att tydligt ta fart andra kvartalet 2021. I slutet av 2021 var sysselsättningsgraden på en högre nivå än före pandemin. Till skillnad från sysselsättningsgraden påverkades inte arbetskraftsdeltagandet i lika stor utsträckning i pandemins initiala skede samtidigt som den växte relativt snabbt 2021. Därför var arbetslösheten kvar på en relativt hög nivå i slutet av 2021. Främst berodde detta på fler arbetslösa och högre arbetslöshet bland personer i åldrarna 15–24 år.

Sysselsättningstillväxten har varit fortsatt stark det första halvåret i år och det är unga personer, 15–24 år, som har bidragit mycket till uppgången i år trots att de utgör en relativt liten del av arbetskraften. Vidare ökade sysselsättningen både bland in- och utrikes födda det första halvåret 2022 och kvinnor bidrog något mer till uppgången än män. Sett till branscher är det främst tjänstebranscherna som har drivit utvecklingen (se diagram 28). Inom tjänstebranscherna har utvecklingen varit starkast för hotell och restaurang, inom vilken också många unga arbetar. Den starka sysselsättningstillväxten har fått arbetslösheten att sjunka men det andra kvartalet var den fortsatt över Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten. Jämfört med innan pandemin var arbetslösheten högre trots mycket höga bristtal (se diagram 29) vilket tyder på betydande matchningsproblem på svensk arbetsmarknad. Jämfört med tidigare perioder med hög brist, utgörs de arbetslösa i dag av fler utrikes födda personer och fler personer i åldrar över 34 år (för en analys av sambandet mellan arbetskraftsbrist och löneutveckling se kapitlet ”Arbetskraftsbrist och löneutveckling”). Därtill är det, bland de inskrivna arbetssökande hos Arbetsförmedlingen, både fler och en större andel, som har längre inskrivningstider är tidigare. Drygt två femtedelar av de inskrivna arbetssökande utgörs av personer med inskrivningstider på 730 dagar eller mer.

De svagare tillväxtutsikterna har börjat synas i anställningsplanerna som har dämpats i samtliga branscher (se diagram 33). Sysselsättningstillväxten bromsar in rejält det sista kvartalet i år och nästa år sjunker den på bred front i näringslivet (se diagram 28). Sysselsättningstillväxten i offentlig sektor dämpar nedgången och sammantaget stannar tillväxten av 2023 och arbetslösheten stiger till nära 8 procent i slutet av året. Arbetslösheten fortsätter att stiga 2024 (se tabell 2). Den toppar dock på en lägre nivå än i flera tidigare lågkonjunkturer. Detta beror dels på att den kommande lågkonjunkturen blir mindre djup, dels på att konjunkturförsvagningen framför allt kyler av den tidigare stora

Diagram 28 Bidrag till sysselsättningstillväxten

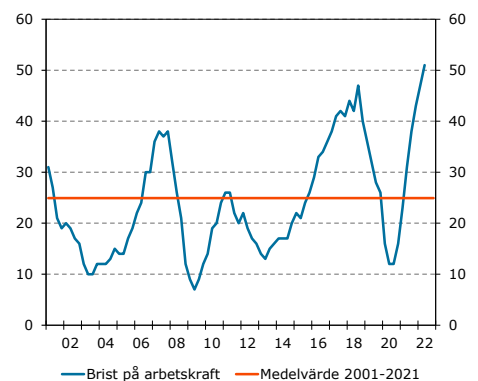
Procentuell förändring respektive procentenheter, kvartalsvärden

Anm. HIO avser hushållens icke-vinstdrivande organisationer.

Diagram 29 Brist på arbetskraft i näringslivet

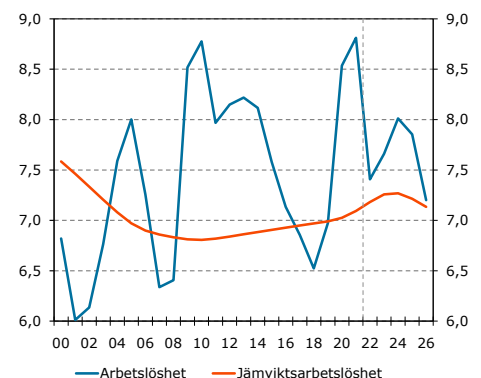
Procentandel ja-svar, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 30 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

omättade efterfrågan på arbetskraft, snarare än att leda till stora varseltal. Arbetslösheten väntas främst öka bland personer med en svagare förankring på arbetsmarknaden. Redan i nuläget utgörs inskrivna arbetsökande hos Arbetsförmedlingen till tre fjärdedelar av personer som ingår i en eller flera av de myndigheten definierade utsatta grupperna.⁷ År 2025 börjar arbetslösheten åter sjunka tillbaka mot jämviktsarbetslösheten (se diagram 30).

ENHETSARBETSKOSTNADEN STIGER KRAFTIGT 2023

Den försenade avtalsrörelsen (se grårutan ”Förhandlingsresultat i avtalsrörelsen 2020”) bidrog tillsammans med den svaga arbetsmarknaden till att löneökningstakten blev låg 2020. Till följd av löneavtalens framtunga profil samt en tydlig återhämtning på arbetsmarknaden växlade löneökningstakten upp 2021. I år blir löneglidningen betydligt större och därför förblir löneökningstakten på ungefär samma nivå som 2021 på grund av avtalens profil. Det är främst inom näringslivet som löneglidningen är stor.

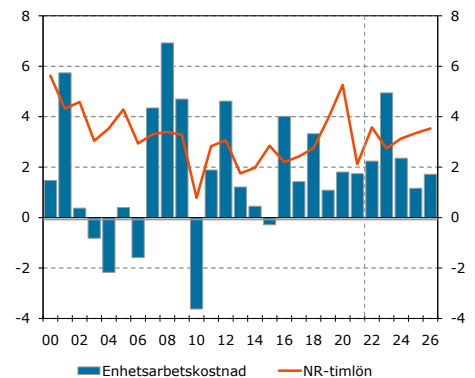
Både fackens och arbetsgivarnas inflations- och löneförväntningar på ett och två års sikt är högre än tidigare år. Däremot bidrar den försämrade konjunkturen till att löneglidningen kommer att bli lägre 2023 än förra året. Sammantaget bedöms lönerna öka med 3,3 procent nästa år för att 2024 växa långsammare när konjunkturen mattas av (se tabell 2). Åren därefter ökar lönetillväxten något när produktiviteten åter tar fart (se diagram 31). Den höga inflationen gör att reallönerna faller i år och även nästa år förväntas reallöneutvecklingen bli negativ (se diagram 32).

Arbetskostnaden per timme stiger nästa år, främst på grund av att den tillfälliga nedsättningen av arbetsgivaravgiften för unga upphör. Till följd av den svaga produktivitetsutvecklingen nästa år, som följer av konjunkturavmattningen, stiger enhetsarbetskostnaden kraftigt och även 2024 ökar den något mer än vad som på lång sikt bedöms vara förenligt med ett inflationsmål på 2 procent. I takt med att produktivitetstillväxten ökar 2025 växer enhetsarbetskostnaden långsammare.

Förhandlingsresultat i avtalsrörelsen 2020

Avtalsrörelsen 2020 omfattade i stort sett hela arbetsmarknaden. Totalt omförhandlades omkring 500 avtal och ungefär 3 miljoner anställda berördes. Industrins avtal löpte ut den sista mars 2020, men till följd av covid-19-pandemin förlängdes avtalen så att de gällde till den sista oktober samma år. Förlängningen innebar inga ytterligare löneökningar.

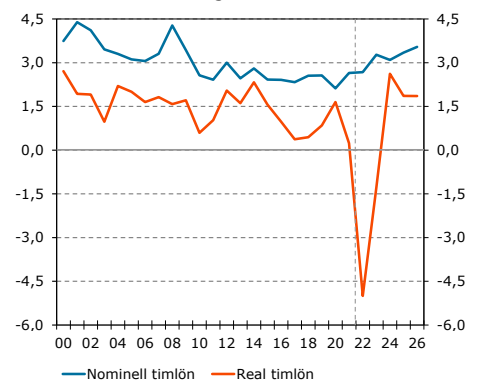
Diagram 31 Timlön och enhetsarbetskostnad i näringslivet
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 Timlön

Procentuell förändring

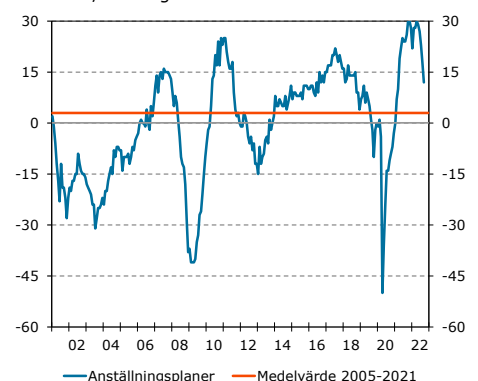

Anm. Avser KL-timlön.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Anställningsplaner i näringslivet

Nettotal, säsongrensade månadsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁷ Utsatta grupper definieras av Arbetsförmedlingen som personer födda utanför Europa, personer med högst förgymnasial utbildning, personer som har ett funktionshinder som medför arbetsnedsättning och/eller är äldre 55–64 år.

Den 31 oktober enades industrins parter om nya avtal som innebar kostnadsökningar motsvarande 5,4 procent under 29 månader, från 1 november 2020 till 31 mars 2023. Omräknat i årstakt motsvarar industrins avtal kostnadsökningar på i genomsnitt drygt 2,2 procent per år under avtalsperioden. Överenskommelserna innehöll ingen retroaktiv kompensation för tiden med förlängda avtal. I praktiken innebär detta att den centralt avtalade lönetillväxten, räknat i årlig procentuell förändring, var noll under dessa månader. När hela perioden april 2020 till mars 2023 beaktas motsvarar avtalen därför kostnadsökningar på i genomsnitt 1,8 procent per år. Lönerevisionerna förlades till två tidpunkter, den 1 november 2020 och den 1 april 2022. Avtalen var också framtunga vilket innebär att lönerna höjdes mer vid den första revisionen (3,0 procent) jämfört med den andra (2,4 procent).

Industrins avtal fick en normerande roll för efterföljande avtal, både för kostnadsökningar och avtalslängd. I avtal där de avtalade löneökningarna något översteg märket fanns ofta andra kostnadsbesparande åtgärder som parterna enats om och som gav följsamhet till märket. I många avtal fick löntagarna ingen kompensation i form av retroaktiva löneutbetalningar för de månader som avtalsrörelsen försenades. I vissa avtal behölls dock den 1 april 2020 som revisionstidpunkt, i synnerhet sådana där Sveriges kommuner och regioner (SKR) och Sobona var arbetsgivarpart, varpå retroaktiv lön utgick.

En annan lösning var Kommunals avtal med SKR och Sobona som gäller från den 1 november 2020. Det innehöll ett engångsbelopp på 5 500 kronor för 2020 som betalades ut i december. Lönerevisionen sker den 1 april varje år från och med 2021 tills avtalet löper ut i mars 2024. Även detta avtal fick en framtung profil.

Inom staten löpte de gamla avtalen ut den sista september 2020 och Arbetsgivarverket förlängde de gamla avtalen med sina motparter med två månader. I de nya avtalen bibehölls den ordinarie revisionstidpunkten den 1 oktober respektive år, och retroaktiv lön betalades ut.

Inom flera avtalsområden höjdes avsättningarna till pensioner (avsättningar för deltidspension och sänkt ålder för inbetalningar till avtalspension inom LO-området). Sådana kostnader räknas vanligtvis av från industrins kostnadsmarke och minskar utrymmet för löneökningar. Enligt Medlingsinstitutets sammanställning handlar det om ungefär 0,2 procent per revisionstillfälle, både inom flera tjänstemannaområden och inom LO-avtalen.

De avtal som industriarbetsgivare tecknade med LO-förbund innehöll en låglönesatsning. För flera avtalsområden inom LO-området, där andelen lågavlönade är större än inom industrin, innebär konstruktionen att avtalen ger något högre lönekostnadsökningar än industrimärket. För

industrin påverkade konstruktionen knappt något alls, då få tjänar under tröskelvärdet.

HÖG INFLATION OCH LÅGKONJUNKTUR STOR UTMANING FÖR RIKSBANKEN

Inflationen mätt med KPIF har stigit snabbt i år, mycket som en konsekvens av stigande energipriser men utbudsproblem och hög efterfrågan bidrar också. Även exklusive energi är inflationen hög och fortsätter att öka i närtid. Världsmarknadspriserna på många råvaror och olika jordbruksprodukter har dock vänt nedåt de senaste månaderna och terminspriserna indikerar att elpriserna kommer att falla snabbt efter vintern. Sammantaget väntas KPIF-inflationen toppa kring årsskiftet för att sedan minska snabbt under loppet av nästa år (se tabell 2). Mot slutet av 2023, då efterfrågan är väsentligt lägre än i dag, är KPIF-inflationen nära noll. För en mer utförlig analys av konsument- och producentprisernas utveckling se kapitlet ”Prisutvecklingen”.

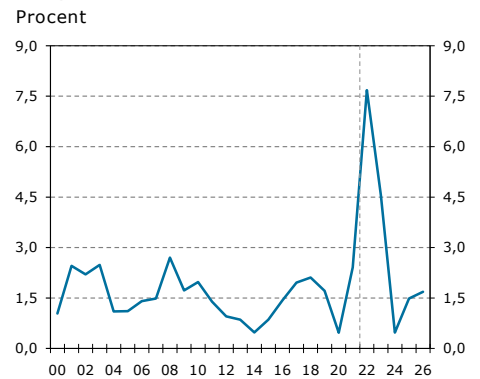
Den höga inflationen, i kombination med en tydlig konjunkturavmattning, innebär en stor utmaning för penningpolitiken både i Sverige och globalt. Riksbanken behöver förhindra att inflationsförväntningarna fortsätter att stiga och att inflationen biter sig fast på en nivå över inflationsmålet. Samtidigt finns risken att alltför kraftiga räntehöjningar i kombination med högre konsumentpriser och fallande tillgångspriser får stora negativa konsekvenser för efterfrågan och den ekonomiska utvecklingen.

Riksbanken höjde styrräntan med 1 procentenhet i september och i likhet med Riksbanken antar Konjunkturinstitutet att räntan höjs ytterligare till 2,5 procent i början av 2023. Det höga ränteläget samt avtagande utbudsproblem innebär att inflationen blir låg 2024. Mätt med KPIF ligger inflationen något under Riksbankens inflationsmål till och med 2026 (se diagram 34). Om inflationen fortsätter vara för hög i förhållande till inflationsmålet kan dock Riksbanken behöva höja styrräntan mer än vad som antas i prognosen vilket skulle hålla tillbaka tillväxt och sysselsättning ytterligare.

HÖG LÖNSAMHET I ÅR

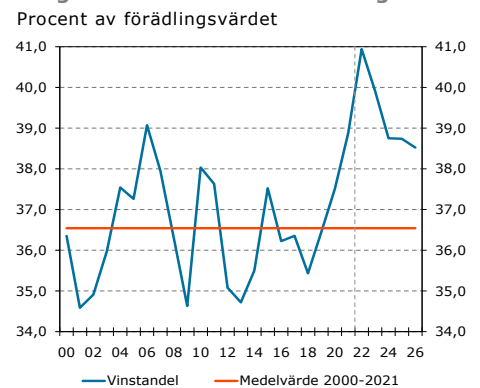
Under pandemiåren 2020 och 2021 har vinstandelen varit relativt hög i ett historiskt perspektiv, delvis på grund av att staten tagit en del av företagets kostnader genom olika stödpaket (se diagram 35). För helåret 2022 stiger vinstandelen ytterligare, men utvecklingen skiljer sig åt i olika delar av näringslivet (för en mer omfattande analys se kapitlen ”Vinstandelar och lönsamhet i näringslivet” och ”Produktivitetstillväxten”). Nästa år viker konjunkturen och produktivitetstillväxten blir negativ. Timlönetillväxten i näringslivet stiger något vilket tillsammans med den svaga produktivitetstillväxten innebär att enhetsarbetskostnaderna ökar kraftigt. Företagen antas få ta del av stödåtgärder

Diagram 34 Inflation, KPIF

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Vinstandel i näringslivet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Anm. Avser justerad vinstandel, dvs. exklusive små- och fritidshus samt justerad för antalet timmar utförda av egenföretagare.

motsvarande ca 30 miljarder kronor i elpriskompensationer 2023, men trots det stagnerar driftsöverskottet och vinstandelen faller tillbaka. Nivån på vinstandelen 2023 är dock fortfarande högre än genomsnittet under perioden 2000–2021. I industrin stiger vinstandelen i år till den högsta nivån sedan åtminstone 1993, men liksom för näringslivet som helhet faller den tillbaka 2023. Nedgången dämpas av den svaga kronan. Under åren 2024–2026 fortsätter vinstandelen att falla tillbaka för att 2026 hamna på 38,5, vilket kan jämföras med en genomsnittlig nivå under perioden 2000–2021 på 36,5.

Tabell 2 Scenario för svensk ekonomi

Procentuell förändring om inget annat anges

	Utfall	Prognos		Scenario		
	2021	2022	2023	2024	2025	2026
BNP ¹	4,9	2,7	0,1	2,0	2,7	2,8
BNP-gap ²	0,6	0,8	-1,3	-1,6	-1,0	-0,1
Arbetade timmar ¹	2,3	1,9	1,4	1,0	0,9	1,3
Produktivitet ¹	2,6	1,1	-1,2	1,1	1,7	1,5
Arbetskraft	1,3	1,4	0,4	0,8	0,6	0,6
Sysselsättning	0,9	3,0	0,1	0,4	0,8	1,4
Arbetslöshet ³	8,8	7,4	7,7	8,0	7,9	7,2
Timlön ⁴	2,6	2,7	3,3	3,1	3,3	3,5
Enhetsarbetskostnad ^{1,5}	1,7	2,2	4,8	2,0	1,6	2,0
KPI	2,2	8,4	6,5	0,9	1,8	1,8
KPIF	2,4	7,7	4,6	0,5	1,5	1,7
Vinstandel	38,9	40,9	39,9	38,8	38,7	38,5
Styrränta ⁶	0,00	2,25	2,25	1,75	1,75	1,75
Offentligt finansiellt sparande ⁷	-0,1	0,8	0,0	-0,4	-0,3	0,2
Strukturellt sparande ²	-0,8	1,0	1,1	0,5	0,3	0,3

¹ Kalenderkorrigerade värden. ² Procent av potentiell BNP. ³ Procent av arbetskraften. ⁴ Enligt konjunkturlönestatistiken. ⁵ För hela ekonomin. ⁶ Vid slutet av året. ⁷ Procent av BNP.

Källor: Medlingsinstitutet, Riksbanken, SCB och Konjunkturinstitutet.

Prisutvecklingen

Den höga konsumentprisinflationen det senaste året har satt prisbildningen i fokus. Eftersom lönebildningen är intimt förknippad med prisbildningen är det viktigt att förstå hur olika priser i ekonomin har utvecklats under perioden med hög inflation, för att på så vis öka förståelsen för hur olika aktörer i ekonomin påverkas. Detta kapitel belyser utvecklingen i konsumentpriser och företagens priser till och med augusti/september 2022. Därefter följer en beskrivning av Konjunkturinstitutets prognos på prisutvecklingen under resterande del av 2022 och 2023. Särskilt fokus läggs på utvecklingen av det så kallade förädlingsvärdepriset, eftersom denna är en viktig variabel för arbetsmarknadens parter att beakta i lönebildningen. Konjunkturinstitutets bedömning är att den stora inflationsuppgången under 2022 är tillfällig och att inflationstakten minskar snabbt under 2023.

Konsumentpriserna har stigit snabbt det senaste året. Inflationen mätt med konsumentprisindex med fast bolåneränta (KPIF) uppgick till 9,7 procent i september (se diagram 36). Prisuppgången är bred. Exklusive energi var inflationstakten 7,4 procent samma månad. Priserna på alltifrån möbler till hotellboende har stigit snabbt. Tabell 3 visar inflationstalen för några utvalda produktgrupper i konsumentprisindex (KPI) i september 2022, och diagram 37 visar bidragen till inflationstakten från olika produktkategorier.⁸

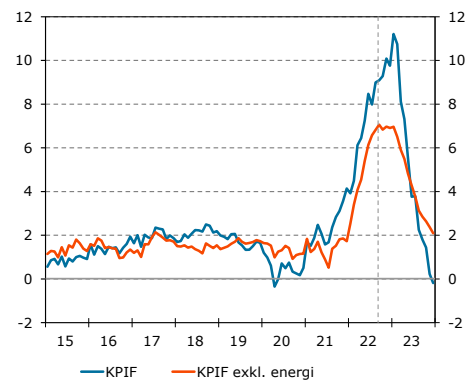
Konsumentpris, producentpris och förädlingsvärdepris – hur hänger de ihop?

Konsumentpriserna avser de priser hushållen betalar, inklusive moms och andra skatter, med avdrag för eventuella subventioner. Producentpriserna visar däremot de priser producenterna erhåller. Producentpriserna är ofta lägre än konsumentpriserna eftersom handelns påslag, moms och skatter ofta utgör en relativt stor del av priset. Handelspåslag och punktskatter gör också att producentpriserna tenderar att variera mer i procentuella termer än konsumentpriserna.

Förädlingsvärdet är det mervärde företagen skapar, och motsvarar (något förenklat) intäkten av försäljningen minus kostnaden för de varor och tjänster som används i produktionen. Förädlingsvärdet fördelas till arbetstagare genom lön, till staten via olika skatter, och det eventuella driftsöverskottet som återstår tillfaller långivare och ägare. Förädlingsvärdets utveckling avgör alltså hur mycket

Diagram 36 Konsumentpriser

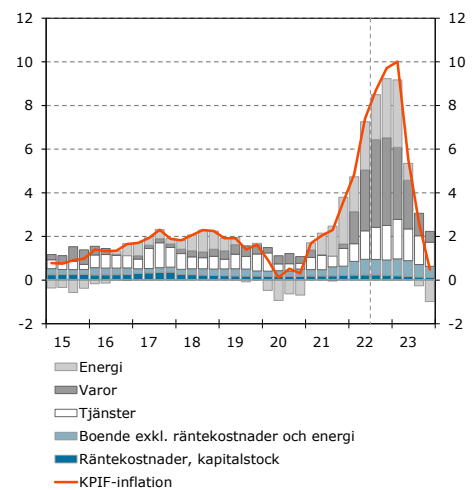
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Bidrag till KPIF-inflationen

Procentenheter respektive årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Anm. Beräkningen av bidragen är approximativ. Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁸ Prognoserna som beskrivs här, och som visas i diagram och tabeller i detta kapitel är från *Konjunkturläget september 2022*, som baserades på tillgänglig statistik till och med den 23 september 2022 (se Konjunkturinstitutet 2022). En del relevant statistik har publicerats efter den 23 september. Den nya statistiken ingår i beskrivningen av den senaste tidens utveckling, men ingår alltså inte i de redovisade prognoserna.

löntagare och kapitalägare har att dela på. Förädlingsvärdets utveckling kan i sin tur delas upp i en volymkomponent och en priskomponent. Priskomponenten kallas för förädlingsvärdepriset eller förädlingsvärdedeflatorn. Förädlingsvärdeprisets utveckling avgörs av hur försäljningspriserna utvecklats i förhållande till insatsvarupriserna.⁹ Ju mer försäljningspriserna ökar i förhållande till insatsvarupriserna, ju mer ökar förädlingsvärdet och därmed utrymmet för ökade löner och ökade vinster för kapitalägarna.

Konsumentprisernas utveckling följer utvecklingen av producentpriset på det som säljs inom landet, kombinerat med prisutvecklingen på importerade varor, plus skatter och handelspåslag, med avdrag för eventuella subventioner. Förädlingsvärdeprisets utveckling ges däremot av producentprisets utveckling minus prisutvecklingen för insatsvarorna.

Tabell 3 Inflation i konsumentpriser i september 2022

Procent respektive procentuell förändring i prisindex jämfört med samma månad föregående år

	Vikt 2022	Utveckling
KPIF	100	9,7
KPIF exklusive energi	94,1	7,4
Livsmedel	14,3	16,1
Alkoholhaltiga drycker och tobak	3,9	2,9
Kläder och skor	3,9	6,2
Tjänster ¹	27,3	5,5
El och hushållsgas	3,2	53,6
Drivmedel	2,2	24,2
Hyror och bostadsrättsavgifter	10,5	1,6

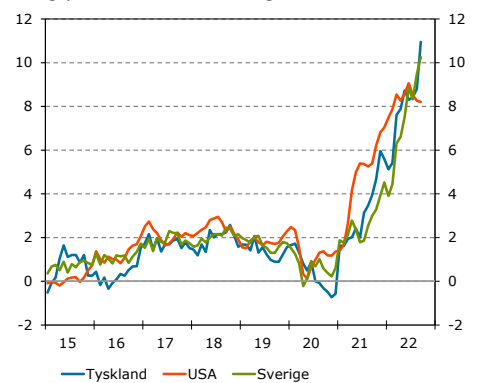
Anm. ¹ Exklusive tjänster knutna till boendet, som exempelvis sotning och renoveringsarbeten.

Källa: SCB.

Inflationens bakomliggande drivkrafter är globala, och inflationen har varit ungefär lika hög eller högre i flera andra länder (se tabell 4 och diagram 38). Stigande priser på livsmedel och övriga varor har bidragit till högre inflation på flera håll i världen, som i euroområdet exempelvis (se diagram 39).

Diagram 38 Inflation i valda länder

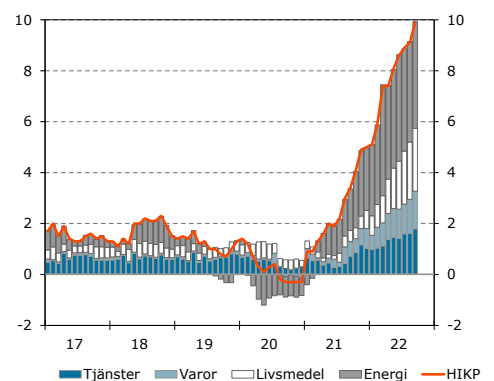
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Anm. HIKP för Tyskland och Sverige, KPI för USA.
Källor: Eurostat, Bureau of Labour Statistics och SCB.

Diagram 39 Bidrag till inflationen i euroområdet

Årlig procentuell förändring respektive bidrag, månadsvärden

Källor: ECB och Macrobond.

⁹ Och inköpta tjänster som förbrukas i produktionen. Av språkliga skäl används ordet insatsvaror även då både varor och tjänster avses.

Tabell 4 Inflation i olika länder i september 2022

Årlig procentuell förändring. Avser HIKP för samtliga länder utom USA.

Sverige	10,3
Tyskland	10,9
Frankrike	6,2
Danmark	11,2
Finland	8,4
EU-27	10,9
USA (KPI)	8,2

Anm. HIKP är harmoniserade index för konsumentpriser som används inom EU.

Källor: Eurostat och US Bureau of Labor Statistics.

Producentpriserna har stigit ännu snabbare än konsumentpriserna. Prisindex för inhemsk tillgång av tillverkade varor har stigit med 27,8 procent från januari 2020 till augusti 2022 (se diagram 40).¹⁰ Inflationen mätt med KPIF steg med 12,9 procent under samma period. Både import- och exportpriserna har ökat (se diagram 41 och diagram 42). Tabell 5 visar prisutvecklingen för några utvalda produktgrupper enligt producentprisstatistiken jämfört med ett år sedan.

Olika index i SCB:s producentprisstatistik

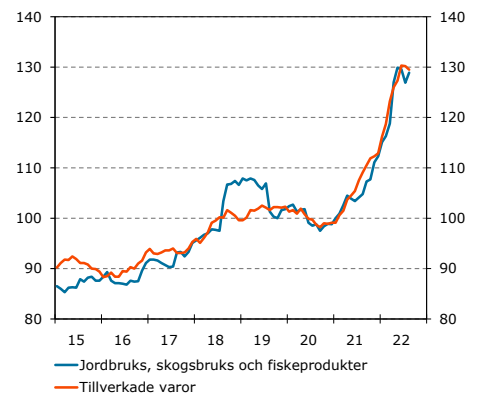
Producentprisstatistiken visar den genomsnittliga prisutvecklingen i producent- och importledet, totalt och för olika marknader och produktgrupper. Priset som mäts är det pris som svenska producenter erhåller när de säljer sin produkt, respektive det pris som köparen betalar då produkterna kommer in i Sverige. De olika marknadernas priser är:

- *Hemmamarknadsprisindex* som anger prisutvecklingen på svensktillverkade produkter som säljs i Sverige.
- *Exportprisindex* som anger prisutvecklingen på svensktillverkade produkter som förs ut ur Sverige.
- *Importprisindex* som anger prisutvecklingen på produkter som förs in till Sverige.
- *Producentprisindex* som anger prisutvecklingen på svensktillverkade produkter totalt. Den erhålls genom en sammanvägning av hemmamarknadsprisindex och exportprisindex.
- *Prisindex för inhemsk tillgång* som anger prisutvecklingen på produkter som säljs i Sverige. Den erhålls genom en sammanvägning av hemmamarknadsprisindex och importprisindex.

¹⁰ Prisindex för inhemsk tillgång avser en sammanvägning av importerade varor och inhemskt producerade varor som säljs inom landet.

Diagram 40 Producentpriser, inhemsk tillgång

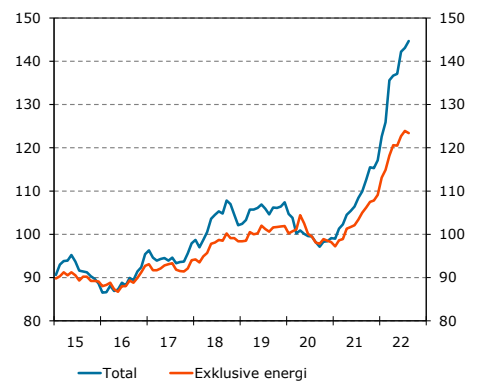
Index 2020=100, månadsvärden

Anm. Tillverkade varor avser produktgrupp C enligt SPIN 2015. Priserna avser en sammanvägning av importerade varor och inhemskt producerade varor som säljs inom landet.

Diagram 41 Importpriser i producentprisindex

Index 2020=100, månadsvärden

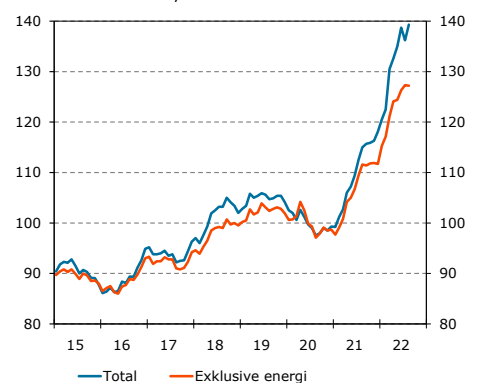

Anm. Totalindex avser B-E enligt SPIN 2015. Energi avser 05, 06, 19, 35 och 36. Data från producentprisstatistiken.

Källa: SCB.

Diagram 42 Exportpriser i producentprisindex

Index 2020=100, månadsvärden

Anm. Totalindex avser B-E enligt SPIN 2015. Energi avser 05, 06, 19, 35 och 36.

Källa: SCB.

Tabell 5 Import- och exportpriser augusti 2022

Procentuell förändring i prisindex jämfört med samma månad föregående år

	Importpris	Exportpris
Mineraler och industrivaror (B, C)	28,5	18,1
Energivaror (05, 06, 19, 35, 36)	122,2	107,0
Totalindex exklusive energi (B-E exklusive energivaror som angett ovan)	17,5	14,0
Insatsvaror	27,1	15,4
Investeringsvaror	10,0	12,6
Konsumtionsvaror	14,9	12,5
El, gas, värme och kyla (D)	396,5	167,0
Vattenförsörjningstjänster avloppsrenings-, avfallshanterings- och saneringstjänster (E)	6,8	7,6

Anm. SPIN-koder inom parentes. För en förteckning av vilka SPIN-koder som ingår i insatsvaror, investeringsvaror och konsumtionsvaror hänvisas till SCB. Avser procentprisindexstatistiken.

Källa: SCB.

Varför är inflationen så hög 2022?

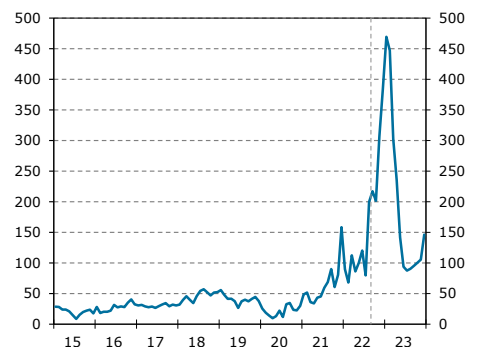
Flera faktorer ligger bakom inflationsutvecklingen i Sverige och i omvärlden 2022. Några av de viktigaste återfinns i marknaderna för energi (el och drivmedel), sjöfrakt, jordbruksprodukter och livsmedel, halvledare, trävaror och stålprodukter. En gemensam förklaring till prisökningarna i flera av dessa marknader var en kombination av hög efterfrågan och störningar i utbudet från mitten av 2020 till början av 2022. Den höga efterfrågan orsakades till viss del av offentligfinansiella stimulanser under covid-19-pandemin i flera länder, inte minst USA. Även en expansiv penningpolitik bidrog sannolikt, liksom en förskjutning av efterfrågan mot varor då möjligheten att konsumera tjänster begränsades av restriktioner.

Prisuppgången har varit stor på energirelaterade produkter (se diagram 43), vilket bland annat hänger ihop med den brist på gas som uppstått i Europa inför och i samband med Rysslands invasion av Ukraina. Elpriserna i Sverige har också påverkats av den tidigare stängningen av de två kärnkraftsreaktorerna Ringhals 1 och 2, liksom en låg fyllnadsgrad i vattenmagasinen i Norge under sommaren 2022.¹¹ Prisuppgången på råolja har drivit upp drivmedelspriserna i Sverige (se diagram 44). Priset på diesel har dessutom ökat mycket mer än råoljepriset. Det beror bland annat på att sanktioner mot Ryssland, som har en stor raffinaderisektor, har inneburit att utbudet av färdiga petroleumprodukter har minskat i Europa. Prisuppgången på diesel hänger också ihop med den så kallade reduktionsplikten som innebär att

¹¹ Ringhals 1 stängdes vid årsskiftet 2020/2021, och Ringhals 2 stängdes vid årsskiftet 2019/2020.

Diagram 43 Spotpris på el i Sverige

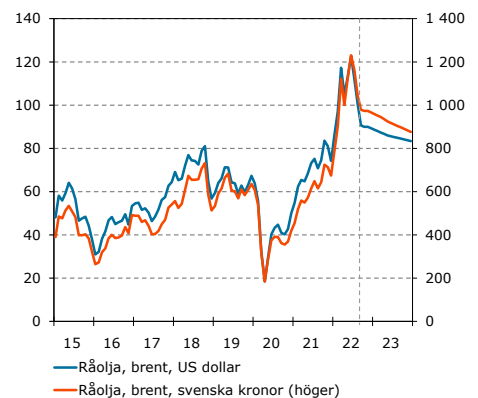
Öre per kilowattimme (KWh), månadsvärden

Anm. Priser för fyra prisområden har vägts samman av Konjunkturinstitutet. Värden är från prognosen i Konjunkturläget september 2022. Källor: Nordpool, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 44 Pris på råolja

Dollar respektive svenska kronor per fat, månadsvärden

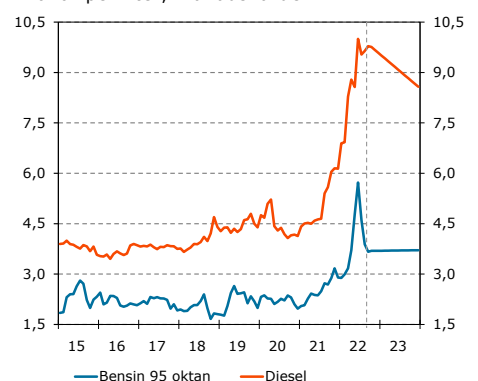

Anm. Värden är från prognosen i Konjunkturläget september 2022.

Källor: Energy Information Administration (EIA), Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 45 Beräknad skillnad i pris mellan priset vid pump exkl. skatt och råoljepris

Kronor per liter, månadsvärden

Anm. Avser skillnaden mellan riktpriiset vid pump vid bemannad mack, exklusive skatt, jämfört med priset på råolja (Brent) per liter. Värden är från prognosen i Konjunkturläget september 2022.

Källa: Konjunkturinstitutet.

en ökad andel biodrivmedel enligt lag ska blandas in i den diesel som säljs till slutanvändning. I kombination med stigande priser på råvaran till biodieselframställning (exempelvis palm- och rapsolja) har reduktionsplikten bidragit till att prisuppgången på diesel i Sverige har varit betydligt större än vad som motiveras av det ökade råoljepriser (se diagram 45). Samtidigt har en temporär sänkning av punktskatterna på drivmedel motverkat prisuppgången till viss del.¹²

Livsmedelspriserna har stigit kraftigt 2022 (se diagram 46). Att livsmedelspriserna har stigit under 2022 beror på en mängd faktorer. Frost i Brasilien augusti 2021 medförde högre pris på kaffe, och den högre prisnivån har hållit i sig under 2022. Rysslands invasion av Ukraina har medfört högre priser på bland annat spannmål, majs och solrosolja. Detta kombinerat med lägre skördar på vissa håll och en ökad efterfrågan på biodiesel ledde till mycket kraftiga prisuppgångar på andra vegetabiliska oljor som raps- och palmolja. Gemensamt för många av dessa prisuppgångar är att de i högre grad drivits av ett minskat globalt utbud snarare än av en ökad efterfrågan. Från sommaren 2022 började världsmarknadspriserna på många jordbruksvaror sjunka tillbaka igen (se diagram 47). Detta borde på lite sikt leda till en mer dämpad utveckling av konsumentpriserna på livsmedel i Sverige och i andra länder.

Spotpriserna för containertransport till havs steg markant under 2021. Priserna för att frakta en 40-fotscontainer från Asien till Nordeuropa steg från ca 1 500 USD i mars 2020 till över 10 000 USD i juni 2022.¹³ En viktig anledning till prisuppgången är kapacitetsbegränsningar och flaskhalsar i logistikkedjan i några av världens viktigaste hamnar.¹⁴ Hamnarna har inte kunnat hantera den stora mängd containrar som strömmat in, vilket har lett till köbildning utanför hamnarna. Köerna har i sin tur inneburit att transporttiderna ökat och den lediga transportkapaciteten minskat. Den stora prisökningen på frakt under 2021 har ökat kostnaderna för att importera varor, vilket gradvis har slagit igenom i konsumentpriserna. Detta har blivit allt tydligare under 2022. Fraktpriserna har dock fallit brant de senaste månaderna och var i oktober 5 500 USD. Sjunkande fraktpriser bidrar till ett lägre inflationstryck under 2023 och därefter.

Sammantaget kan det konstateras att en kombination av hög global efterfrågan på varor och begränsningar i utbudet som inleddes redan under 2020 ledde till en inflationsimpuls som blev tydlig i Europa under senare delen av 2021, men framför allt under 2022. Drivkrafterna bakom denna impuls verkar till viss del i motsatt riktning under 2022, vilket bör leda till ett minskat inflationstryck under 2023.

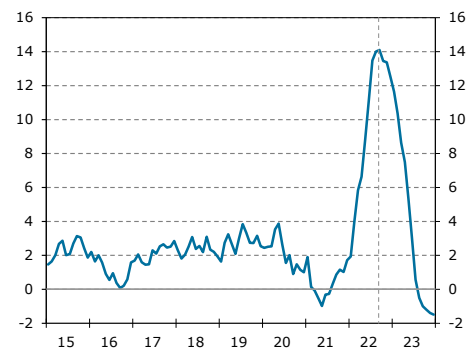
¹² Se [Prop. 2021/22:221](#).

¹³ Enligt Freightos Baltic Index. Se fbx.freightos.com.

¹⁴ Begränsad transportkapacitet ut ur hamnarna bidrog till flaskhalsarna, liksom det faktum att den stora ansamlingen av containrar gjorde förflyttning av dem mer ineffektiv och långsam.

Diagram 46 Livsmedelspris i KPI

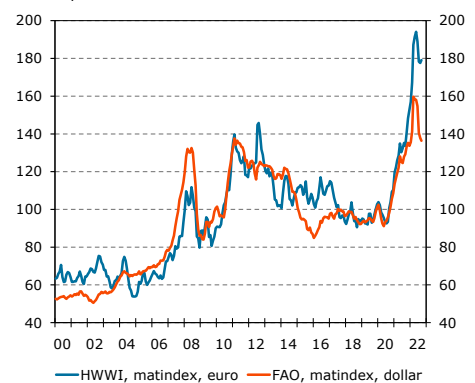
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 47 Globala jordbruks- och matpriser

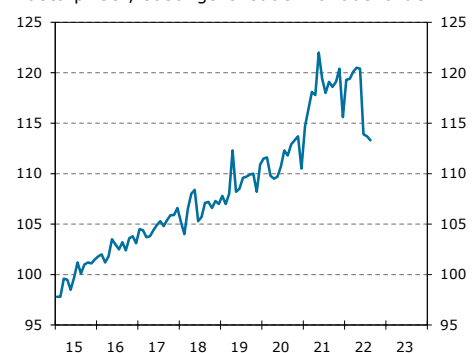
Index, månadsvärden

Källor: HWWI, FAO och Macrobond.

Diagram 48 Detaljhandelsvolym exklusive bensinstationer

Fasta priser, säsongrensade månadsvärden

Källa: SCB.

UTBUD ELLER EFTERFRÅGAN, VAD BETYDDE MEST FÖR INFLATIONEN 2022?

På fria marknader styrs priserna av utbud och efterfrågan. Att beräkna hur stor del av en prisförändring som beror på en förändring i utbudet respektive efterfrågan är mycket svårt. Ofta förändras både utbud och efterfrågan samtidigt. I en växande ekonomi stiger både utbud och efterfrågan samtidigt. Prisutvecklingen beror då på om utbudet stiger snabbare än efterfrågan eller tvärtom. Om utbudet plötsligt slutar öka kan det leda till en prisökning om efterfrågan samtidigt fortsätter att öka i samma takt som tidigare. En sådan utveckling beskrivs ofta som en utbudsschock, även om det i strikt mening är ökningen i efterfrågan som ledde till prisökningen. Huruvida utbudet eller efterfrågan betytt mest för inflationen beror alltså på vilket perspektiv man har. Det går inte heller att ge ett generaliserat svar på frågan eftersom utvecklingen varit olika på olika områden och marknader. Sannolikt beror den höga inflationen både på en hög efterfrågan och på ett begränsat, och i vissa fall minskat utbud. I spåren av den senaste tidens räntehöjningar dämpas efterfrågan, vilket det redan finns tecken på (se diagram 48). Förutsatt att utbudet inte minskar påtagligt framöver talar det för ett dämpat inflationstryck under 2023.

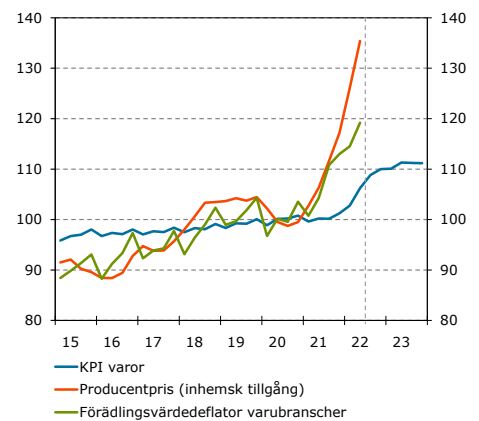
GYNNSAM PRISUTVECKLING FÖR MÅNGA FÖRETAG FÖRSTA HALVÅRET 2022

För företagen spelar utvecklingen av försäljningspriserna, producentpriserna, i förhållande till prisutvecklingen på förbrukade varor och tjänster stor roll för lönsamhetsutvecklingen. De priser som företagen möter är importpriser för importerade varor och hemmamarknadspriser för inhemskt producerade insatsvaror. Det så kallade förädlingsvärdepriset eller förädlingsvärde deflatorn ger förenklat en samlad bild av den relativa utvecklingen av försäljningspriserna relativt insatsvarupriserna (se förklaringsrutan ovan). Sammantaget har förädlingsvärdepriset för varuproducenterna generellt sett stigit första halvåret 2022 (se diagram 49), men med stor variation mellan branscherna. Tjänsteproducenterna har sett en mindre uppgång i förädlingsvärdepriset (se diagram 50), men för näringslivet som helhet har förädlingsvärdepriset också stigit. Förädlingsvärdepriset visar, förenklat, vilket utrymme det finns att fördela mellan kapitalägare och arbetstagar. Utvecklingen för de branscher vars produktion i hög grad är direkt knuten till användning av mark och naturresurser har sammantaget haft en gynnsam förädlingsvärdeprisutveckling sedan 2020 (se diagram 51). Dessa branscher påverkas i högre grad av exogena faktorer och styrs av kostnadsutvecklingen i mindre grad och torde därför vara mindre relevanta för lönebildningen som helhet.¹⁵ Uppgången i förädlingsvärdepriset från 2020 till

¹⁵ Se Markowski, m.fl. (2011) för en mer utförlig motivering för valet av branscher som är mindre relevanta för lönebildningen. Här exkluderas även skogsbruk, vilket inte var fallet i analysen från 2011.

Diagram 49 Priser på varor och i varuproduktion

Index 2020=100, kvartalsvärden

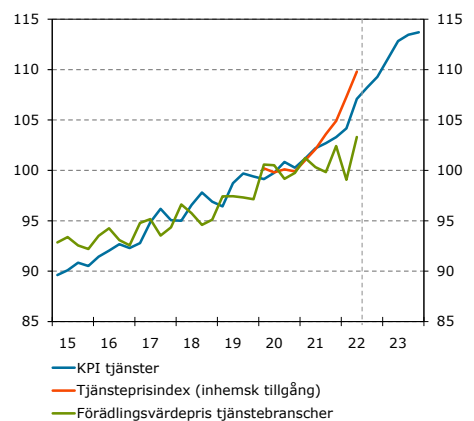

Anm. KPI-serien exkluderar energivaror och reparationsvaror för boendet. Producentpriset inkluderar energivaror och reparationsvaror (totalindex A till E enligt SNI 2007). Förädlingsvärde deflatorn avser varubranscher inklusive byggbranschen (branscherna A till F enligt SNI-2007).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Priser på tjänster och i tjänsteproduktion

Index 2020=100, kvartalsvärden

Anm. KPI-serien exkluderar tjänster knutna till boendet. Tjänsteprisindex avser produkterna H till S exklusive O till Q. Förädlingsvärdepriset avser tjänstebanscher (branscherna G till T exklusive O enligt SNI-2007).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 51 Förädlingsvärdepris för utvalda branscher

Index 2021=100, kvartalsvärden

Anm. Branscherna A, B, D, E, enligt SNI 2007, samt branschen små- och fritidshus.

Källa: SCB.

2022 exklusive dessa branscher har inte varit lika kraftig (se diagram 52).

Tabell 6 visar utvecklingen i ett urval av branscher vars produktion i hög grad är direkt knuten till användning av mark och naturresurser från andra kvartalet 2019 till det andra kvartalet 2022.¹⁶ Gruvbranschen hade en exceptionell uppgång i förädlingsvärdepriset till och med första kvartalet 2022, varefter den föll kraftigt (se diagram 53). Nedgången det andra kvartalet beror sannolikt på att priset på järnmalm och andra metaller har fallit samtidigt som insatsvarukostnaderna ökat. Förädlingsvärdepriset för jordbruk och fiske har också stigit kraftigt, sannolikt som ett resultat av stigande priser på spannmål och andra jordbruksprodukter (se diagram 54). Förädlingsvärdepriset för den sammanslagna branschen el, gas, värme, vatten, återvinning och sanitetstjänster, med mera, har också stigit som ett resultat av de osedvanligt höga elpriserna under senare tid.

Tabell 6 Förädlingsvärdepriser

Procentuell förändring av förädlingsvärdepriset från det andra kvartalet 2019 till det andra kvartalet 2022

Bransch	Utveckling
Näringslivet	10,5
Jordbruk och fiske (A01, A03)	57,1
Skogsbruk (A02)	-8,7
Gruvverksamhet (B)	-48,9
El, gas värme, vatten, sanitet, återvinningstjänster, med mera (D, E)	55,3
Näringslivet exklusive vissa branscher vars produktion är mer direkt beroende av mark och naturresurser (C samt F till T exklusive L68A)	9,1

Anm. Branschkode enligt SNI 2007 inom parentes. L68A är branschen små- och fritidshus.

Källa: SCB.

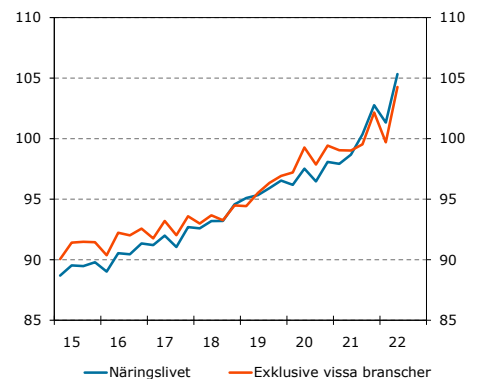
Prisutvecklingen från och med 2023

Flera faktorer bidrar till att inflationstakten faller under 2023. Den globala efterfrågan på varor dämpas av högre räntor och en svag real inkomstutveckling. Priserna på livsmedel förväntas inte stiga alls i samma takt under loppet av 2023 som under 2022. Priserna på containerfrakt från Asien har börjat sjunka, och förväntas sjunka alltmer i takt med att tidigare beställda nya fartyg kommer i användning och att efterfrågan bromsar in. Energipriserna förblir dock höga, även om de minskar under 2023. Elpriserna förväntas exempelvis ligga på historiskt höga nivåer även

¹⁶ Dessa branscher har i tidigare utgåvor av Lönebildningsrapporten exkluderats vid beräkningen av den löneutveckling som är förenlig med inflationsmålet på lång sikt, se kapitel 3 i Konjunkturinstitutet (2015). Produktivitet används genomgående som synonym till arbetsproduktivitet i kapitlet. Om inget annat anges så avses utvecklingen av förädlingsvärde i fasta priser per arbetad timme.

Diagram 52 Förädlingsvärdepriser

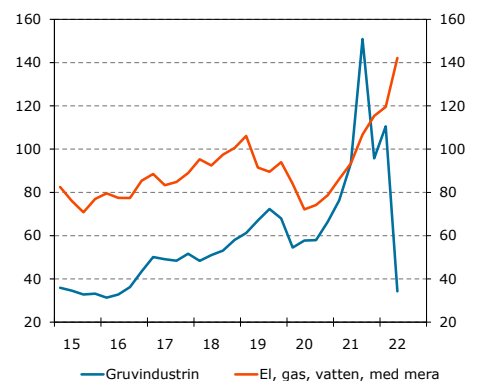
Index 2021=100, kvartalsvärden

Anm. Exkluderade branscher är Jordbruk, skogsbruk, fiske, gruvverksamhet, el, gas, värme, vatten m.m. samt små- och fritidshus. Källa: SCB.

Diagram 53 Förädlingsvärdepris i gruvindustri samt el, gas, värme m.m.

Index 2021=100, kvartalsvärden

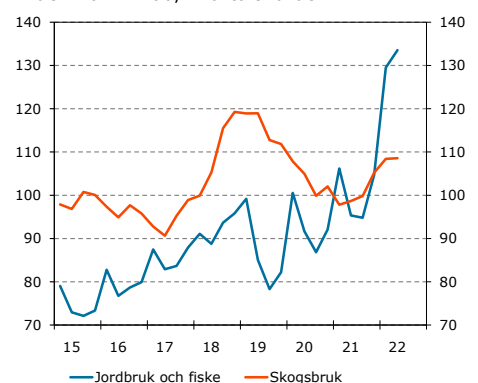

Anm. Gruvor avser B, el, gas, värme, m.m. avser D och E enligt SNI 2007.

Källa: SCB.

Diagram 54 Förädlingsvärdepris i jordbruk, fiske och skogsbruk

Index 2021=100, kvartalsvärden

Anm. Jordbruk avser 01 och 03, skogsbruk avser 02 enligt SNI 2007.

Källa: SCB.

under nästa vinter. Men eftersom energipriserna totalt sett minskar under loppet av 2023 så kommer de att ha en återhållande effekt på KPIF-inflationen under senare delen av året (se diagram 36). Priserna på konsumenttjänster ökar fortsatt under 2023 på grund av ökade lönekostnader, vilket håller uppe inflationstakten. Även ökade hyror bidrar till inflationen 2023. Trots det förväntas prisutvecklingen på konsumentvaror i övrigt ha en så pass svag utveckling att inflationen faller mot mycket låga nivåer i slutet på 2023 och in på 2024. Under 2024–2025 fortsätter lägre energi- och råvarupriser att sätta press nedåt på priserna i Sverige och Europa. Det gör att KPIF-inflationen på helårsbasis understiger 2 procent 2024–2026 (se tabell 7 och diagram 55).

Tabell 7 Konsumentpriser, räntor och växelkurs

Procentuell förändring respektive procent

	2021	2022	2023	2024	2025	2026
KPI	2,2	8,4	6,5	0,9	1,8	1,8
Räntekostnader, räntesats ¹	-6,5	18,9	49,1	5,5	3,6	2,2
KPIF	2,4	7,7	4,6	0,5	1,5	1,7
Varor	0,3	6,6	3,7
Tjänster	2,3	4,7	5,2
Boende exkl. räntekostnader och energi ²	2,1	4,0	3,8
Energi	17,0	37,0	8,3
Räntekostnader, kapitalstock ¹	5,9	6,8	4,7	3,5	3,4	3,4
KPIF exkl. energi	1,4	5,6	4,2
HIKP	2,7	8,0	4,9
Styrränta ³	0,00	2,25	2,25	1,75	1,75	1,75
Tioårig statsobligationsränta	0,3	1,5	2,0	2,1	2,3	2,4
Kronindex (KIX) ⁴	114,3	121,2	123,6	120,1	116,5	112,9

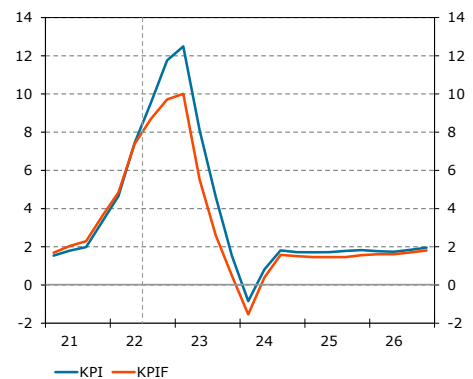
Anm. Prognoser från Konjunkturinstitutet (2022). ¹ Räntekostnader i KPI utgörs av produkten av kapitalstock och räntesats. Energi avser kostnader för el, gas, uppvärmning och drivmedel. ² Avser hyror, månadsavgifter i bostadsrättsföreningar, reparationskostnader, avskrivningar (renoveringskostnader), tomträttsavgäld och fastighetsskatt, försäkringskostnader, kostnader för vatten, avlopp, renhållning och sotning. ³ Vid årets slut. Kallades tidigare reporänta ⁴ Effektivt växelkursindex baserat på Riksbankens KIX-vikter för 32 länder med basen 100 den 18 november 1992. Högre index indikerar en svagare krona.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

De svenska exportpriserna förväntas sjunka framöver, liksom importpriserna. En förväntad förstärkning av växelkursen från och med 2024 bidrar till den svaga prisutvecklingen i svenska kronor (se diagram 56). Även en svagare konjunkturutveckling bidrar till prisnedgången, som i sin tur till del orsakas av räntehöjningarna som genomförs i många länder. De svaga exportpriserna tillsammans med en mer dämpad inhemsk prisutveckling medför att förädlingsvärdepriset i näringslivet stiger mindre framöver än den gör 2022 (se tabell 8 och diagram 57). Även importpriserna stiger långsammare framöver. Det har allt annat lika

Diagram 55 KPI och KPIF

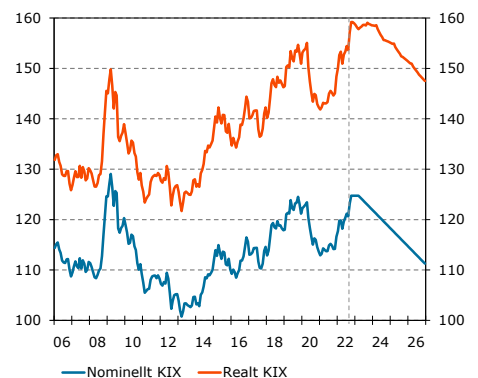
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 56 Kronans effektiva växelkurs (KIX)

Index 1992-11-18=100, månadsvärden

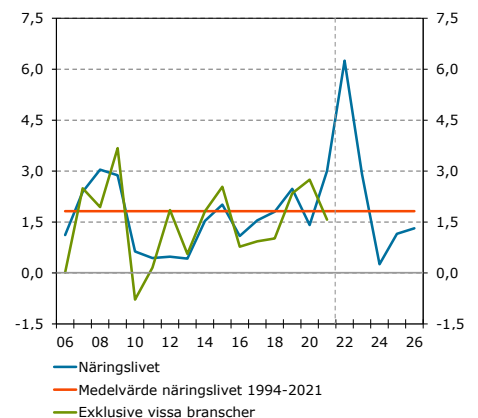

Anm. KIX är ett konkurrensvägt index baserat på valutor från samtliga OECD-länder samt Kina, Indien, Brasilien och Ryssland. Högre index motsvarar en svagare krona.

Källor: Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 57 Förädlingsvärdepriser

Procentuell förändring

Anm. De exkluderade branscherna är A, B, D, E, enligt SNI 2007, samt branschen små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

en positiv inverkan på förädlingsvärdepriset. Exportpriserna utvecklas ungefär i samma takt som importpriserna från 2023 och framåt (se diagram 58), så bytesförhållandet förändras inte märkbart fram till 2026 (se diagram 59).

Tabell 8 Priser och växelkurs

Procentuell förändring

	2022	2023	2024	2025	2026
Exportpris	15,5	-1,3	-1,8	-1,8	-2,1
Varor	18,5	-2,7			
Bearbetade varor	14,5	-2,3			
Konsumtionspris	7,0	4,6	0,5	1,6	1,8
Importpris	17,9	-1,2	-1,7	-1,7	-1,9
Förädlingsvärdepris, näringsliv	6,3	2,9	0,3	1,2	1,3
Exklusive små- och fritidshus	6,3	3,0			
Industrin	8,9	-2,1			
Växelkurs (KIX6)	6,1	2,0	-2,9	-3,1	-3,2
Bytesförhållande	-2,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2

Anm. Prognoser från Konjunkturinstitutet (2022). Med exportpris, importpris, med mera avses deflatorer i Nationalräkenskaperna. En ökning i KIX6 innebär en försvagning av den svenska växelkursen. Förädlingsvärdepriserna är beräknade till baspris.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Referenser

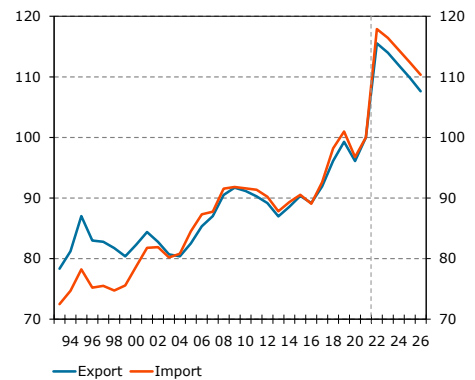
Konjunkturinstitutet (2022), *Konjunkturläget september 2022*.

Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten 2015*.

Markowski, A., Nilsson, K., och Widén, M., (2011) ”Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin”, Working Paper nr. 106, Konjunkturinstitutet maj 2011.

Diagram 58 Export- och importpriser

Index 2021=100

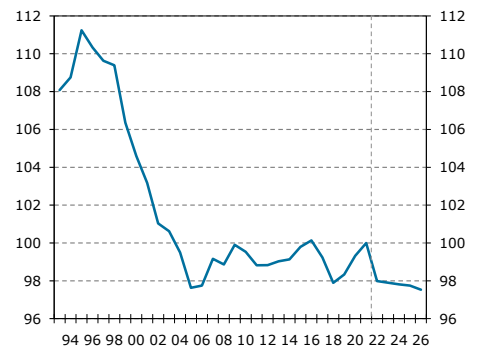

Anm. Priserna avser deflatorer i nationalräkenskaperna.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 59 Bytesförhållande

Index 2021=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Produktivitetsutvecklingen

En av de viktigaste förutsättningarna för lönebildningen är hur arbetsproduktiviteten utvecklas. Produktiviteten har under covid-19-pandemin varit högre än normalt till följd av flera temporära faktorer. Den pågående normaliseringen efter pandemin tillsammans med svagare tillväxtutsikter innebär en mer dämpad produktivitetsutveckling i år och nästa år. På längre sikt är det humankapitalet hos befolkningen, investeringar samt den tekniska utvecklingen som är avgörande för produktivitetstillväxten. Produktiviteten i näringslivet ökar med i genomsnitt 1,4 procent per år 2022–2030. Det är lägre än det historiska medelvärdet för de senaste 30 åren.

Arbetsproduktiviteten är en av de viktigaste förutsättningarna för lönebildningen och skapar utrymmet för den långsiktiga utvecklingen i reallönen (se marginalrutan ”Vad är produktivitet och varför är den viktig?”).¹⁷

Detta långsiktiga samband mellan produktivitet och löner visas i diagram 60. Detta kapitel beskriver hur produktiviteten, i framför allt näringslivet¹⁸, har utvecklats i Sverige sedan 1990-talet, men med särskilt fokus på utvecklingen under covid-19-pandemin. Analysen redovisar även Konjunkturinstitutets syn på den långsiktiga produktivitetsutvecklingen.

Produktivitetsutvecklingen sedan 1990-talet i Sverige och i omvärlden

Produktivitetstillväxten i Sverige var jämförelsevis hög under 1990-talet och början av 2000-talet (se diagram 61). Vid finanskrisen 2008/2009 föll produktiviteten enligt tidigare mönster (se marginalrutan ”Historiskt produktivitetförlopp vid kriser”). Men finanskrisen markerar även ett trendbrott för produktivitetstillväxten som efter krisen utvecklats betydligt svagare än innan. Detta är inte unikt för Sverige. Både i euroområdet och i USA har produktivitetsutvecklingen bromsats in efter finanskrisen (se tabell 9).¹⁹

¹⁷ Produktivitet används genomgående som synonym till arbetsproduktivitet i kapitlet. Om inget annat anges så avses utvecklingen av förädlingsvärdet i fasta priser per arbetad timme.

¹⁸ När den totala produktiviteten i ekonomin berörs framgår det i texten.

¹⁹ Konjunkturinstitutet har vid flera tidigare tillfällen analyserat de bakomliggande orsakerna till nedväxlingen i produktivitetstillväxten efter finanskrisen, se till exempel Konjunkturinstitutet (2021), Konjunkturinstitutet (2019) samt fördjupning i Konjunkturinstitutet (2015).

Vad är produktivitet och varför är den viktig?

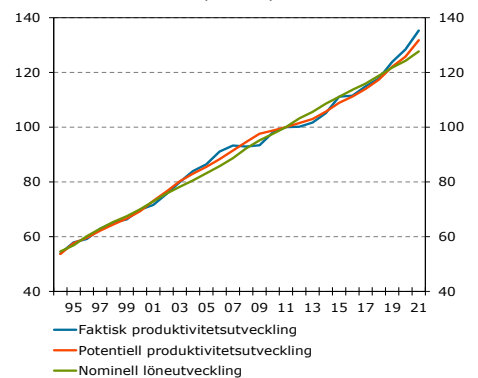
Det vanligaste måttet på produktivitet är arbetsproduktiviteten, d.v.s. mängden varor och tjänster som produceras i ekonomin per arbetad timme. En högre produktivitet innebär att fler eller bättre varor och tjänster kan produceras med samma mängd arbetade timmar. Högre produktivitet kan uppnås genom till exempel utbildning, investeringar och tekniska innovationer.

På lång sikt är produktivitetstillväxten den viktigaste faktorn för reallönetillväxten. Reallönen är lönen justerad för prisökningar på varor och tjänster – inflation – och representerar därmed mängden varor och tjänster som lönen räcker till. Produktivitetstillväxten skapar utrymmet för den långsiktiga utvecklingen i reallönen. Produktivitetstillväxten är en viktig drivkraft bakom tillväxten i BNP per capita på längre sikt, och därmed för hur det materiella välbefindandet utvecklas. Andra faktorer som är viktiga för ett lands materiella välbefindande är den demografiska utvecklingen, sysselsättningsgraden och bytesförhållandet.

Det materiella välbefindandet är bara en del av många viktiga faktorer bakom levnadsstandardens utveckling i stort. Levnadsmiljön, kultur, trygghet, fritid och annat kan vara minst lika viktigt. Att uppnå högre produktivitetstillväxt är inte ett ändamål i sig. Om en högre produktivitet uppnås på alltför stor bekostnad av andra värden i samhället kommer inte levnadsstandardens att förbättras totalt sett.

Diagram 60 Produktivitet och lön i näringslivet

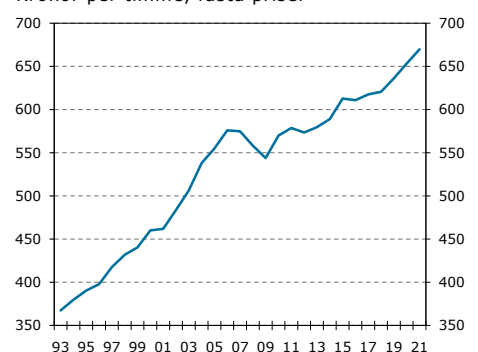
Index 2011=100, löpande priser/nominella löner

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 61 Produktivitet i näringslivet

Kronor per timme, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 9 Produktivitetstillväxt i hela ekonomin

Genomsnittlig årlig tillväxt i procent

	1995–2007	2010–2020
USA	2,2	0,8
Euroområdet (19 länder)	1,3	0,9
Tyskland	1,7	0,8
Sverige	2,7	0,9

Anm. Geometriska genomsnitt. Utveckling från startåret till slutåret i angivet tidsintervall. Beräknat till baspris för alla länder utom USA. Ett geometriskt genomsnitt för perioden från 2010 till 2020 motsvarar ungefärligen ett aritmetiskt genomsnitt av de årliga tillväxttakterna åren 2011 till 2020. Geometriska genomsnitt är att föredra eftersom de ger en mer rättvisande bild av tillväxttal över längre perioder än vad aritmetiska genomsnitt visar.

Källor: The Conference Board, Eurostat och Macrobond.

IKT-branscherna står fortfarande för en stor del av produktivitetstillväxten

Från andra halvan av 1990-talet och i princip fram till finanskrisen var det globalt en period av stark tillväxt för informations- och kommunikationsteknologi-branscherna (IKT-branscherna), vilket resulterade i stora produktivetsökningar inom sektorn. Detsamma för Sverige och den snabba produktivetsutvecklingen inom IKT-branscherna bidrog till en stark utveckling för näringslivet som helhet (se diagram 62).

Bidraget från IKT-branscherna till den totala produktivitetstillväxten för näringslivet har minskat under 2010-talet. Som andel av den totala produktivitetstillväxten för näringslivet har bidraget dock varit relativt konstant kring en tredjedel. Mellan 2011 och 2019 var IKT-branschernas bidrag drygt 0,4 procentenheter och innan finanskrisen mellan 1994 och 2007 var bidraget 1,0 procentenhet.²⁰

En växande tjänstesektor

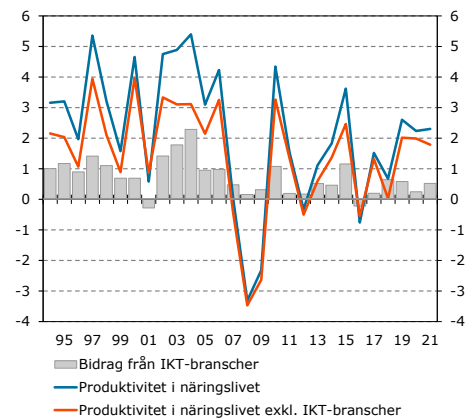
Produktiviteten skiljer sig kraftigt åt mellan olika branscher. Generellt tenderar industribranscher att vara mer produktiva än tjänstebanscher då produktionsprocesser i industrin ofta är relativt kapitalintensiva. Den pågående struktumvandlingen i näringslivet, med en växande tjänstesektor, har medfört att industrins andel av den totala produktionen har minskat (se diagram 63 och diagram 64).²¹ Allt annat lika innebär detta att nivån för produktiviteten trycks ner. Hur tillväxttakten utvecklas beror på skillnaden i produktivitetstillväxt mellan de branscher som minskar jämfört med de som ökar. Under tjugoårsperioden fram till finanskrisen var produktivitetstillväxten klart högre inom industrin (se diagram 65). Sedan finanskrisen och när dess omedelbara effekter klingat av har produktiviteten inom industrin vuxit i samma takt som tjänstesektorn. Potentialen för

²⁰ Även om man tar med utfallen för de två åren som påverkades av covid (2020 och 2021) är bidraget 0,4 procentenheter.

²¹ I absoluta tal har industrins produktion vuxit med i genomsnitt 3,1 procent per år under perioden 1993-2019.

Diagram 62 Bidrag från IKT-branscherna till näringslivets produktivitet

Procentuell förändring

Anm. IKT-branscherna avser J58-J63 samt C26 enligt SNI-2007.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

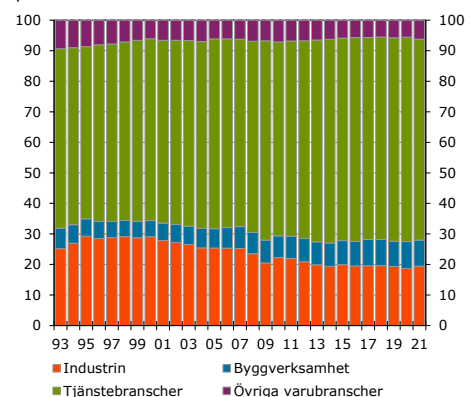
Historiskt produktivetsförlopp vid kriser

Vid en abrupt nedgång i ekonomin så tenderar produktiviteten att falla. Detta då företagen tenderar att minska produktionen snabbare än arbetade timmar. Mönstret brukar förklaras av att företag vid nedgångar i ekonomin har svårt att reducera arbetsstyrkan lika snabbt som efterfrågan faller. En del personal behålls också inom företaget vid tillfälliga produktionsnedgångar, eftersom kostnaden för att återanställa och lära upp ny personal är hög.

När ekonomin sedan vänder uppåt möjliggör den sparade personalstyrkan att produktionen kan öka snabbare än arbetade timmar vilket gör att produktiviteten ökar.

Diagram 63 Förädlingsvärdeandelar i näringslivet

Procent av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

produktivitetstillväxten inom industrin verkar ha sjunkit efter den globala finanskrisen.

Den teknologiska utvecklingen har bromsat in efter finanskrisen

En tänkbar delförklaring till den globala inbromsningen i produktivitetstillväxten efter finanskrisen är att den teknologiska utvecklingen inte bidragit lika starkt som tidigare. Bidrag till produktivitetstillväxten kan mätas genom så kallad tillväxtbokföring.²²

Där antas förändringar av total faktorproduktivitet (TFP) över tid bero på den teknologiska utvecklingen.²³ Storleken och utvecklingen för TFP är beroende av vilken metod och detaljgrad²⁴ som används. Det är därför svårt att jämföra TFP mellan olika studier. Konjunkturinstitutets beräkningar visar att TFP-utvecklingen bidrog till en stor del av produktivitetstillväxten i Sverige åren innan finanskrisen. Efter krisen har utvecklingen bromsat in även om TFP-bidraget fortsatt är positivt (se tabell 10).

Tabell 10 Bidrag till produktivitetstillväxten i näringslivet

Approximativt bidrag i procentenheter respektive approximativ procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

	1997–2007	2008–2010	2011–2020
Kapitalför djupning	1,1	1,1	0,6
Utbildningsnivån hos personer i arbete	0,3	0,2	0,1
Totalfaktorproduktivitet	2,0	-1,6	0,7
Produktivitetstillväxt	3,3	-0,3	1,4

Anm. Procent respektive procentuell förändring approximeras med 100 gånger förändringen i logaritmerade värden, även för produktivitetstillväxten. Kalenderkorrigerade värden för arbetade timmar och förädlingsvärdet har använts i beräkningen.

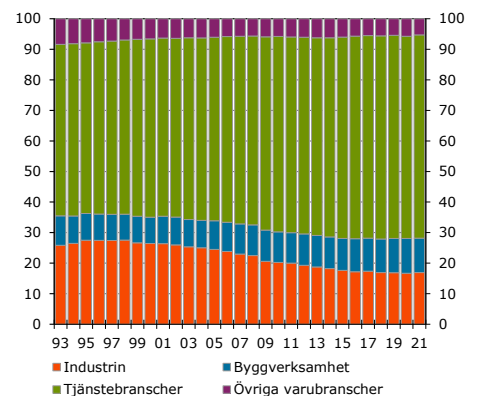
Källa: Konjunkturinstitutet.

Näringslivets investeringar föll efter finanskrisen

En annan förklarande faktor inom TFP är kapital per arbetad timme där mer och bättre kapital i förhållande till antalet arbetade timmar tenderar, allt annat lika, att höja produktiviteten. En betydande del av produktivitetstillväxten från början av 1990-talet till finanskrisen kom från den så kallade kapitalför djupningen (se tabell 10). Kapitalför djupningen under perioden förklaras

Diagram 64 Timandelar i näringslivet

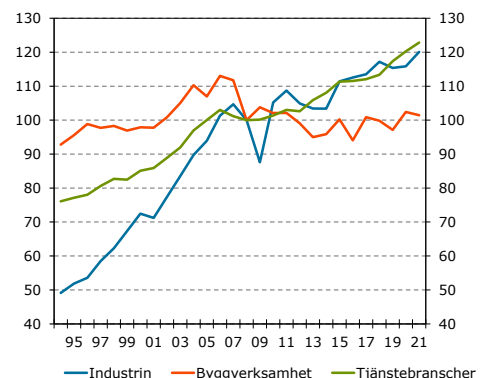
Procent av näringslivets arbetade timmar

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 Produktivitet i näringslivets olika branscher

Index, 2008=100, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²² Se SOU 2008:14 för en utförlig beskrivning av tillväxtbokföringsmetoden.

²³ TFP beräknas residualt och speglar all produktivitetstillväxt som inte kan härledas till det som kontrolleras för i beräkningarna.

²⁴ Till exempel kan man del upp i olika branscher, kapitalslag eller ha en mer detaljerad uppdelning av arbetskraften (erfarenhet, ålder etcetera).

främst av att kapitalstocken växte samt en större andel mer produktivt kapital.²⁵

I samband med finanskrisen föll investeringarna som andel av näringslivets produktion. Investeringarna (exklusive bostäder) har ännu inte nått upp till samma andel som toppen vid finanskrisen, vilket bidragit till en svagare kapitalför djupning under 2010-talet (se diagram 66). Även inbromsningen i TFP-utvecklingen efter finanskrisen kan ha bidragit till den svagare kapitalför djupningen. Den snabba teknologiska utvecklingen innan finanskrisen bidrog till att minska priserna på bland annat IKT-kapital. Det stimulerade investeringar från näringslivet i den typen av kapital, vilket drev på kapitalför djupningen.²⁶

Globala värdekedjors bidrag till produktivitetstillväxten

Globaliseringen och svenska företags ökade deltagande i globala värdekedjor till följd av en ökad grad av specialisering har bidragit positivt till den svenska produktiviteten.²⁷ Utvecklingen för utrikeshandeln ger en översiktlig bild av hur den svenska ekonomin successivt integrerats mer med omvärlden. Efter 1990-talskrisen ökade importens andel av det totala utbudet i Sverige med totalt 10 procentenheter fram till finanskrisen (se diagram 67). Efter finanskrisen har däremot utvecklingen stannat av.

Andra tänkbara förklaringar till utvecklingen är handelspolitiska diskussioner om handelshinder och negativa miljökonsekvenser av långa transportsträckor.²⁸ Strängare miljölagar och kraftigare styrmedel kan leda till högre kostnader för företagen och på sikt en ökad lokal produktion. Osäkerheten i världsekonomin har även ökat under 2010-talet.²⁹ Sammantaget har produktivitetstillväxten hållits tillbaka till följd av att globaliseringen stannat av.

Produktivitetsutvecklingen under pandemin

Vanligtvis varierar produktiviteten cykliskt med konjunkturen. Detta har inte varit fallet under covid-19-pandemin. Under andra kvartalet 2020 föll arbetade timmar nästan lika mycket som produktionen i näringslivet (se diagram 68).

Under finanskrisen kom parterna inom industrin överens om så kallade krisavtal som reducerade både arbetstid och lön för de anställda. Sverige införde ett statligt stöd vid korttidsarbete 2014 som regeringen kan aktivera vid synnerligen djupa lågkonjunkturer. Utöver det tillkom ett ytterligare system i april 2020, vilket

²⁵ SOU 2008:14 sid. 62.

²⁶ SOU 2008:14 sid. 129.

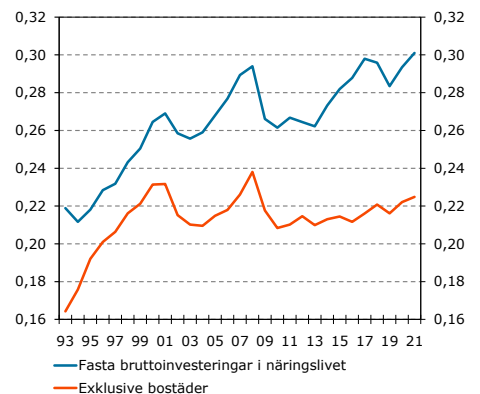
²⁷ Tillväxtanalys (2014) sid. 33.

²⁸ Konjunkturinstitutet (2019b) och Konjunkturinstitutet (2019c).

²⁹ Kilic och Marin (2020).

Diagram 66 Fasta bruttoinvesteringar i näringslivet

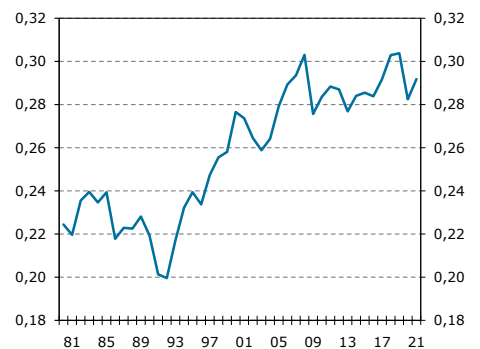
Andel av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 67 Import som andel av utbudet i Sverige

Andel

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Produktion, arbetade timmar och produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring respektive kronor per timme, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

kan användas av företag som fått tillfälliga och allvarliga ekonomiska svårigheter.³⁰ Stödet som gavs under pandemin var dock väsentligt större än i det permanenta generella systemet.

Stödet till korttidsarbete möjliggjorde en större flexibilitet för företagen. De kunde minska antalet arbetade timmar kraftigt utan att behöva göra sig av med anställda som de ville behålla till efter krisen. Produktivitetens fall begränsades och blev inte lika stort som exempelvis vid finanskrisen.

Pandemin har också påverkat olika branscher olika hårt. Många av de kontaktnära tjänstebanscher drabbades hårt av restriktioner och kundernas självpåtagna beteendeförändringar, vilket minskade deras andel av näringslivets totala produktion. Andra branscher har i stället haft en ökad efterfrågan under pandemin och har således ökat sin andel av den totala produktionen. Den ändrade sammansättningen av det svenska näringslivets produktion som pandemin medförde hade i sig en positiv effekt på produktiveten i näringslivet som helhet under pandemin.

DEN OMEDELBARA OCH SNABBA ÅTERHÄMTNINGEN

Återhämtningen efter de stora fallen det andra kvartalet 2020 har för stora delar av näringslivet gått fort, framför allt för produktionen. Arbetade timmar har släpat efter i återhämtningen vilket har bidragit till att produktivitetstillväxten har legat över sin historiska trend under både 2020 och 2021. Initialt kan det delvis förklaras av stödet för korttidsarbete, vilket ökade möjligheterna att anpassa den kortsiktiga relationen mellan arbete och kapital i produktionen.³¹ Utöver det har sannolikt även en ovanligt hög sjukfrånvaro bidragit till att hålla tillbaka utvecklingen för arbetade timmar samtidigt som produktionen inte påverkats lika tydligt. I takt med att pandemiåtgärder har rullats tillbaka och att sjukfrånvaron minskat har produktivitetstillväxten växlat ner och under inledningen av 2022 har den ökat långsammare än den historiska trenden.

POSITIVA SAMMANSÄTTNINGSEFFEKTER PÅ PRODUKTIVITETEN UNDER PANDEMIN

Konjunkturinstitutet har gjort en uppskattning av sammansättningseffekten på produktiviteten i näringslivet (se marginalrutan ”Beräkning av sammansättningseffekter i produktiviteten”). I beräkningen analyseras hur förändringen i antalet timmar i olika branscher påverkar produktivitetstillväxten i näringslivet på grund av skillnader i branschernas relativa produktivetsnivåer.

De största sammansättningseffekterna har både under 2020 och därefter varit koncentrerade till tjänstebanscher. Kontaktnära branscher är generellt arbetsintensiva och har en låg produktivetsnivå jämfört med mer kapitalintensiva branscher, som till exempel mineralutvinnings- och läkemedelsindustrierna

³⁰ SOU 2018:66.

³¹ SOU 2022:30.

Beräkning av sammansättningseffekter i produktiviteten

Den statiska sammansättningseffekten kan beräknas genom att väga ihop förändringen i branschernas andel av totalt antal arbetade timmar multiplicerat med branschens relativa produktivetsnivå. Produktivetsnivån mäts som förädlingsvärdet per arbetad timme i löpande priser. För att erhålla effekten på årstakten i produktiviteten används produktivetsnivån under motsvarande kvartal föregående år. Formeln som används för att beräkna effekten på årstakten är

$$100 \cdot \sum_i (h_{it} - h_{it-4}) \cdot p_{i,t-4} / \bar{p}_{t-4}$$

Där h_{it} är branschen i 's andel av totala arbetade timmar vid kvartal t , och $p_{i,t-4} / \bar{p}_{t-4}$ är branschens produktivetsnivå relativt genomsnittet i löpande priser (mittårspriser) motsvarande period föregående år.

För utvecklingen 2021 och 2022 är årstakten mindre lämplig att analysera. Anledningen är att produktivetsnivåerna 2020 och 2021 är starkt påverkade av pandemin och är en olämplig bas att jämföra mot. Som ett alternativ kan år 2019 användas som jämförelsebas. Formeln blir då:

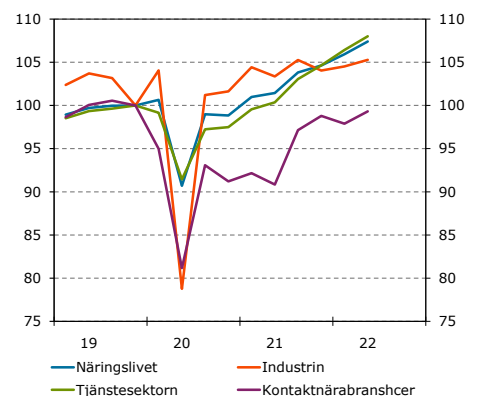
$$100 \cdot \sum_i (h_{it} - h_{i,2019}) \cdot p_{i,2019} / \bar{p}_{2019}$$

Där värden med subskript 2019 avser motsvarande kvartal år 2019.

Det finns även en så kallad dynamisk sammansättningseffekt, som är en korseffekt mellan förändringar i branschens storlek och förändringar i branschens relativa produktivetsnivå. Den dynamiska effekten uppstår av att andelen arbetade timmar i branscher med stigande eller fallande produktivitet förändras. Denna effekt redovisas inte här eftersom den kan misstolkas vid jämförelser över flera år. Om sysselsättningen ökar i en bransch med stigande produktivitet uppstår en positiv dynamisk effekt. Om både sysselsättningen och produktiviteten i samma bransch sjunker igen året därpå uppstår ännu en positiv dynamisk effekt (minus gånger minus blir plus). Det ger upphov till två år med positiva dynamiska effekter. Detta trots att ekonomin är oförändrad. De dynamiska sammansättningseffekterna över flera år summerar därmed inte alltid till den totala utvecklingen under samma period.

Diagram 69 Produktion i näringslivet under pandemin

Index 2019 kvartal 4=100

Anm. I kontaktnära branscher ingår G, H, I, R-T enligt SNI-2007.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

(se tabell 11 och tabell 12). Kontaktnära tjänstebranscher drabbades hårt under covid-19-pandemin (se diagram 69)³². Den förändrade sammansättningen av arbetade timmar, att det arbetades färre timmar i branscher med lägre produktivitet, hade en positiv effekt på den totala produktiviteten i näringslivet.

Utöver att arbetsintensiva branscher drabbades hårt av pandemin så har omställningen som samhället gjorde under pandemin också gynnat vissa branscher som varit väl positionerade för att dra nytta av till exempel ökad digitalisering. Några av de branscher³³ som ökat sin andel av näringslivets totala produktion är avsevärt mer produktiva än genomsnittet i näringslivet, vilket har bidragit positivt till produktivitetsutvecklingen i näringslivet som helhet (se tabell 11 och tabell 12).

Sammansättningseffekten var ovanligt stor 2020, i synnerhet det andra kvartalet. Uttryckt i årstakt var sammansättningseffekten drygt 2 procentenheter det andra kvartalet 2020, och totalt 1,6 procentenheter för 2020 (se tabell 11 och diagram 70). Det vill säga att produktivitetstillväxten var 1,6 procentenheter högre, än om branschensammansättningen inte hade ändrats. Jämfört med utvecklingen i samband med finanskrisen 2008/2009 är det en mycket stor positiv sammansättningseffekt.

Tabell 11 Statiska sammansättningseffekter på arbetsproduktiviteten 2020, utvalda branscher

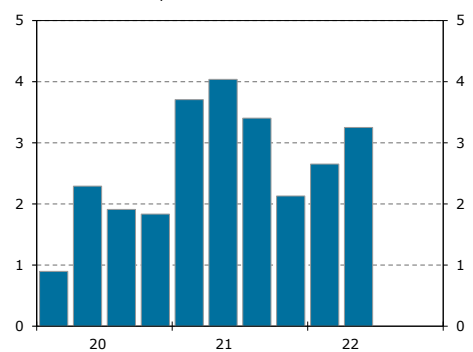
Procentenheter

	Relativ produktivetsnivå 2019	Förändring timandel	Statiskt produktivetsbidrag
(A01, A03) Jordbruk & fiske	40,3	0,3	-0,2
(B) Mineralutvinning	352,4	0,0	0,1
(C19-C21) Raffinering, kemi och läkemedel	258,8	0,1	0,2
(C29) Motorfordonsindustri	151,3	-0,1	-0,0
(D, E) El, gas, värme, vatten	214,8	0,1	0,1
(G) Handel	76,2	-0,2	0,1
(H) Transporttjänster	77,5	-0,2	0,0
(I) Hotell & restaurang	43,2	-0,8	0,4
(J) Informations- och kommunikationstjänster	185,9	0,3	0,3
(K) Finans och försäkring	206,7	0,5	0,5
(L) Fastighetsverksamhet	439,8	0,1	0,2
(R-T) Fritidstjänster	61,0	-0,1	0,0

Anm. Branschkod enligt SNI-2007 inom parentes. Relativa produktivetsnivån avser branschens förädlingsvärde per timme i löpande priser i procentuell relation till genomsnittet i näringslivet år 2019. Exempelvis en siffra på 200 innebär dubbelt så hög produktivetsnivå som snittet, medan 60 betyder 40 procent lägre än snittet.

Diagram 70 Statisk sammansättningseffekt på produktiviteten i näringslivet

Procentenheter, kvartalsvärden

Anm. Avser effekt på näringslivets produktivitet relativt basåret 2019.

Källa: Konjunkturinstitutet.

³² Branscherna G, H, I respektive R-T avser handel, transport och magasinering, hotell- och restaurangverksamhet respektive kultur och fritid.

³³ Till exempel IKT-branscherna.

”Förändring timandel” avser förändringen i branschens procentuella andel av näringslivets totala antal arbetade timmar mellan 2019 och 2020.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Sammansättningseffekterna växte under första halvåret 2021 och blev som mest nästan dubbelt så stora som under andra kvartalet 2020.³⁴ Totalt bidrog sammansättningseffekter med 3,2 procentenheter till produktivitetsutvecklingen 2021 relativt 2019 (se tabell 12 och diagram 70). Konjunkturinstitutet har även beräknat sammansättningseffekterna för näringslivet exklusive finans- och fastighetsbranscherna. I dessa två branscher är det genererade förädlingsvärdet inte lika tätt sammanknutet med de arbetade timmar som i till exempel industrin. Utan dessa branscher bidrog sammansättningseffekter med 1,7 procent 2021 relativt 2019.

Diagram 71 visar storleken på sammansättningseffekterna för några utvalda branscher, inklusive finans- och fastighetsbranscherna. Under andra halvåret 2021 började sammansättningseffekterna minska igen för några av de branscher som bidragit mest till produktivitetsuppgången 2021. I takt med att restriktionerna lättades under hösten 2021 ökade arbetade timmar i de kontaktnära tjänstbranscherna, vilket bidrog till att sänka produktiviteten. Sammansättningseffekten är dock fortsatt hög för finans- och fastighetsbranscherna.

Tabell 12 Statiska sammansättningseffekter på arbetsproduktiviteten 2021 relativt 2019, utvalda branscher

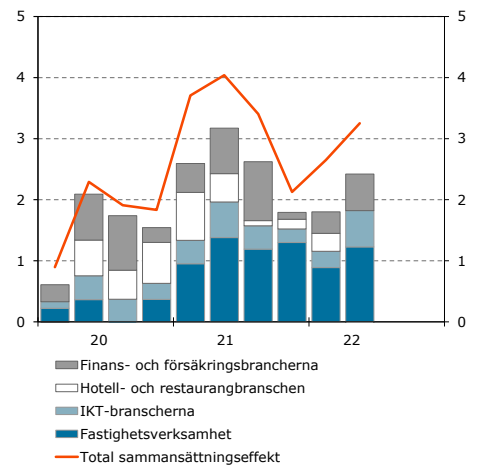
Procentenheter

	Relativ produktivetsnivå 2019	Förändring timandel	Statiskt produktivetsbidrag
(A01, A03) Jordbruk & fiske	40,3	-0,2	0,1
(B) Mineralutvinning	352,4	0,0	0,1
(C19-C21) Raffinering, kemi och läkemedel	258,8	0,1	0,1
(C29) Motorfordonsindustri	151,3	-0,0	-0,0
(D, E) El, gas, värme, vatten	214,8	0,1	0,1
(G) Handel	76,2	-0,3	0,1
(H) Transporttjänster	77,5	-0,2	0,0
(I) Hotell & restaurang	43,2	-0,7	0,4
(J) Informations- och kommunikationstjänster	185,9	0,5	0,4
(K) Finans- och försäkring	206,7	0,5	0,5
(L) Fastighetsverksamhet	439,8	0,4	1,2
(R-T) Fritidstjänster	61,0	-0,2	0,1

Anm. Branschkod enligt SNI-2007 inom parentes. Relativa produktivetsnivån avser branschens förädlingsvärde per timme i löpande priser i procentuell relation till

Diagram 71 Statisk sammansättningseffekt i utvalda branscher

Procentenheter, kvartalsvärden

Anm. Avser effekt på produktivitet i utvalda branscher relativt basåret 2019.

Källa: Konjunkturinstitutet.

³⁴ Vanligtvis beräknas sammansättningseffekter i förhållande till det närmast föregående året. Men för 2021 och 2022 har 2019 använts som bas. Se marginalrutan ”Beräkning av sammansättningseffekter i produktiviteten”.

genomsnittet i näringslivet år 2019. Exempelvis en siffra på 200 innebär dubbelt så hög produktivetsnivå som snittet, medan 60 betyder 40 procent lägre än snittet. "Förändring timandel" avser förändringen i branschens procentuella andel av näringslivets totala antal arbetade timmar mellan 2019 och 2021.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Ett alternativt sätt att visa på betydelsen av sammansättningseffekterna under den här perioden är att rensa bort den ur produktivetsutvecklingen. I diagram 72 visas produktivetsutvecklingen enligt detta hypotetiska scenario och det framgår att sammansättningseffekten bidragit avsevärt till den observerade utvecklingen.

PRODUKTIVITETEN I INDUSTRIEN UNDER PANDEMIN

Produktiviteten föll med nära 13 procent i industrin det andra kvartalet 2020. Produktionen minskade med 24 procent i kvartalstakt och i vissa branscher var fallen ännu större. Samtidigt med produktionsfallet skedde den största enskilda nedgången för arbetade timmar under ett kvartal de senaste 30 åren.

Efter de initiala fallen under det andra kvartalet började industriföretagen lära sig hur man skulle kunna upprätthålla produktionen även med de problem som covid-19 medförde. Utbudet av viktiga insatsvaror återkom också efter att ha varit en stor flaskhals under andra kvartalet. Produktionen var redan det tredje kvartalet 2020 tillbaka på ungefär samma nivå som innan pandemin. Däremot följde inte arbetade timmar med lika snabbt. Det ledde till en kraftig uppgång i produktiviteten som ökade med 24 procent och kom upp till en klart högre nivå än innan pandemin (se diagram 73). Industriföretagen var de som mottog mest pengar från stödet för korttidsarbete under 2020 i kronor³⁵ och sannolikt var nyttjandet av stödet högt under det tredje kvartalet 2020. Korttidsarbetet har bidragit till att temporärt stärka produktiviteten genom att arbetade timmar kan anpassas bättre till produktionen. Företagen kan också temporärt ha sparar in på de delar av verksamheten som inte är direkt knutna till produktionen, till exempel produktutveckling. Att bibehålla denna nivå av produktivitet över längre tid är sannolikt inte möjligt utan att den långsiktiga produktivetsnivån påverkas negativt.

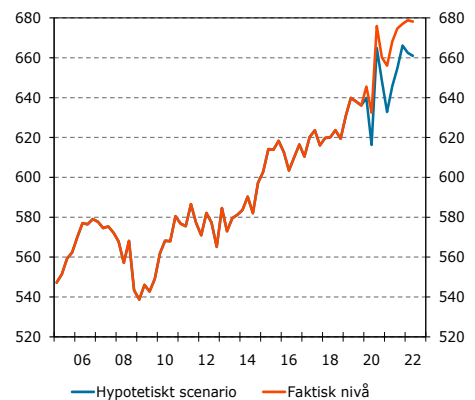
Under det sista kvartalet av 2020 och inledningen av 2021 började industriföretagen avsluta sin användning av korttidsarbetet och arbetade timmar ökade klart snabbare än produktionen, vilket ledde till minskad produktivitet. Nivån började därmed återigen närma sig den som rådde innan pandemin.

Under andra halvan av 2021 ökade produktiviteten i industrin återigen snabbt. Arbetade timmar minskade samtidigt som produktionen fortsatte att öka. Brist på insatsvaror blev återigen ett problem. Den första branschen som fick stora produktionsstopp under andra kvartalet 2021 var motorfordonsindustrin. Situationen har varit fortsatt ansträngd sedan dess (se diagram 74).

³⁵ Även andelen av antalet anställda som berördes av korttidsarbete var högt i industrin men andelen var högre inom branschen Kultur, nöje och fritid (SNI-kod R), som dock är en betydligt mindre bransch än industrin.

Diagram 72 Produktivitet i näringslivet

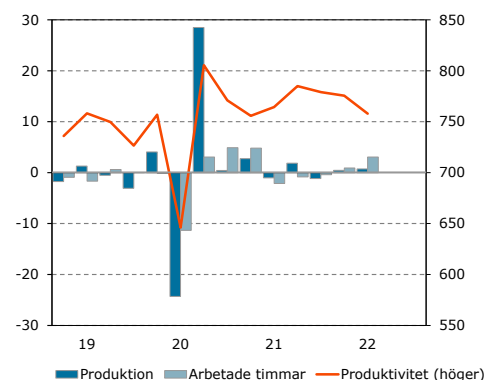
Fördelingsvärde per arbetad timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Produktion, arbetade timmar och produktivitet i industrin

Procentuell förändring respektive kronor per timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

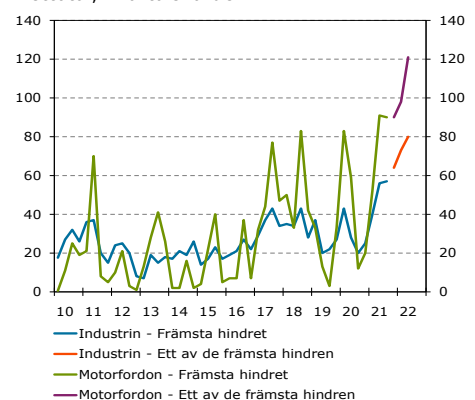

Anm. Avser SNI B05-C33. Produktionen föll med 24 procent i andra kvartalet 2020 och ökade med 28 procent i det tredje kvartalet 2020.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Hinder mot ökad produktion, materialbrist i industrin

Nettotal, kvartalsvärden

Anm. Frågan gick från en envalsfråga till en flervalsfråga mellan det tredje och fjärde kvartalet 2021, och svarsalternativen förändrades. Därför har alternativet materialbrist och andra faktorer lagts ihop.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Det förstärkta stödet för korttidsarbete fanns endast till och med det tredje kvartalet 2021 och det var få anställda inom industrin som omfattades av stödet under 2021 jämfört med tidigare under pandemin.

Under 2022 har antalet arbetade timmar ökat snabbare än produktionen i industrin och produktiviteten har kommit ner till en nivå som ligger lite under vad som varit fallet om utvecklingen under pandemin hade följt den historiska trenden³⁶ från senare år (se diagram 75). En stor anledning till utvecklingen är en stor uppgång i arbetade timmar under andra kvartalet 2022, vilken sammanfaller med en kraftig nedgång i sjukfrånvaron som nådde en topp i början av januari 2022 (se diagram 76). Från april 2022 klassas covid-19 inte längre som en samhällsfarlig sjukdom, allmän provtagning avslutades och karensdagen återkom, vilket sammantaget sannolikt har bidragit till att färre är sjukfrånvarande.

EFFEKTER PÅ PRODUKTIVITETEN AV KONKURSER OCH ZOMBIEFÖRETAG

Kriser kan bidra till en högre produktivitet genom att oproduktiva företag och branscher slås ut. Resurser frigörs som sedan kan användas av mer produktiva företag och genom detta ökar produktiviteten i ekonomin.

Covid-19-pandemin har varit en speciell typ av kris i den meningen att den inte utlöstes av några obalanser i ekonomin. Det har funnits en bred vilja att inte låta likviditetsproblem tvinga annars väl fungerande företag i konkurs. Regeringar och centralbanker har därför lanserat stödpaket till företagssektorn så att ekonomin ska kunna övervintra och vara redo att starta upp igen när pandemin är över. Det har funnits en oro att de stora pandemistöden ska ha bidragit till skapandet av så kallade zombieföretag.^{37, 38}

Konjunkturinstitutet har tidigare skrivit en fördjupning om zombieföretag under pandemins inledande år.³⁹ Där konstaterades att transfereringarna till företagen nästan dubblerades under 2020 (se diagram 77). Transfereringarna var högre än normalt även under 2021. Stöden fick effekt och antalet konkurser har sedan oktober 2020 varit färre än under 2019 (se diagram 78). Sannolikt finns det bland de företag som mottagit stöd ett antal företag som även utan de speciella omständigheterna under pandemin skulle klassas som zombieföretag. En studie har visat att trots att svenska företag har blivit mer finansiellt sårbara under pandemin så har inte det totala antalet sårbara företag ökat

³⁶ Medelvärde för kvartalsutvecklingen under perioden 2010–2019.

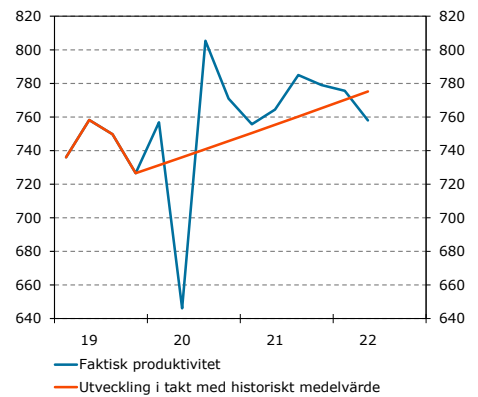
³⁷ I vid bemärkelse är ett zombieföretag ett företag som inte är tillräckligt lönsamt för att täcka sina kostnader och samtidigt generera vinst, men som genom stöd eller fördelaktiga lånevillkor överlever ändå.

³⁸ Laeven, L., Schepens, G. och Schnabel I. (2020).

³⁹ Konjunkturinstitutet (2021b).

Diagram 75 Faktisk produktivetsutveckling jämfört med utveckling enligt historisk trend för industrin

Kronor per timme, fasta priser, säsongrensade kvartalsvärden

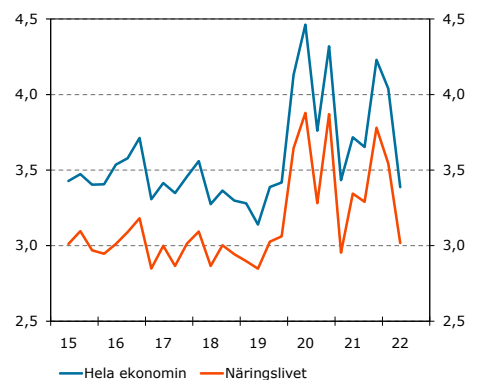

Anm. Det historiska medelvärdet är taget för åren 2010–2019.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 76 Andel sjukfrånvarande

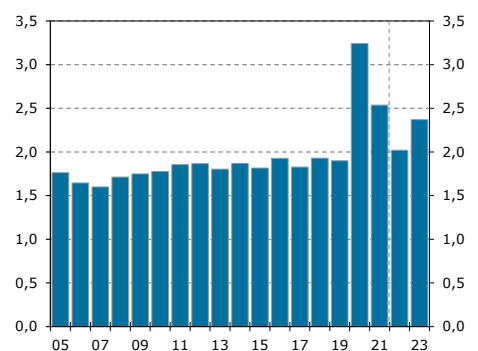
Procent av sysselsatta, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 77 Transfereringar till näringslivet

Procent av BNP

Anm. Värderna för 2022 och 2023 är från Konjunkturinstitutets senast publicerade prognos (september 2022).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

dramatiskt.⁴⁰ Det finns en risk att dessa företag kommer att bidra till ett ökat antal konkurser i näringslivet när stöden dras tillbaka. De resulterande konkurserna bidrar i sådant fall sannolikt till att stärka produktiviteten i näringslivet.

GLOBALISERINGENS EFTER AV PANDEMIN

Covid-19-pandemin har satt de globala leveranskedjorna under stort tryck (se diagram 79 och diagram 80). Flera länder genomförde någon form av nedstängning under pandemin vilket påverkade både underleverantörernas möjlighet att producera och möjligheten att frakta insatsvarorna. Tillsammans med den snabba återhämtningen har det fått långdragna konsekvenser för den globala handeln. Samtidigt med detta mångdubblades priset för containerfrakt jämfört med innan pandemin (se diagram 81).

Redan tidigt under den ekonomiska återhämtningen började framför allt företagen inom tillverkningsindustrin att uppleva ytterligare problem med brist på viktiga insatsvaror.⁴¹ Under 2022 har Kina återigen stängt ner delar av ekonomin för att förhindra smittspridning av covid-19 vilket bidragit till fortsatt brist på insatsvaror. Även Rysslands invasion av Ukraina skapade nya problem på vissa marknader (se diagram 74).

Problemen verkar ha nått sin kulmen de sista månaderna av 2021. Under våren och sommaren av 2022 har leveranstiderna ökat i mindre omfattning och fraktpiserna har inlett en tydlig nedgång (se diagram 81). Trots förbättringarna så har pandemin visat på svagheter i de globala värdekedjorna som har lett till att många företag har pekat på behovet av att ha en bredare försörjningskedja som är mer diversifierad både sett till antalet underleverantörer och den geografiska spridningen av dessa.⁴² Det finns mycket som talar för att bidraget till produktivitetstillväxten från globaliseringen kommer att vara fortsatt svagt även under 2020-talet. Å andra sidan kan en mer diversifierad leverantörskedja leda till en mer stabil utveckling för produktiviteten med färre stora fall och uppgångar.

PANDEMIN HAR ACCELERERAT STRUKTUROMVANDLINGEN

Pandemin har både gett upphov till en mängd nya företeeser samt accelererat redan pågående strukturomvandling inom näringslivet. Sannolikt har den bidragit till att påskynda den redan pågående digitaliseringen av stora delar av samhället avsevärt.

Postnords e-barometer för 2020 visade på en stark tillväxt för e-handeln under pandemin, särskilt inom de delar av handeln där digitaliseringen innan pandemin inte kommit så långt.⁴³ Digitaliseringen gjorde under knappt ett år framsteg som om tidigare

⁴⁰ Cella (2021).

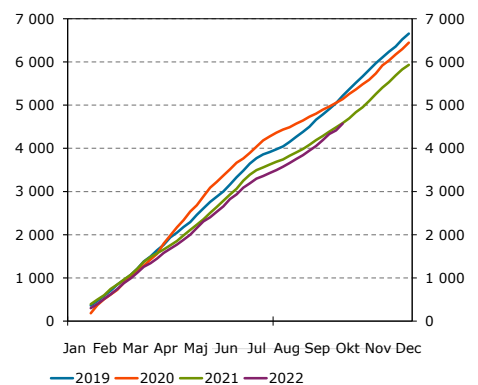
⁴¹ Konjunkturinstitutet (2021c).

⁴² Riksbanken (2022).

⁴³ Postnord (2021).

Diagram 78 Konkurser i Sverige

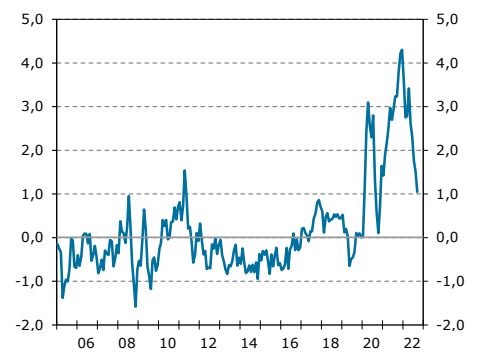
Akkumulerat antal företag

Källor: UC och Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Stress i globala leveranskedjor

Standardiserade avvikelser från medelvärde, månadsvärden

Källor: Federal Reserve Bank of New York och Macrobond.

Diagram 80 Leverantörernas leveranstider i industrin enligt inköpschefsindex

Diffusionsindex, säsongrensade månadsvärden

Anm. Ett värde på 50 är avsett att spegla ett läge där lika många företag möter ökande som minskande leveranstider.

Källa: Swedbank.

trender följts skulle ha tagit en betydligt längre tid. Det har sannolikt bidragit positivt till produktiviteten i handeln och kan komma att ge ett framtida positivt bidrag till produktivitetens utvecklingen för branschen om man kan ta tillvara den ökade digitala mognaden för branschen.

Effekterna på produktiviteten av ökat distansarbete under pandemin är ännu oklart.⁴⁴ Distansarbetet har däremot bidragit till en snabb utveckling och förbättring av digitala plattformar för att koordinera arbete mellan individer som inte befinner sig på samma plats. Det är något som i sig skulle kunna få positiva effekter på produktiviteten även i en situation med en mer normal grad av distansarbete. Till exempel minskar behovet av resor för att koordinera arbete mellan olika geografiska delar av företag.

I båda dessa fall skulle förändringen kunna ta sig uttryck i en uppjustering av produktivetsnivån som sedan följer den tidigare tillväxtbanan. För att strukturomvandlingen ska ge ett långsiktigt bidrag till produktivitetens utvecklingen krävs att strukturomvandlingen även bidrar till en ökad produktivitetstillväxttakt, till exempel genom att den leder till konsekvent snabbare framsteg och nya innovationer. Det är svårt att i nuläget veta om så kommer bli fallet.

Drivkrafter för den trendmässiga produktivitetens utvecklingen

På längre sikt är det humankapitalet hos befolkningen, investeringarna och den tekniska utvecklingen som är avgörande för produktivitetstillväxten. Den bestående effekten av pandemin på den trendmässiga eller potentiella produktivitetens utvecklingen på lång sikt antas vara ytterst liten.

Produktivitetens utvecklingen bromsar in under 2022 främst på grund av att temporära effekter från pandemin går ur ekonomin. Under 2023 minskar produktiviteten i näringslivet, främst på grund av den lågkonjunktur som Sverige går in i. Produktivitetens utvecklingen förväntas följa ett mer normalt mönster än under covid-19-pandemin.⁴⁵

OSÄKERT OM PANDEMIN GER LÅNGVARIGA EFFEKTER PÅ ARBETSPRODUKTIVITETEN

Under våren 2022 har oron kring pandemin minskat. Från och med den 1 april 2022 klassas covid-19 inte längre som samhällsfarlig sjukdom och restriktioner och stödåtgärder har avvecklats.

⁴⁴ Bloom med flera (2013) studerade effekterna av hemarbete i en kinesisk resebyrå före pandemin. Möjligheten till hemarbete visade på stora positiva produktivitetseffekter. Å andra sidan medförde hemarbete negativa effekter för produktiviteten i ett stort asiatiskt IT-företag under pandemin, se Gibbs med flera (2021).

⁴⁵ För en mer utförlig beskrivning av Konjunkturinstitutets senaste prognos för produktiviteten i närtid se avsnittet "Tydlig nedgång i produktiviteten när tillväxtutsikterna försvagas" i kapitlet "Konjunkturläget inför avtalsrörelsen".

Diagram 81 Globalt prisindex för containerfrakt

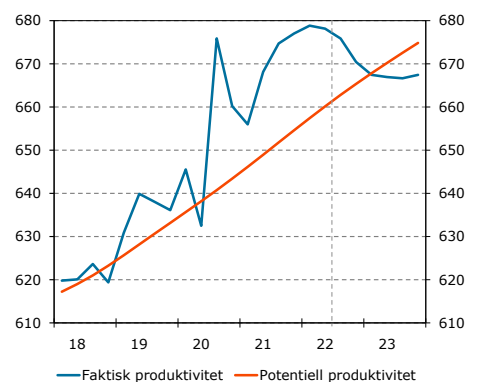
USD, Index 2020-01-01=100, veckovärden

Källor: Drewry och Konjunkturinstitutet.

Diagram 82 Faktisk produktivitet jämfört med potentiell produktivitet i näringslivet under pandemin

Kronor per timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Faktisk produktivitet efter det andra kvartalet 2022 är från Konjunkturinstitutets senaste publicerade prognos (september 2022).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Samtidigt har produktivitetstillväxten i näringslivet mattats av och det finns tecken på en återgång till en produktivitetsnivå som är i nivå med den historiska trenden (se diagram 82).

Pandemin har sannolikt haft både positiva och negativa effekter på produktiviteten i Sverige. Till exempel kan en snabbare digitalisering och tillämpning av nya digitala arbetssätt ha bidragit positivt till produktiviteten. Samtidigt har leverantörskedjor påverkats negativt av nedstängningar i olika länder under pandemin. Långtids-covid skulle även kunna påverka produktiviteten hos delar av arbetskraften negativt. Sammantaget bedöms den permanenta effekten av covid-19-pandemin på produktivitetstvecklingen i Sverige på längre sikt bli liten.

INNOVATIONER DRIVER TEKNIKUTVECKLINGEN

Den teknologiska utvecklingen är avgörande för produktivitetstillväxten på både kort och lång sikt. Men att förutspå den teknologiska utvecklingen är mycket svårt. Det innebär att produktivetsprognoser är mycket osäkra. Även om man känner till vilka tekniska framsteg som sker så är det nästan omöjligt att bedöma deras framtida betydelse för produktiviteten i ekonomin. Sammantaget är Konjunkturinstitutets bedömning att produktivetsbidraget från tekniska framsteg kommer att höja den trendmässiga produktivitetstillväxten framöver. Men hur stort produktivetsbidraget blir är svårt att avgöra.

Omställningen till hållbara energikällor kan också påverka produktiviteten, genom att förbrukningen av importerade fossila bränslen såsom kol och råolja minskar.⁴⁶ Exempelvis kan de projekt som syftar till att producera stål utan fossilt kol ge produktivetsvinster. Dessa projekt förväntas dock bedrivas i full industriell skala först kring år 2030.⁴⁷

NEGATIV EFFEKT AV DISTANSUNDERVISNING

Under covid-19-pandemin bedrevs en stor del av utbildningen för äldre elever på distans. Forskning har visat att distansutbildning leder till sämre studieresultat framför allt för mindre motiverade elever.⁴⁸ Det verkar även ha varit resultatet i Sverige vilket både Skolverket och Universitetskanslersämbetet har visat på.⁴⁹ Kvardröjande effekter av den distansutbildning som bedrivits under covid-19-pandemin kommer att påverka produktiviteten i den takt de tidigare eleverna kommer ut i arbetslivet. Kunskapsnivån hos den framtida arbetskraften påverkas troligtvis negativt, men magnituden av effekten bedöms dock bli liten.

⁴⁶ Konjunkturinstitutet (2019d).

⁴⁷ LKAB (2021) och H2 Green Steel (2021).

⁴⁸ Hart med flera (2019).

⁴⁹ Skolverket (2021) och Universitetskanslersämbetet (2021).

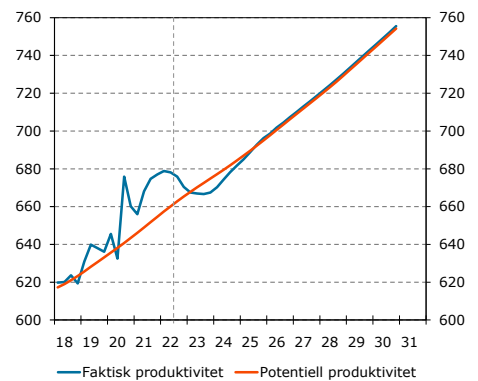
DEN TRENDMÄSSIGA PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN I NÄRINGSLIVET ANTAS BLI 1,7 PROCENT

På längre sikt, från och med 2029, bedöms den potentiella, eller trendmässiga produktivitetstillväxten bli 1,7 procent per år i näringslivet (se diagram 83). Bedömningen baseras på den historiskt genomsnittliga produktivitetstillväxten i näringslivet från 1980 till och med 2021 på 2,0 procent per år, justerad för en antagen sammansättningseffekt på -0,3 procentenheter. Den negativa sammansättningseffekten uppstår eftersom branscher med trendmässigt lägre produktivitetstillväxt förväntas utgöra en större andel av näringslivet än de gjort under den historiska jämförelseperioden. Exempelvis innebär en åldrande befolkning att vård- och omsorgsbranschen i näringslivet, med en trendmässigt lägre produktivitetstillväxt, ökar i storlek relativt andra branscher. Det sänker den totala produktivitetstillväxten något.

Offentliga myndigheter har i den ekonomiska statistiken från 1993 och senare haft en betydligt lägre produktivitetstillväxt än näringslivet. Till viss del beror det på hur produktionsvärdet för offentliga myndigheter beräknas i nationalräkenskaperna. I Konjunkturinstitutets långsiktiga prognos antas att produktionen i offentliga myndigheter har en mycket svag produktivitetstillväxt enligt nationalräkenskapernas beräkningsmetoder. Därför ökar produktiviteten i hela ekonomin trendmässigt med 1,3 procent per år vilket är långsammare än i näringslivet.

Diagram 83 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Kronor per timme, fasta priser, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Referenser

- Bloom, N. med flera (2013), "Does working from home work? Evidence from a Chinese experiment", NBER Working Paper nr. 18871, mars 2013.
- Cella, C. (2021), "The COVID-19 pandemic crisis and vulnerable firms. Evidence from Sweden.", Staff Memo, Oktober 2021, Sveriges Riksbank.
- Gibbs, M., Mengel, F. och Siemroth, C. (2021), "Work from home & productivity: evidence from personnel & analytics data on IT professionals", Working Paper, 26 maj 2021.
- H2 Green Steel (2021), "H2 Green Steel bygger storskalig fossilfri ståltillverkning i Norrbotten", Odaterat pressmeddelande, www.h2greensteel.com, hämtad den 18 maj 2021.
- Hart, C. med flera (2019), "Online learning, offline outcomes: online course taking and high school student performance" AERA Open, vol. 5, nr. 1, januari-mars 2019.
- Kilic, K. och Marin, D. (2020), "How COVID-19 is transforming the world economy", CEPR, www.cepr.org, hämtad 2022-09-30.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten 2015*.
- Konjunkturinstitutet (2018), "Utrikes födda och integration på den svenska arbetsmarknaden", fördjupning, *Lönebildningsrapporten 2018*.
- Konjunkturinstitutet (2019), *Lönebildningsrapporten 2019*.
- Konjunkturinstitutet (2019b), "Internationalisering och utvecklingen av globala värdekedjor", fördjupning, *Konjunkturläget*, december 2019.
- Konjunkturinstitutet (2019c), "Världshandel, utsläpp av växthusgaser och miljöskatter", fördjupning, *Konjunkturläget*, juni 2019.
- Konjunkturinstitutet (2019d), "Klimatförändringens och klimatpolitikens effekter på arbetsproduktiviteten", fördjupning, *Konjunkturläget*, oktober 2019.
- Konjunkturinstitutet (2021), *Lönebildningsrapporten 2021*.
- Konjunkturinstitutet (2021b), "Zombieföretag och stödåtgärder under pandemin", fördjupning, *Konjunkturläget*, juni 2021.
- Konjunkturinstitutet (2021c), "Historiskt snabb konjunkturåterhämtning stöter på tidiga flaskhalsproblem", fördjupning, *Konjunkturläget*, september 2021.
- Laeven, L., Schepens, G. och Schnabel I. (2020), "Zombification in Europe in times of pandemic", CEPR, www.cepr.org, hämtad 2022-09-30.

- LKAB, (2021), ”HYBRIT- SSAB, LKAB och Vattenfall inleder industrialiseringen av framtidens fossilfria ståltillverkning”, nyhet 24 mars 2021, www.lkab.com.
- Postnord (2021), ”E-barometern årsrapport 2020”, www.postnord.se, hämtad 2021-05-10
- Riksbanken (2022), ”Alla pratar om problemen, ingen om hur bra det går”, *Riksbankens företagsundersökning*, maj 2022.
- Riksrevisionsverket (2021:12), ”Pisa-undersökningen 2018 – arbetet med att säkerställa ett tillförlitligt elevdeltagande”, granskningsrapport, 29 april 2021.
- Skolverket (2021), ”PISA: en studie om kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse”, information på webbplatsen skolverket.se.
- Skolverket (2021b), ”Covid-19-pandemins påverkan på skolväsendet, delredovisning 3”, Stockholm 21 maj 2021.
- SOU (2008:14), ”Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest? en analys av produktivitetsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring”, bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008.
- SOU (2018:66), ”Ett mer konkurrenskraftigt system för stöd vid korttidsarbete”.
- SOU (2022:30), ”Korttidsarbete under pandemin”.
- Tillväxtanalys (2014), ”Globala värdekedjor och tillväxtpolitik – en översikt”, *PM 2014:03*, Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser.
- Universitetskanslersämbetet (2021), ”Genomströmningen i högskolan under coronapandemin – studenternas prestationsgrad”. *PM*, www.uka.se, hämtad 2022-09-30.

Vinstandelar och lönsamhet i näringslivet

Inför en stundande avtalsrörelse är det naturligt att analysera den så kallade vinstandelen, vilken mäter hur stor del av det förädlingsvärde som skapas i företagen som tilldelas kapitalägarna. Vinstandelen i det svenska näringslivet har över tid rört sig runt sitt historiska medelvärde utan någon trend.⁵⁰ Dock varierar vinstandelen och avviker ofta från sitt medelvärde. Det framgår att vinstandelen i det svenska näringslivet enligt den senaste statistiken från nationalräkenskaperna⁵¹ var relativt hög. Utvecklingen av försäljnings- och insatsvarupriser, efterfrågan med mera kan dock skilja sig åt i olika delar av näringslivet. Företagens egna bedömningar av lönsamheten det andra kvartalet 2022 var även de förhållandevis höga på de flesta håll, men det fanns också skillnader mellan olika branscher.

Vinstandelen utgörs av företagens driftöverskott som andel av förädlingsvärdet (för en beskrivning om hur vinstandelen beräknas, se marginalrutan ”Hur beräknas vinstandelen?”). Driftöverskottet ska täcka finansieringskostnader för företagets kapital, kostnader för att ersätta förslitet kapital, samt ge ägarna avkastning på det egna kapitalet. I diagram 84 visas att vinstandelen de senaste åren har stigit till en nivå som är över genomsnittet för den senaste 40 års-perioden.⁵²

Vinstandelen samvarierar med konjunkturen

Vinstandelens utveckling bestäms av en stor mängd faktorer och sambanden är komplexa. Historiskt sett har vinstandelen samvarierat någorlunda väl med konjunkturen (se diagram 85 och diagram 86). I en konjunkturuppgång ökar förädlingsvärdet snabbt, medan det inledningsvis dröjer innan sysselsättningen och antalet arbetade timmar stiger, något som visar sig i en ökad produktivitet. Att löner och andra arbetskostnader är relativt trögrörliga bidrar också till att vinstandelen normalt ökar i en konjunkturuppgång (se även ekvation 4 i marginalrutan ”Hur beräknas vinstandelen?”). När konjunkturen viker sker normalt sett det omvända och vinstandelen faller som regel tillbaka. I diagram 87 och diagram 88 syns att produktivitetstillväxten i näringslivet samvarierar med såväl vinstandelen som förändringen av vinstandelen.

⁵⁰ Den data som används här börjar 1980. Andra datakällor visar att vinstandelen var lägre under 1960- och 1970-talet, men det var också en period då marknadskrafterna i viss mån var satta ur spel, bland annat på grund av kapitalregleringar. Höga löneökningar resulterade sedermera i kostnadskriser, utslagning av företag och strukturomvandlingar och vinstandelen steg igen.

⁵¹ Helåret 2021, respektive det andra kvartalet 2022.

⁵² Eftersom det krävs definitiva årsräkenskaper för att räkna ut vinstandelar till faktorpris bör det noteras att beräkningen av vinstandelen för 2021 baseras på preliminära kvartalsutfall från nationalräkenskaperna och Konjunkturinstitutets egen framskrivning av vissa skatter och subventioner.

Hur beräknas vinstandelen?

Vinstandelen beräknas genom att först dra av arbetskostnader, AK , från det förädlingsvärde som skapats i företagen, FV_{fp} , och på så sätt få fram det så kallade driftöverskottet. Vinstandelen är driftöverskottets andel av förädlingsvärdet. Variablerna mäts i löpande priser.

$$VA = \frac{FV_{fp} - AK}{FV_{fp}} \quad (1)$$

Måttet bygger på statistik från nationalräkenskaperna, vilket innebär att det avgränsas till svenska produktionsenheter. I näringslivets förädlingsvärde ingår förädlingsvärdet för små- och fritidshus. Eftersom denna bransch inte har några anställda och i vardaglig mening inte är någon bransch exkluderas den i de vinstandelsberäkningar som redovisas här. Enligt nationalräkenskaperna ingår inte ersättningar till egenföretagare i arbetskostnaderna. Dessa ingår i stället i driftöverskottet. I den analys som görs här justeras driftöverskottet så att ersättningar till egenföretagare räknas som arbetskostnad. I beräkningarna antas det att egenföretagare i genomsnitt har samma timarbetskostnad som anställda. Båda dessa justeringar drar ner driftöverskottet och därmed vinstandelarna. Förädlingsvärdet mäts i regel till faktorpris (FV_{fp}), vilket innebär att man mäter producenternas totala intäkter efter att övriga produktionskostnader dragits ifrån och övriga produktionssubventioner lagts till. Till skillnad från exempelvis Statistikmyndigheten SCB inkluderar Konjunkturinstitutet löneberoende skatter i beräkningen av förädlingsvärdet till faktorpris. Förädlingsvärdet i löpande pris, FV_t , kan delas upp i volym, FV_f , och förädlingsvärdepris (deflator), FV_{pris} :

$$FV_t = FV_f * FV_{pris} \quad (2)$$

Genom att dividera både täljare och nämnare i ekvation 1 med antalet arbetade timmar kan vinstandelen uttryckas som:

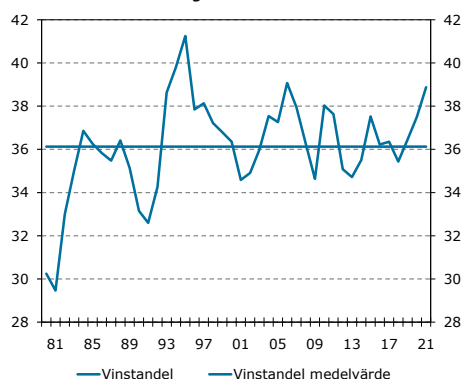
$$VA = \frac{\text{Produktivitet} + FV_{pris} - \text{Arbetskostnad per timme}}{\text{Produktivitet} + FV_{pris}} \quad (3)$$

där produktivitet är förädlingsvärdet i fasta priser per arbetad timme. Genom att dividera täljaren och nämnaren i ekvation 3 med förädlingsvärdepriset kan vinstandelen också skrivas som:

$$VA = \frac{\text{Produktivitet} - \text{Real arbetskostnad per timme}}{\text{Produktivitet}} \quad (4)$$

Ekvation 4 visar att vinstandelen, allt annat lika, påverkas positivt av en ökad produktivitet och negativt av ökade reala arbetskostnader per timme.

Diagram 84 Vinstandel i näringslivet
Procent av förädlingsvärdet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

DE SENASTE ÅRENS STARKA PRODUKTIVITETSUTVECKLING HAR GÅTT HAND I HAND MED EN STIGANDE VINSTANDEL

I diagram 87 syns att vinstandelen i näringslivet steg successivt mellan 2018 och 2021. Det sammanföll med en tilltagande produktivitetstillväxt dessa år. När det gäller konjunkturen (mätt med BNP-gapet) vändes en mild högkonjunktur under 2017–2019 abrupt till en lågkonjunktur när pandemin slog till (se diagram 85). Att nedgången inte var resultatet av ekonomiska obalanser utan av en extern hälso-chock som dessutom till stora delar satte marknadsmekanismerna ur spel komplicerar analysen. Vinstandelarna följde inte med konjunkturen ner, utan fortsatte att stiga. Det berodde delvis på att omfattande stödåtgärder sattes in, men också på att efterfrågan på många företags produkter återhämtade sig snabbt efter det första halvåret 2020 och att utbudsbegränsningar mildrades efter den mycket ansträngda situationen i inledningen av krisen. I kapitlet ”Konjunkturläget inför avtalsrörelsen” beskrivs kortfattat Konjunkturinstitutets prognos på näringslivets vinstandel.

KAPITALAVKASTNINGEN HAR FÖLJT MED RÄNTORNA NER

Utöver att studera vinstandelen och hur förädlingsvärdet fördelas mellan arbetstagare och kapitalägare kan det även vara intressant att studera företagets lönsamhet med andra mått. Utvecklingen av lönsamheten kan antas spela roll för företagets investeringsbeslut, men även för anställnings-, prissättnings- och lönesättningsbeslut. På kort sikt är förändringar i lönsamhet och ersättning till företagets anställda bara en fråga om fördelning, men på lite längre sikt måste ett företag vara lönsamt för att kunna upprätthålla eller expandera verksamheten och även på sikt betala ut löner.

Ett mått som speglar företagets lönsamhet är den så kallade kapitalavkastningen (KA), det vill säga driftöverskottet som andel av kapitalstocken (KAP).⁵³

$$KA = \frac{FV_{fp} - AK}{KAP} \quad (6)$$

Kapitalavkastningen och vinstandelen samvarierar normalt sett i hög grad. I frånvaro av större förändringar av till exempel relationen mellan mängden arbete och kapital i produktionen är det förväntat.⁵⁴

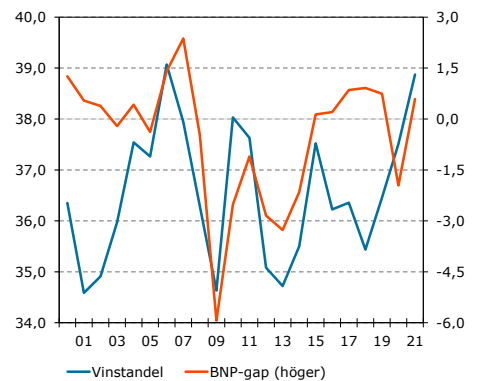
I diagram 89 visas att kapitalavkastningen minskat trendmässigt sedan mitten av 1990-talet. Detta skiljer sig jämfört med vinstandelen som snarare har fluktuerat kring sitt historiska medelvärde. I diagrammet visas också att även räntenivån i ekonomin fallit. Att det finns en koppling mellan ränteläget och lönsamheten i företagen är naturligt. Ett lägre ränteläge innebär att

⁵³ Ett problem med att studera mått som innehåller kapitalstockar är att statistiken är väldigt osäker (särskilt på branschnivå).

⁵⁴ Med kapital avses i det här kapitlet icke-finansiellt så kallat realkapital, t.ex. maskiner.

Diagram 85 Vinstandel i näringslivet samt BNP-gap

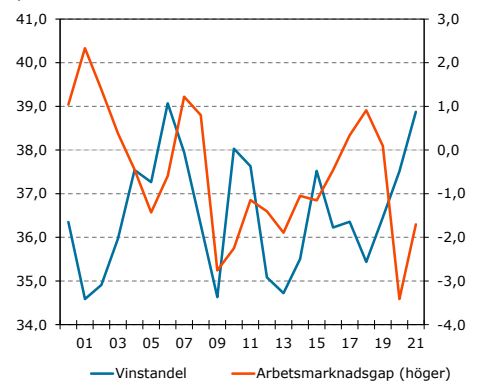
Procent av förädlingsvärdet respektive procent av potentiell BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 86 Vinstandel i näringslivet samt arbetsmarknadsgap

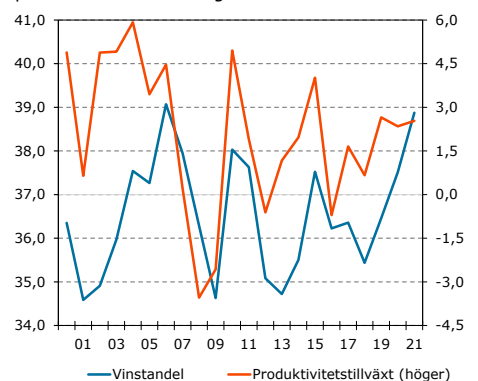
Procent av förädlingsvärdet respektive procent av potentiellt antal arbetade timmar

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 87 Vinstandel samt produktivitet i näringslivet

Procent av förädlingsvärdet respektive procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

finansieringskostnaderna för kapitalstocken blir lägre, vilket är förknippat med att företagens avkastningskrav blir lägre. Allt annat lika leder detta till fler investeringar och investeringar i kapital med lägre förväntad avkastning.⁵⁵ Sambanden är komplexa och det är svårt att slå fast vad som är en normal kapitalavkastning givet ett visst ränteläge, men med ränteutvecklingen i beaktande är bedömningen att kapitalavkastningen i det svenska näringslivet 2021 är relativt hög. Man bör dock notera att nominella räntor stigit under 2022 och att marknadsprissättningen och de flesta bedömningar indikerar att räntenivån kommer att stiga ytterligare. Det skulle allt annat lika tala för ett högre avkastningskrav och en högre kapitalavkastning framöver.

VINSTANDELEN HAR STIGIT DEN SENASTE TIDEN

I syfte att kunna studera den allra senaste tidens utveckling visas i diagram 90 vinstandelen i näringslivet på kvartalsfrekvens.⁵⁶ Nackdelen med denna dataserie är att den är relativt volatil, men bortom svängningarna framträder bilden av en vinstandel som under och efter pandemin fortsatt den successiva uppgång som inleddes i slutet av 2018. Det andra kvartalet i år hamnade vinstandelen i näringslivet på en nivå som ligger klart över det historiska genomsnittet.

Som nämns ovan samvarierar vinstandelen ofta med konjunkturcykeln och eftersom BNP-gapet det andra kvartalet 2022 var positivt (1,4 procent enligt prognosen i Konjunkturläget september 2022) är det i sig väntat att den befann sig över sitt historiska medelvärde. Men för näringslivet som helhet bedöms nivån ha varit hög även med hänsyn taget till detta.⁵⁷ Värdet för det andra kvartalet är det högsta på drygt 25 år.

Vinstandelar i olika branscher

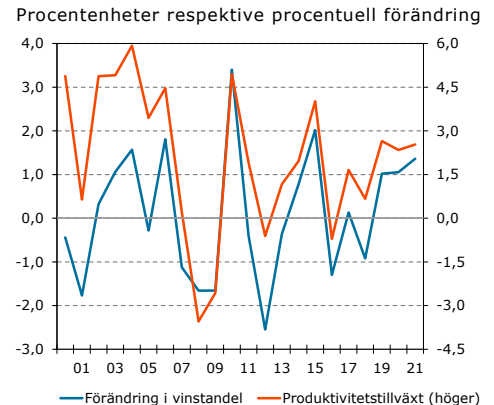
Vinstandelen för näringslivet har som helhet stigit till en nivå som ligger högt över det historiska snittet. Förutsättningarna för företag i olika branscher kan dock se väldigt olika ut. En del branscher gynnas av globala prisrörelser medan andra missgynnas, efterfrågan kan vara stark på vissa håll men svag på andra håll, komponent- och personalbrist kan vara ett olika stort

⁵⁵ Att så varit fallet visas av att kapitalkvoten (K/Y), det vill säga kapitalstocken som andel av produktionsvärdet, har stigit trendmässigt sedan 1996, även om ökningstakten mattats av tydligt de senaste 10 åren.

⁵⁶ Vinstandelen de fyra kvartalen under 2021 och de två första kvartalen 2022 baseras på preliminära kvartalsutfall från nationalräkenskaperna och Konjunkturinstitutets egen framskrivning av vissa skatter och subventioner, se även fotnot 52.

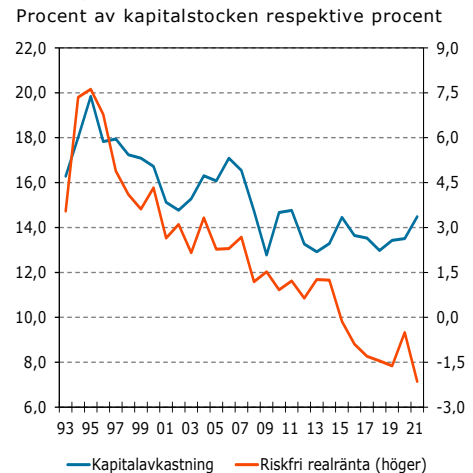
⁵⁷ Vinstandelen det andra kvartalet 2022 är 2,7 standardavvikelse högre än genomsnittet för perioden 2000q1-2019q4 och 2,0 standardavvikelse högre än vad som ges av en skattning baserad på en enkel modell där vinstandelen förklaras av det av Konjunkturinstitutet bedömda BNP-gapet och olika laggade värden av vinstandelen och BNP-gapet. Används i stället det av Konjunkturinstitutet bedömda produktivitetsgapet i näringslivet är vinstandelen ca 1 standardavvikelse högre än vad som ges av skattningresultatet. Resultaten från denna typ av skattningar ger bara en grov indikation och ska tolkas med försiktighet.

Diagram 88 Förändring i vinstandel samt produktivitet i näringslivet
Procentenheter respektive procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Kapitalavkastning i näringslivet och riskfri realränta
Procent av kapitalstocken respektive procent

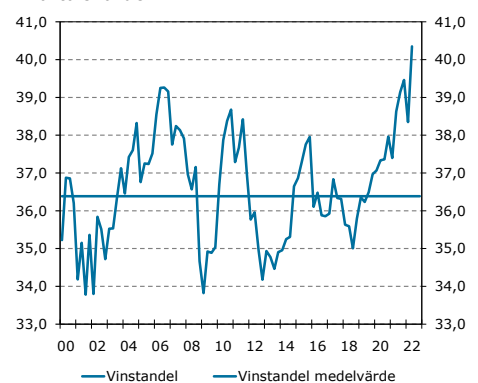

Anm. Riskfri realränta avser räntan på en 10-årig statsobligation minus samtida KPIF-inflation.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 90 Vinstandel i näringslivet

Procent av förädlingsvärdet, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

problem i olika branscher, och så vidare. Om exempelvis ett företags eller en branschs försäljningspriser ökar mycket, men priserna på de varor och tjänster som förbrukas i produktionen inte ökar i samma utsträckning kommer driftöverskottet allt annat lika att stiga och vice versa. Pandemins speciella karaktär med ovanliga efterfrågemönster och påföljande flaskhalsproblem och relativpriserförändringar innebär att skillnaderna för tillfället skulle kunna vara extra stora. Dessutom har energipriserna stigit till mycket höga nivåer, bland annat till följd av kriget i Ukraina, vilket slår hårdare på energiintensiva branscher än på andra branscher.

I detta avsnitt studeras vinstandelarna på kvartalsfrekvens i ett antal branscher till och med det senast publicerade utfallet från nationalräkenskaperna, det vill säga det andra kvartalet 2022.⁵⁸ I tabell 13 visas branscherna och deras andelar av förädlingsvärdet i näringslivet som helhet. I diagrammen visas branschernas vinstandelar och även lönsamhetsomdömen från Konjunkturinstitutets Konjunkturbarometer i de fall sådana finns för respektive bransch eller aggregat.

Det kan konstateras att vinstandelar och lönsamhetsomdömen ofta samvarierar väl. Det framgår också av diagrammen att nivån på vinstandelen sett över en längre tidsperiod skiljer sig åt mellan olika branscher. Dessa skillnader beror bland annat på skillnader i produktionsteknologi och hur kapitalintensiv produktionen är. I det här kapitlet är det vinstandelarnas avvikelse från sina branschspecifika historiska medelvärden som är i fokus, snarare än nivåerna i sig.

Vinstandelar beräknas normalt till faktorpris, men eftersom kvartalsutfall för skatter- och subventioner saknas på bransch-nivå är vinstandelarna i det här avsnittet beräknade till baspris:⁵⁹

$$VA = \frac{FV_{bp} - AK}{FV_{bp}} \quad (7)$$

I och med att nettot av produktionssubventioner och produktions-skatter för de allra flesta branscher sedan ett par decennier är väldigt litet bedöms vinstandelar beräknade till baspris hålla tillräckligt hög kvalitet för den analys som görs här. Samtliga vinstandelar är justerade för ersättningen till egenföretagare.⁶⁰

PANDEMIÅTGÄRDerna KOMPLICERAR BILDEN

Även om skillnaden mellan vinstandelar beräknade med förädlingsvärdet till baspris och till faktorpris normalt sett är mycket liten, innebär de åtgärder som vidtogs i form av

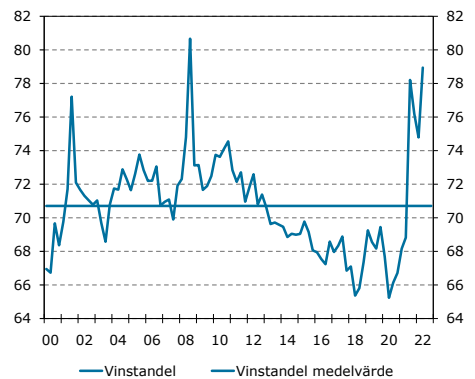
⁵⁸ Beroende på avsaknaden av data för vissa branscher och i något enstaka fall konceptuella skäl har i vissa fall två eller flera branscher slagits ihop. I tabell 13 visas branscher och SNI-koder.

⁵⁹ Förädlingsvärdet till baspris mäter producenternas totala intäkter utan justering för skatter och subventioner.

⁶⁰ I syfte att skapa enhetlighet görs justeringen för samtliga aggregat och branscher, trots att antalet egenföretagare i vissa branscher är mycket litet.

Diagram 91 Vinstandel i el, gas, värme och vatten

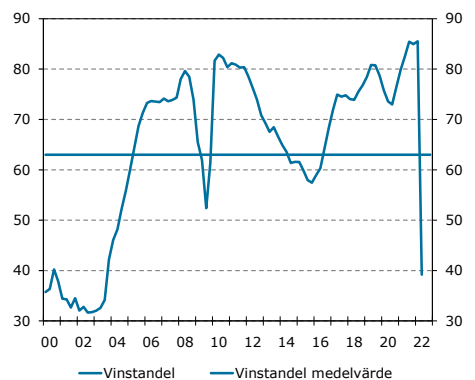
Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 92 Vinstandel i gruvnäringen

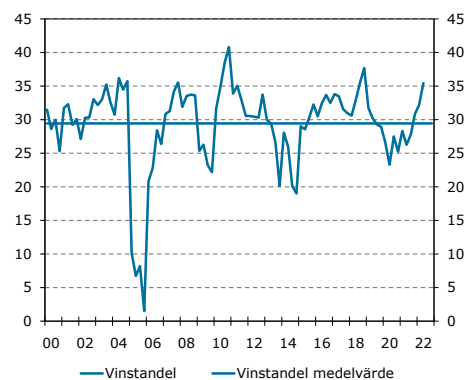
Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 93 Vinstandel i jordbruk, skogsbruk och fiske

Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

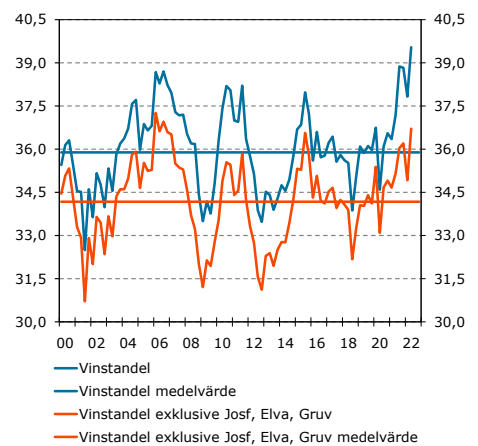
skattereduktioner och, framför allt, subventioner för att stötta företagen under pandemin att vinstandelar beräknade till baspris blir lägre än vad vinstandelar beräknade till faktorpris skulle bli. I nationalräkenskaperna gäller det framför allt för 2020 men även för 2021 och det första kvartalet 2022. Det är dock inte självklart att vinstandelar beräknade till faktorpris skulle ge en mer rättvis bild av den underliggande utvecklingen då åtgärderna var temporära och relativt generellt utformade. Sammanfattningsvis kan man säga att marknadskrafterna under 2020 och 2021 till viss del var satta ur spel, dels till följd av påtvingade efterfrågerestriktioner, dels till följd av offentliga stödåtgärder och att vinstandelsmått under dessa år är behäftade med mer osäkerhet än vanligt.⁶¹ Det talar för att fokusera lite extra på nivåerna det andra kvartalet 2022.

JORDRÄNTEBRANSCHER

Det finns branscher inom näringslivet där produktpriset och vinstandelen i hög grad beror på prisutvecklingen på världsmarknaden, på väder eller på tillgången på naturresurser då en del av bruttoöverskottet de facto är ersättning för mark och andra naturtillgångar, här kallade jordräntebranscher. De jordräntebranscher som studeras här är jordbruk, skogsbruk och fiske, gruvdrift, samt el, gas, värme, vatten. I syfte att försöka ge en bättre bild av löneutrymmet i näringslivet kan det vara en poäng att exkludera dessa branscher från vinstandelen i näringslivet som helhet, vilket görs nedan. Det gjordes även i till exempel Lönebildningsrapporten 2012.

Diagram 94 Vinstandel i näringslivet

Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

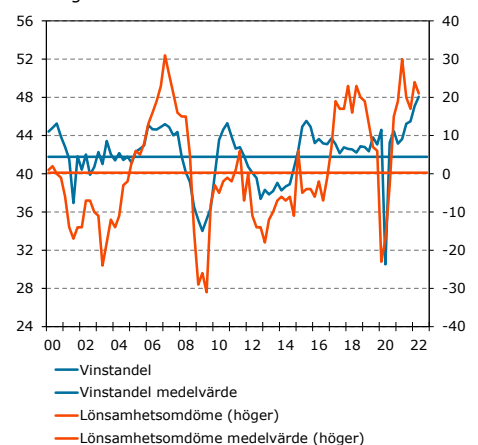

Anm. Josf, Elva och Gruv avser jordbruk, skogsbruk och fiske; el, gas, värme och vatten respektive gruvnäringen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 95 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i tillverkningsindustri

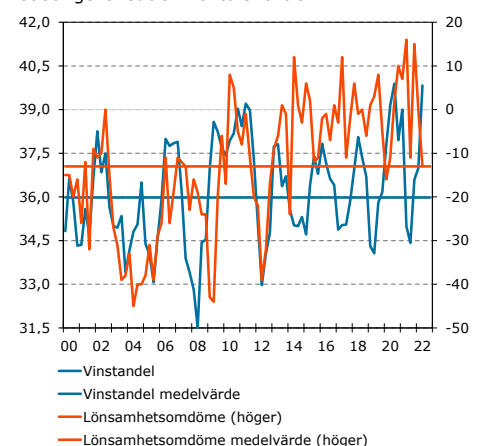
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 96 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i livsmedelsindustri

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁶¹ Av dessa anledningar avser samtliga historiska medelvärden som visas i diagrammen och tabellen perioden 2000–2019.

Tabell 13 Förädlingsvärdeandelar i olika branscher

Förädlingsvärde till baspris år 2019, procent av förädlingsvärdet i näringslivet

SNI-kod	Beskrivning	Vinstandelens avvikelse 2022q2	Vikt
10-12	Livsmedel	2,2	1,4
13-15	Textil	0,4	0,1
16-18	Skog	3,1	2,0
19-21	Kemi, petroleum och läkemedel	-1,3	2,5
24-25	Stål och metall	1,9	2,6
26	Datorer, elektronik och optik	0,2	0,7
28	Övrig maskinindustri	3,1	2,6
29	Motorfordon	-2,2	3,2
30	Andra transportmedel	0,1	0,7
10-33	Tillverkning	2,1	18,4
41-43	Bygg	1,3	8,2
45-47	Handel	1,4	13,4
49-53	Transporttjänster	-1,4	5,2
55-56	Hotell- och restaurangtjänster	-0,3	2,2
58-63	Ikt-tjänster	1,0	10,3
69-82	Företagstjänster	0,7	12,8
45-98	Tjänster	1,2	66,6
35-39	El, gas, värme, vatten	2,8	3,8
5-9	Gruvor	-1,4	1,0
1-3	Jordbruk, skogsbruk, fiske	0,9	2,0
	Näringslivet exkl små- och fritidshus	2,5	96,6
	Näringslivet exkl små- och fritidshus samt jordrantebranscher	1,8	93,2

Anm. Vinstandelens avvikelse avser avvikelse i procentenheter 2022q2 från sitt historiska medelvärde under perioden 2000q1–2019q4 angivet i antalet standardavvikelser. Vikt avser förädlingsvärdet i respektive bransch som andel av förädlingsvärdet i näringslivet som helhet. Jordrantebranscher avser jordbruk, skogsbruk och fiske, el, gas, värme och vatten samt gruvnäringen.

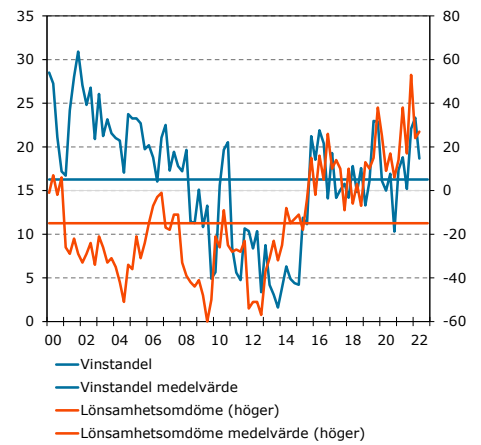
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Många företag i dessa branscher har gynnats av de stora prisrörelser som skett i kölvattnet av pandemin, fortsatta nedstängningar i Kina och kriget i Ukraina. I diagram 91 syns att vinstandelen i **el, gas, värme och vatten** har stigit snabbt sedan inledningen av 2020 och var det andra kvartalet i år kraftigt över genomsnittet. El och gas står för ca 80 procent av förädlingsvärdet i branschen. Branschen är heterogen och innehåller företag uppdelade i olika SNI-grupper som producerar el, som överför el, som distribuerar el och som handlar med el.⁶² Dessa har

⁶² För en beskrivning av EU:s prismodell för el, se KI-kommentaren "Samhällsekonomiska konsekvenser av tillfällig elbrist" från maj 2022.

Diagram 97 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i textilindustri

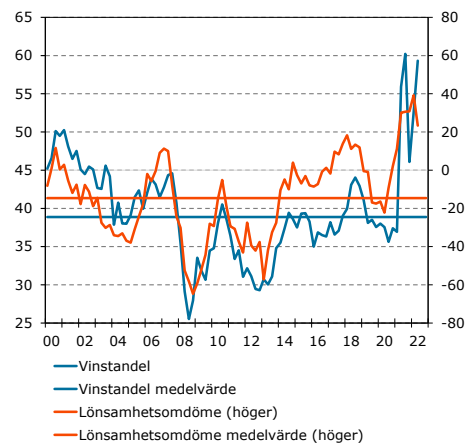
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 98 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i skogsindustri

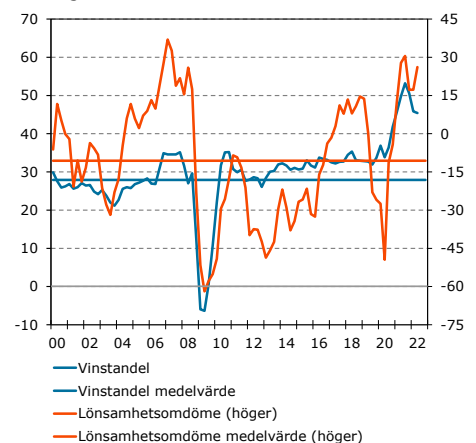
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 99 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i stål- och metallframställning och tillverkning av metallvaror

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

påverkats väldigt olika av den bristsituation och de prisrörelser som uppstått.⁶³ I kapitlet ”Prisutvecklingen” finns en beskrivning av prisutvecklingen i denna och några andra branscher.

Gruvnärigen har gynnats av en hög efterfrågan och höga internationella priser på sina produkter. I diagram 92 visas att vinstandelen i gruvnäringen fram till det första kvartalet i år ökade tydligt och då hamnade på den högsta nivån de senaste 20 åren. Det andra kvartalet föll dock förädlingsvärdet markant enligt nationalräkenskaperna. Det tycks ha haft att göra med stora skillnader i prisrörelser för produktions- respektive förbrukningssidan det kvartalet (se även kapitlet ”Prisutvecklingen”). Värdet för vinstandelen det andra kvartalet i år bör tolkas med försiktighet.

Vinstandelen inom **jordbruk, skogsbruk och fiske** föll från slutet av 2018 till och med det andra kvartalet 2020, men har stigit sedan dess för att det andra kvartalet 2022 hamna över genomsnittet (se diagram 93). Branschen är dock heterogen och förutsättningarna skiljer sig åt en hel del mellan olika delar.

Sammanfattningsvis har en hög efterfrågan och en gynnsam prisutveckling medfört att vinstandelarna i jordrantebranscherna stigit för att det första halvåret 2022 ha legat på historiskt sett höga nivåer.

VINSTANDELEN I NÄRINGSLIVET EXKLUSIVE JORDRANTEBRANSCHER

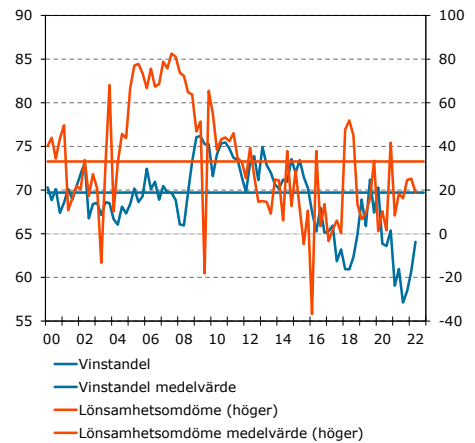
Jordrantebranschernas speciella karaktär vad gäller arbetskostnadens betydelse, men även det faktum att gruvnäringen och el, gas och värme sysselsätter förhållandevis få personer per enhet förädlingsvärde, innebär att det kan vara intressant att studera vinstandelen i näringslivet när dessa branscher har exkluderats. I diagram 94 visas vinstandelen i näringslivet som helhet och i näringslivet exklusive jordbruk, skogsbruk och fiske, el, gas, värme och vatten, samt gruvnäringen. Vinstandelen exklusive nämnda branscher det andra kvartalet 2022 var, liksom den varit historiskt, lägre än för näringslivet som helhet och har ökat mindre än vinstandelen för näringslivet som helhet på sistone. Båda måtten ligger högre än sina historiska genomsnitt, men medan vinstandelen för hela näringslivet det andra kvartalet i år befann sig på sin högsta nivå på över 25 år var nivån för vinstandelen exklusive jordrantebranscherna inte lika hög ur ett historiskt perspektiv (se tabell 13).⁶⁴ I de följande avsnitten framgår det

⁶³ Det gäller inte bara företag i de olika SNI-grupperna i branschen, det vill säga som bedriver olika verksamhet. Även företag inom samma SNI-grupp kan påverkas olika t.ex. beroende på villkoren i eventuella terminskontrakt.

⁶⁴ Vinstandelen i näringslivet exklusive jordrantebranscherna det andra kvartalet 2022 är knappt 1,5 standardavvikelse högre än vad som ges av en skattning baserad på en enkel modell där vinstandelen förklaras av det av Konjunkturinstitutet bedömda BNP-gapet och olika laggade värden av vinstandelen och BNP-gapet. Används istället det av Konjunkturinstitutet bedömda produktivitetsgapet i näringslivet är vinstandelen marginellt högre (0,2 standardenheter) än vad som ges av skattningsresultatet. Resultaten från sådana skattningar ger bara en grov indikation och ska tolkas med försiktighet.

Diagram 100 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i kemi-, petroleum- och läkemedelsindustri

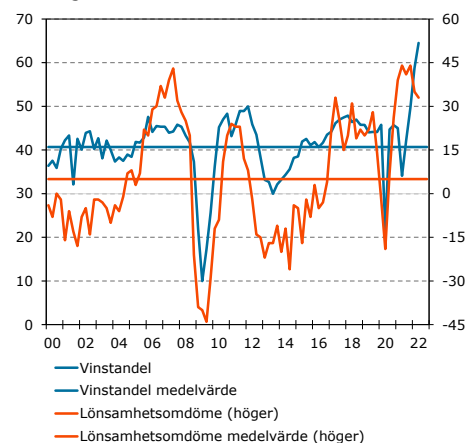
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 101 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i övrig maskinindustri

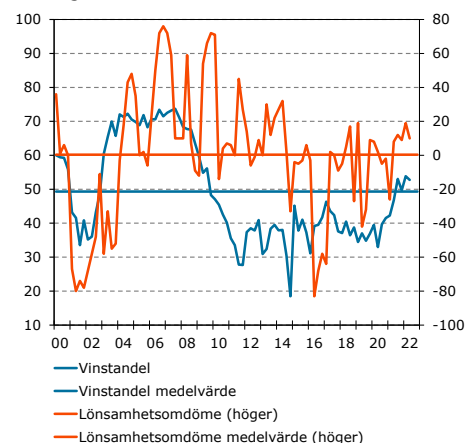
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 102 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i datorer, elektronik och optik

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

emellertid att det finns skillnader mellan olika branschers lönsamhetsomdöme och vinstandel.

BRANSCHER I TILLVERKNINGSINDUSTRIN

I **tillverkningsindustrin** som helhet låg både vinstandelen och lönsamhetsomdömet på en högre nivå än normalt när covid-19-pandemin slog till (se diagram 95). Både vinstandelen och lönsamhetsomdömet påverkades inledningsvis kraftigt negativt, men i och med att efterfrågan i både Sverige och den globala ekonomin skiftade från tjänster till varor har utvecklingen av lönsamheten sedan dess varit stark. Både vinstandelen och företagens egna omdömen om lönsamheten befann sig det andra kvartalet 2022 på höga nivåer. I tillverkningsindustrin sätts försäljningspriserna till stor del på världsmarknaden i utländsk valuta (oftast USD) vilket innebär att en försvagad krona ofta har en positiv effekt på vinstandelar och lönsamhet.

Både vinstandelen och lönsamhetsomdömet i **livsmedelsindustrin** har sedan millennieskiftet fluktuerat kring sitt historiska medelvärde (se diagram 96). De senaste åren har det emellertid skett en trendmässig uppgång och båda måtten har på sistone legat tydligt över sina medelvärden. Dock föll lönsamhetsomdömet det andra kvartalet markant och hamnade nära sitt medelvärde.

I **textilindustrin** sjönk vinstandelen successivt fram till i början av 2010-talet. Därefter skedde en ganska snabb ökning, dock inte till de nivåer som gällde vid millennieskiftet (se diagram 97). Utbrottet av covid-19-pandemin satte stopp för uppgången, men sedan dess har utvecklingen varit stark. Efter en viss nedgång de senaste par kvartalen låg vinstandelen det andra kvartalet kvar över sitt historiska medelvärde. Ungefär samma mönster gäller för lönsamhetsomdömet.

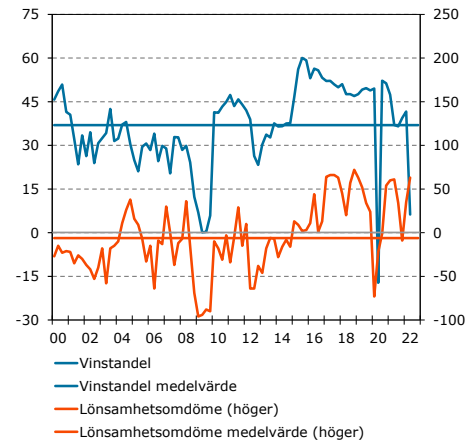
Även i **skogsindustrin** minskade vinstandelen i början av 2000-talet, men där inleddes återhämtningen några år tidigare än i textilindustrin (se diagram 98). Skogsindustrin hade ett starkt 2018. Den nedgång som skedde därefter fick en extra skjuts av covid-krisen. Med en stark global efterfrågan i ryggen har vinstandelen stigit och låg det andra kvartalet klart över sitt medelvärde. Enligt svaren i Konjunkturbarometern var skogsföretagen mycket nöjda med lönsamheten det andra kvartalet 2022.

Stål- och metallbranschen har på sistone gynnats av en hög efterfrågan och höga internationella priser på sina produkter. I diagram 99 visas att vinstandelen har ökat rejält de senaste åren och trots en viss nedgång på sistone låg högre än det historiska genomsnittet det andra kvartalet. Det visas även att företagen själva var mycket nöjda med lönsamheten.

Efter att ha fallit sedan 2010 började vinstandelen i **kemi, petroleum och läkemedel** stiga 2018. Uppgången bröts dock i samband med covid-19-pandemins utbrott (se diagram 100). Vinstandelen började återigen stiga i slutet av 2021, men låg det andra kvartalet 2022 fortfarande under sitt historiska

Diagram 103 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i motorfordonsindustrin

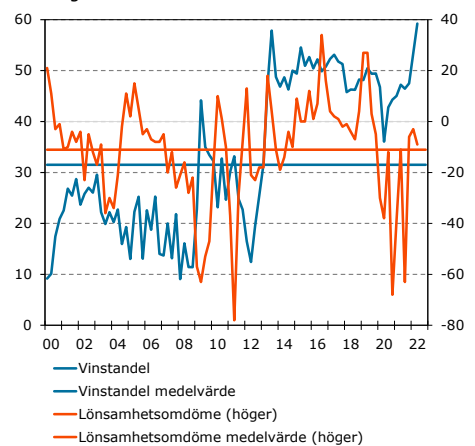
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 104 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i annan transportmedelsindustri

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

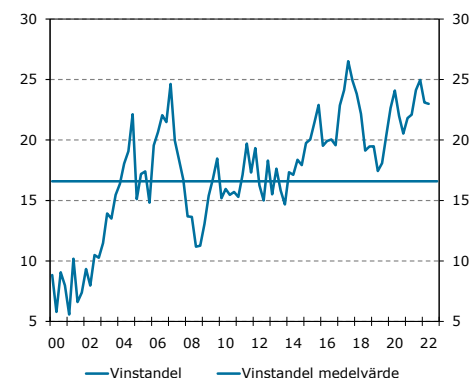

Anm. På grund av extremvärde för förädlingsvärdet det första kvartalet 2022 har i diagrammet detta värde satts genom linjär interpolering av värdena för det närmast föregående och det närmast efterföljande kvartalet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 105 Vinstandel i byggindustrin

Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

medelvärde. Lönsamhetsomdömet har stigit de senaste kvartalet, men även det låg under sitt historiska medelvärde det andra kvartalet 2022.

Vinstandelen i **övrig maskinindustri** var förhållandevis hög när covid-19-pandemin slog till. Lönsamheten försvagades då tillfälligt, men utvecklingen på sistone har varit gynnsam och det andra kvartalet var vinstandelen betydligt högre än sitt medelvärde. Det gäller även lönsamhetsomdömet, även om det har fallit tillbaka en del på sistone (se diagram 101).

Vinstandelen i **datorer, elektronik och optik** har varit förhållandevis låg det senaste decenniet och även lönsamhetsomdömet har periodvis legat på låga nivåer (se diagram 102). Covid-19-pandemin och den ökade efterfrågan på bland annat hemelektronik gjorde dock att vinstandelen steg för att det andra kvartalet hamna något över sitt historiska genomsnitt. Företagen själva har också blivit mer nöjda med lönsamheten.

Motorfordonsindustrin har haft problem med bland annat komponentbrist under senare år. Trots det har vinstandelen legat relativt högt de senaste åren. Det gäller även lönsamhetsomdömet (se diagram 103). Dock minskade vinstandelen rejält det andra kvartalet i år då arbetskostnaderna enligt nationalräkenskaperna ökade markant. Det tycks bland annat ha haft att göra med ovanligt stora vinstandelsutbetalningar till anställda.

När det gäller lönsamhetsomdömet är bilden i **annan transportmedelsindustri** ganska lik den i motorfordonsindustrin, men vinstandelen har utvecklats starkare de senaste åren (se diagram 104).

BYGGINDUSTRIN

Lönsamheten i byggindustrin påverkades inte lika direkt som i tillverkningsindustrin av covid-19-pandemin. Vinstandelen har varit relativt hög de senaste åren och ligger fortsatt på en nivå som överstiger medelvärdet (se diagram 105).

HANDELN

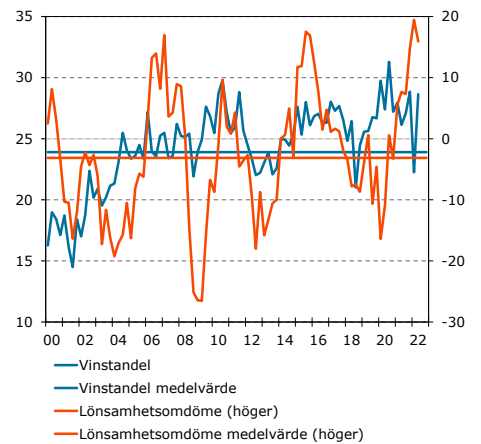
Delar av handeln har gynnats av pandemin med en ökad efterfrågan på vissa varor. Det andra kvartalet i år var företagen själva nöjda med lönsamheten och vinstandelen låg över sitt medelvärde (se diagram 106).

TJÄNSTEBRANSCHERNA

I **tjänstebanscher** som helhet återhämtade sig vinstandelen från slutet av 2018 efter några års nedgång (se diagram 107). Covid-pandemins utbrott satte inget större avtryck på branschegregatet som helhet och uppgången har fortsatt. Lönsamhetsomdömet föll däremot rejält när pandemin slog till. Farhågorna beannades dock inte i alla delbranscherna och lönsamhetsomdömet hade det andra kvartalet i år stigit till en nivå som låg klart över medelvärdet.

Diagram 106 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i handel

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

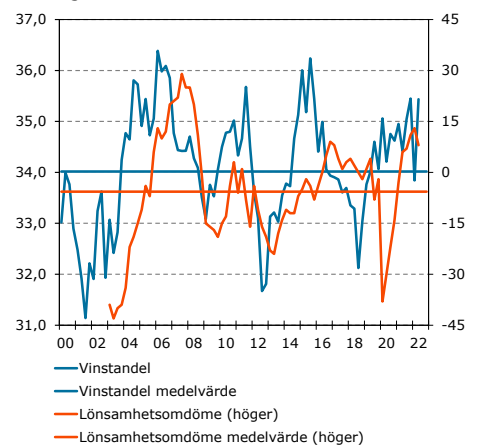

Anm. Lönsamhetsomdömet avser lönsamhetsomdömet i detaljhandeln samt partihandeln viktade efter förädlingsvärdet i respektive bransch 2019.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 107 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i tjänstebanscher

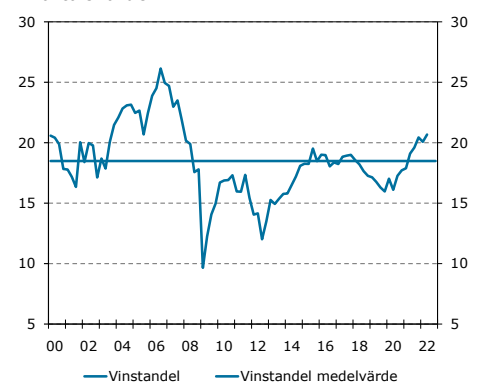
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 108 Vinstandel i företagstjänster

Procent av förädlingsvärdet, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tjänstebranschen är en heterogen bransch och covid-krisen och efterföljande uppgång har slagit olika i olika delbranscher.

Företagstjänster är i hög utsträckning kopplade till industrin och här skedde inget stort ras i vinstandelen när pandemin slog till första halvåret 2020 (se diagram 108). Efter en svacka 2019–2020 har vinstandelen stigit och låg det andra kvartalet 2022 över sitt historiska genomsnitt.

Ikt-tjänster är också i hög utsträckning sammanlänkade med industrin och här satte pandemins utbrott inget synbart avtryck i vinstandelen, som har varit relativt oförändrad de senaste par åren (se diagram 109).

Det finns också tjänstebranscher som drabbades hårt av både prisutvecklingen och pandemirelaterade tapp i efterfrågan.

Som visas i diagram 110 försvagades både vinstandelen och lönsamhetsomdömet mycket kraftigt i **hotell- och restaurang-tjänster**. Dock har både vinstandelen och lönsamhetsomdömet utvecklats betydligt bättre det senaste året och befann sig det andra kvartalet 2022 återigen kring sina medelvärden.

Vinstandelen för **transporttjänster** föll också när pandemin bröt ut, dock inte lika mycket som för hotell och restaurang (se diagram 111). Efter den uppgång som påbörjades direkt efter det andra kvartalet 2020 har vinstandelen åter fallit tillbaka och låg det andra kvartalet 2022 under sitt medelvärde. Lönsamhetsomdömet, som började stiga igen under andra halvan av 2020, har dock inte följt samma mönster, utan ligger fortsatt över sitt medelvärde andra kvartalet 2022.

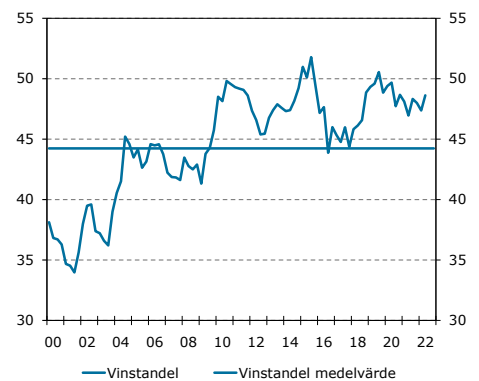
Avslutande kommentar

Normalt sett finns det ett större utrymme för löneökningar ifall vinstandelen är hög jämfört med om det omvända gäller. Vinstandelar är dock förhållandevis grova mått och varierar ofta mycket från kvartal till kvartal och också av andra orsaker än löneutvecklingen. Det finns därför skäl att vara försiktig i tolkningen av kortsiktiga variationer.

I det här kapitlet har det visats att vinstandelen så långt det finns data (det andra kvartalet i år) var hög i många branscher, framför allt i tillverkningsindustrin. Vid den tidpunkten rådde högkonjunktur enligt Konjunkturinstitutets senaste bedömning. Konjunkturen förändras dock snabbt just nu och bedömningen är att den svenska ekonomin befinner sig i ett tidigt stadium av en konjunkturedgång (se kapitlet ”Makroekonomisk utveckling”). Svagare efterfrågan och höga kostnader förväntas pressa ner vinsterna i många företag nästa år. Den förhållandevis höga vinstandelen i många företag det andra kvartalet utgör i det sammanhanget en buffert. Det bör dock noteras att vinstandelen brukar vara förhöjd i en högkonjunktur och om de så kallade jordrantebranscherna exkluderas är inte nivån på vinstandelen kraftigt förhöjd, givet konjunkturläget.

Diagram 109 Vinstandel ikt-tjänster

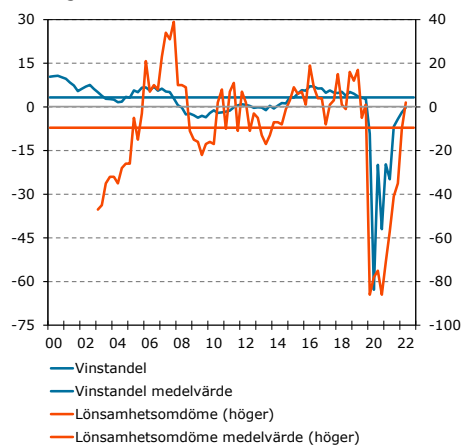
Procent av förädlingsvärdet, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 110 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i hotell och restaurang

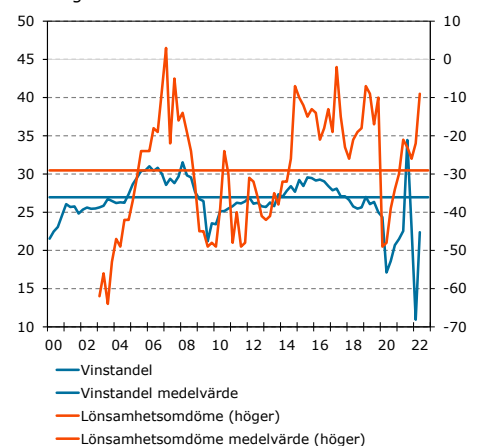
Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 111 Vinstandel samt lönsamhetsomdöme i transporttjänster

Procent av förädlingsvärdet respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. I vinstandelen ingår land-, sjö- och lufttransport. I lönsamhetsomdömet ingår landtransport.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturinstitutet bedömer att BNP stagnerar nästa år och med de prognostiserade banorna för till exempel löner, förädlingsvärden, produktivitet och priser sjunker vinstandelen i näringslivet från ca 41 procent i år till ca 40 procent 2023 (se kapitlet ”Konjunkturläget inför avtalsrörelsen”).⁶⁵

⁶⁵ Konjunkturinstitutet gör prognoser på vinstandelen i näringslivet som helhet och i industrin.

Högre löner i omvärlden och svensk ekonomi

Den höga inflationen i många länder har medfört höga lönekrav från arbetstagarorganisationer i flera europeiska länder, bland annat Tyskland. Modellsimuleringar visar att lönerna i Sverige påverkas relativt lite av en högre löneökningstakt i omvärlden, särskilt på kort- och medellång sikt. Växelkursen står för den största delen av anpassningen vad gäller återställandet av de relativa prisnivåerna mellan Sverige och omvärlden. Växelkursens anpassning tar dock tid.

I detta kapitel analyseras hur en högre respektive lägre löneökningstakt i omvärlden, allt annat lika, påverkar den svenska realekonomin samt pris- och löneutvecklingen i Sverige. Framför allt analyseras vilken roll växelkursen spelar i sammanhanget. Med en fast växelkurs säger ekonomisk teori att löner och priser i Sverige skulle anpassas helt och hållet till den utländska prisnivån. Men med den nuvarande regimen med inflationsmål och rörlig växelkurs kan ekonomin även anpassa sig genom växelkursen.

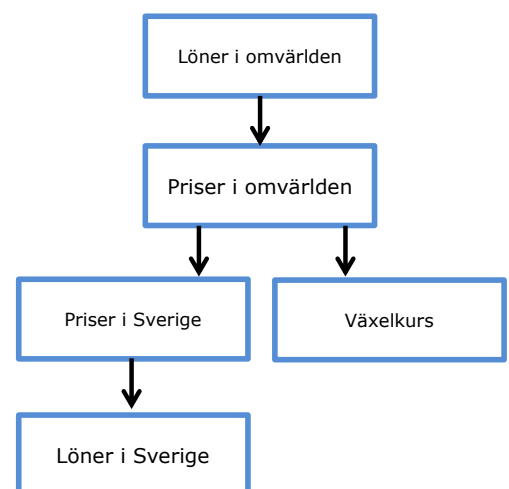
Vad säger ekonomisk teori?

Sverige är en liten och öppen ekonomi. Det innebär att den ekonomiska utvecklingen i Sverige inte har någon större inverkan på den globala ekonomin samt att Sverige har en jämförelsevis omfattande utrikeshandel och fria kapitalflöden mot omvärlden. Om löner och priser i omvärlden exempelvis stiger onormalt snabbt kan detta få ett genomslag på den svenska ekonomin via bland annat växelkursen, importpriser och omvärldens efterfrågan på svenska exportprodukter.

Diagram 112 illustrerar hur ekonomisk teori säger att en högre lönetillväxt i omvärlden, allt annat lika, påverkar svenska löner. Enligt ekonomisk teori leder löner som stiger snabbare än produktiviteten till ökade kostnader för företagen, som därmed, i alla fall på lite längre sikt, behöver höja sina priser. Om lönerna i omvärlden ökar snabbare än produktiviteten blir med andra ord även inflationen i omvärlden högre. Allt annat lika blir då prisnivån i omvärlden högre än i Sverige. Vid en given växelkurs har därmed svenska företags internationella konkurrenskraft förbättrats.

Ekonomisk teori säger även att priset på en identisk produkt som handlas internationellt ska vara samma i alla länder, uttryckt i gemensam valuta.⁶⁶ Om så inte var fallet, och priset skulle vara lägre i Sverige skulle hela världen efterfråga den svenska

Diagram 112 Flödesschema över hur ändrade löner i omvärlden kan påverka svenska löner

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁶⁶ Gäller för priser före eventuella tullar, skatter, avgifter, handelsmarginaler och transportkostnader.

produkten. Detta leder till att priset på den höjs till omvärldens nivå. Detta kallas för lagen om ett pris.

De högre priserna i omvärlden tillsammans med lagen om ett pris implicerar att priserna i Sverige på sikt behöver öka, uttryckt i utländsk valuta, för att produkterna som handlas mellan länder återigen ska kosta lika mycket i gemensam valuta. Frågan är hur anpassningen av priserna sker, och vilka konsekvenser det får för övriga delar av makroekonomin, till exempel svenska löner. Anpassningen av priserna kan ske på två sätt. Dels kan priserna öka snabbare i svensk valuta, det vill säga att inflationen i Sverige blir högre. Dels kan växelkursen förstärkas, vilket leder till att priset på svenska produkter ökar i termer av utländsk valuta. Om priset i svensk valuta ökar så blir företagets vinster högre, vilket leder till ökat utrymme för högre löner. Om justeringen i stället sker via en förstärkning av växelkursen kommer priset i svensk valuta fortfarande vara detsamma, vilket innebär att företagets vinster, allt annat lika, inte ökar.

Verkligheten är naturligtvis mer komplex än denna grundläggande teori. Bland annat är olika produkter sällan helt identiska och producenterna har ofta en viss marknadsmakt. De kan då välja olika kombinationer av försäljningsvolym och försäljningspriser. Dessutom kan det finnas transportkostnader och andra friktioner som motverkar de grundläggande mekanismerna. I praktiken slår ökade kostnader därför inte nödvändigtvis fullständigt igenom i försäljningspriset. Men den grundläggande teorin beskriver dock de centrala mekanismerna.

För att undersöka vilken av de två kanalerna som dominerar, och hur lång tid anpassningen tar, används allmän-jämviktsmodellen SELMA, som är kalibrerad för att stämma överens med hur svensk ekonomi fungerar. I modellen fångas de faktorer som nämns i stycket ovan till viss del upp. Anpassningen av svenska priser och löner sker i modellen med viss trögrörlighet, vilket överensstämmer med empirisk evidens.⁶⁷ Vidare finns ytterligare faktorer än de relativa prisnivåerna som påverkar den svenska växelkursen, till exempel skillnader i räntor mellan Sverige och omvärlden, samt finansiella flöden mellan Sverige och omvärlden (se marginalrutan ”Växelkursen i allmän-jämviktsmodellen SELMA”).⁶⁸ Dessa faktorer gör att växelkursens anpassning till prisskillnaderna mellan Sverige och omvärlden tar tid.

Analys med allmän-jämviktsmodellen selma

Analysen presenteras i relation till ett referensscenario, där ekonomin i både Sverige och i omvärlden är i jämvikt och växer med jämn takt över tid. Referensscenariot frångås genom att

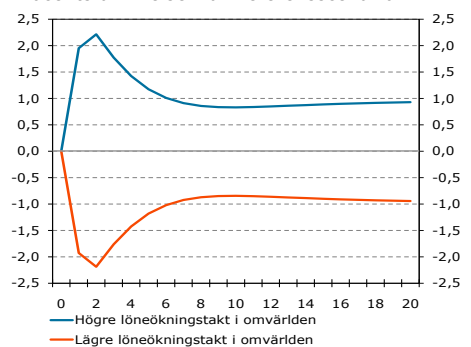
Växelkursen i allmän-jämviktsmodellen SELMA

Växelkursen i SELMA bestäms framför allt via två kanaler. Den första kanalen är skillnaden mellan räntebanan i Sverige och räntebanan i omvärlden. Om avkastningen på räntebärande tillgångar i svenska kronor, som bestäms av styrräntan i Sverige, är högre än avkastningen på räntebärande tillgångar i omvärldens valuta, som bestäms av styrräntan i omvärldsekonomin, kommer kronan att vara relativt stark medan det omvända gäller om räntan är lägre i Sverige än i omvärlden.

Den andra kanalen är växelkursens långsiktiga jämviktsnivå. Realt, det vill säga i inflationsjusterade termer, leder tillfälliga störningar i ekonomin endast till tillfälliga förändringar av växelkursen. På lång sikt, det vill säga när olika störningar till ekonomin har klingat av, kommer kronan i reala termer att gå tillbaka till sin jämviktsnivå, även om lönerna i omvärlden är högre. Denna anpassning kommer antingen att ske via priserna eller via den nominella växelkursen. Det är detta som avgör den nominella växelkursens långsiktiga jämviktsnivå, vilket i sin tur påverkar växelkursen även på kort sikt.

Diagram 113 Lönenivå i omvärlden

Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁶⁷ Se bland annat Björklund med flera (2019) och Carlsson och Westermarck (2020).

⁶⁸ För mer information om SELMA, se Konjunkturinstitutet (2020) för en teknisk beskrivning av modellen, och Konjunkturinstitutet (2021) för en beskrivning av mindre teknisk karaktär.

anta att arbetstagarna i omvärlden kräver högre (eller lägre) löneökningar än vad som är konsistent med inflationsmålet och produktivitetsutvecklingen, allt annat lika. Båda fallen ska ses som stiliserade räkneexempel. I det första fallet antas att högre lönekrav från arbetstagarna i omvärlden resulterar i att den nominella löneökningstakten i omvärlden blir 2 procentenheter högre det första året. Lönerna faller sedan tillbaka mot referensscenariot, men nivån blir ändå 1 procentenhet högre även varaktigt (se diagram 113). I det andra fallet antas det omvända, det vill säga att lägre lönekrav innebär att den nominella löneökningstakten i omvärlden blir 2 procentenheter lägre det första året. Resultaten över 20 år redovisas i diagram 113- och diagram 124. Den blå linjen i diagrammen avser fallet med högre löner och den röda linjen fallet med lägre löner. I texten nedan beskrivs bara fallet med högre löner. Anledningen är att konsekvenserna av lägre löner är en exakt spegelbild av vad som händer i fallet med högre löner.⁶⁹

HÖGRE LÖNER I OMVÄRLDEN PÅVERKAR BÅDE PRISER OCH EFTERFRÅGAN

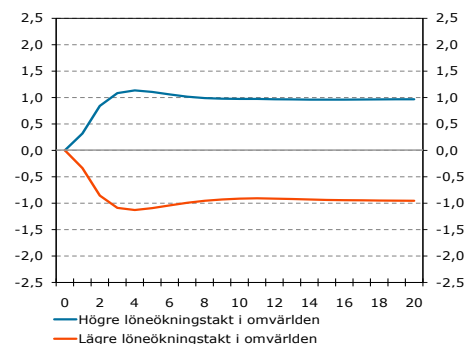
Lönerna blir högre än förväntat i omvärlden det första året. De faller dock tillbaka något åren därpå när den ekonomiska utvecklingen i omvärlden försämras, och blir sämre än i referensscenariot (se nedan). Den långsiktiga, eller permanenta, effekten är därför lägre (se diagram 113).

De högre lönerna leder till att kostnaderna för företagen blir högre, vilket i sin tur leder till att de höjer sina priser. Men eftersom företagen inte omedelbart kan föra över högre kostnader till högre priser blir processen utdragen. Det innebär att inflationen i omvärlden blir förhöjd under några år och att priserna på längre sikt blir förhöjda i samma storleksordning som lönerna (se diagram 114). Reallönen i omvärlden blir med andra ord initialt högre, men är opåverkad på längre sikt (se diagram 115).

Hushållskonsumtionen i omvärlden blir något högre inledningsvis som en följd av de förhöjda reallönerna. Det bidrar till att BNP också blir något högre det första året (se diagram 116). Men i takt med att löneökningarna slår igenom på priserna minskar hushållens konsumtion igen, vilket gör att BNP faller tillbaka. Dämpningen i hushållens konsumtion förstärks av att realräntan i omvärldsekonomin blir något förhöjd under en längre tid framöver. Den låga efterfrågan i ekonomin håller också tillbaka investeringarna i omvärlden. Sammantaget faller BNP tillbaka under sitt referensvärde, vilket gör att antalet arbetade timmar också blir lägre.

Diagram 114 Konsumentpriser i omvärlden

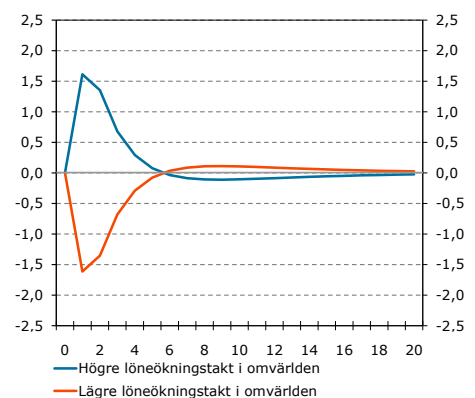
Procents avvikelse från referensscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 115 Reallöner i omvärlden, nivå

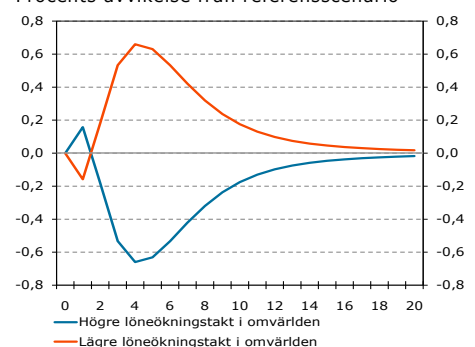
Procents avvikelse från referensscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 116 BNP i omvärlden

Procents avvikelse från referensscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁶⁹ Detta gäller under förutsättning att inflationen och inflationsförväntningar inte blir så pass låga att den nedre gränsen för Riksbankens styrränta begränsar utformningen av penningpolitiken.

EFTERFRÅGAN PÅ SVENSK EXPORT BLIR LÄGRE

Trots att de högre lönerna och priserna i omvärlden medför att de svenska företagens konkurrenskraft ökar, vilket allt annat lika skulle leda till en högre export, så dämpas den samlade efterfrågan på svenska exportprodukter. Anledningen är att den allmänna efterfrågan i omvärlden sjunker, i synnerhet efterfrågan på investeringar i omvärlden. Trots att svenska exportprodukter tar marknadsandelar i och med att priset är lägre så blir exportmarknaden så mycket mindre att den totala effekten på exporten ändå är negativ (se diagram 117). Anledningen till att exporten tillfälligt blir högre det första året är att efterfrågan i omvärldsekonomin då är tillfälligt stark.

Investeringarna och hushållskonsumtionen i Sverige utvecklas också något svagare. En anledning till att hushållskonsumtionen faller tillbaka är att sysselsättningen faller tillbaka, men de högre priserna bidrar också. Investeringarna påverkas negativt av den lägre efterfrågan i ekonomin. Effekterna är dock förhållandevis små, jämfört med hur exporten utvecklas.

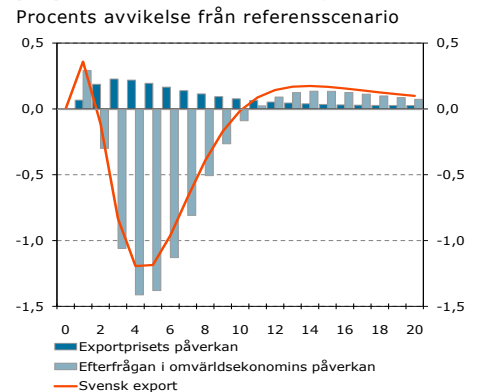
Sammantaget blir den totala efterfrågan i den svenska ekonomin något lägre, med undantag för de första åren, vilket också innebär att importen blir något lägre. Slutsatsen är att svensk BNP påverkas negativt av de högre löneökningarna i omvärlden och att det tar relativt många år innan ekonomin återhämtat sig fullt ut, trots att effekterna på BNP är förhållandevis blygsamma (se diagram 118).

Den svagare efterfrågan i ekonomin verkar i sig återhållande på pristrycket i den svenska ekonomin. Inflationen blir trots detta lite högre de första fyra till fem åren eftersom importpriserna stiger som en följd av de högre priserna i omvärlden, vilket gör att konsumentpriserna i Sverige blir högre (se diagram 119). Riksbanken reagerar på den högre inflationen och höjer styrräntan något. Men eftersom Riksbanken även beaktar det svagare resursutnyttjandet i ekonomin blir höjningen relativt blygsam.⁷⁰

KRONAN FÖRSTÄRKS BÅDE PÅ KORT OCH PÅ LÅNG SIKT

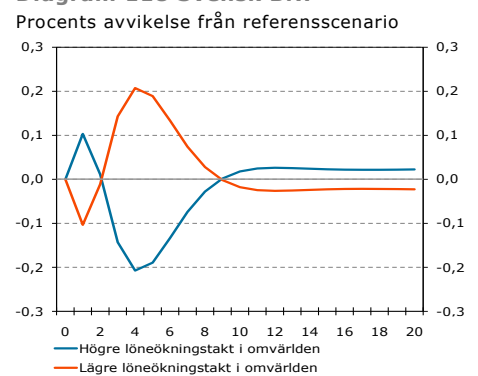
Även centralbanken i omvärlden höjer styrräntan något. Skillnader i de båda centralbankernas räntebanor och skillnader i hur konsumentpriserna utvecklas i Sverige och i omvärlden påverkar kronans växelkurs både på kort sikt och varaktigt (se diagram 120). Eftersom de högre löneökningarna i omvärlden permanent driver upp priserna i omvärlden mer än i Sverige kommer kronan på lång sikt att förstärkas i motsvarande grad. Det innebär att den reala växelkursen (se diagram 121), det vill säga de relativa konsumentpriserna uttryckt i gemensam valuta, på lång sikt inte påverkas av den tillfälligt högre löneökningstakten i omvärlden; lagen om ett pris gäller med andra ord på lång sikt. Det

Diagram 117 Svensk export uppdelad på priset effekt och efterfrågeeffekt

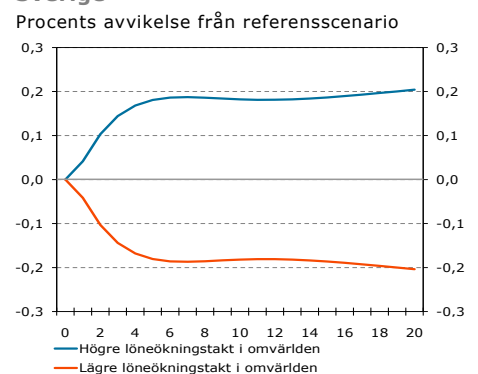
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 118 Svensk BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 119 Konsumentpriser i Sverige

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁷⁰ I SELMA modelleras penningpolitiken i Sverige helt och hållet via styrräntan. Styrräntan följer en penningpolitisk regel där både inflationen och arbetslöshet beaktas. En inflation över inflationsmålet och en arbetslöshet som är lägre än jämviktsarbetslösheten verkar för högre ränta, och vice versa.

finns dock flera mekanismer som påverkar den nominella växelkursen, och som gör att denna anpassning tar tid. Framför allt påverkar skillnader i centralbankernas räntebanor utvecklingen. Eftersom omvärldens centralbank under en längre period har en högre ränta än Riksbanken så kommer växelkursen, allt annat lika, att vara svagare. Detta gör att anpassningen av växelkursen till de nya prisnivåerna sker gradvis, och det är först efter att ränteskillnaderna mellan Sverige och omvärlden återställts helt och hållet som växelkursen når sin nya långsiktiga jämvikt. Sammantaget betyder detta att kronan förstärks gradvis för att slutligen nå sin nya jämviktsnivå.

SVENSKA LÖNER PÅVERKAS RELATIVT LITE AV HÖGRE LÖNER I OMVÄRLDEN

Den lägre efterfrågan på produkter producerade i Sverige innebär att även efterfrågan på arbetskraft blir något lägre under ett antal år. Därför blir sysselsättningen också lägre (se diagram 122). Den lägre efterfrågan på arbetskraft håller tillbaka lönetillväxten i Sverige. Samtidigt innebär de högre priserna i Sverige att arbetstagarna vill ha kompensation, vilket innebär högre nominella löner, allt annat lika. Den lägre efterfrågan på arbetskraft och kompensationskraven tar i stort sett ut varandra på kort- och medelfristig sikt, vilket innebär att de nominella lönerna i Sverige är i stort sett oförändrade på kort och medelfristig sikt (se diagram 123). Det innebär vidare att reallönerna blir något lägre på kort- och medelfristig sikt eftersom priserna är högre (se diagram 124). Men på längre sikt, när ekonomin rör sig mot balans igen och efterfrågan på arbetskraft stiger igen kommer kompensationskraven att få effekt och leda till högre löner, så att reallönen återställs till referensscenariots nivåer. Anpassningen av lönerna till de högre priserna är dock en utdragen process.

HUR STOR DEL AV ANPASSNINGEN I DEN SVENSKA EKONOMIN SKER VIA LÖNER OCH PRISER RESPEKTIVE VIA VÄXELKURSEN?

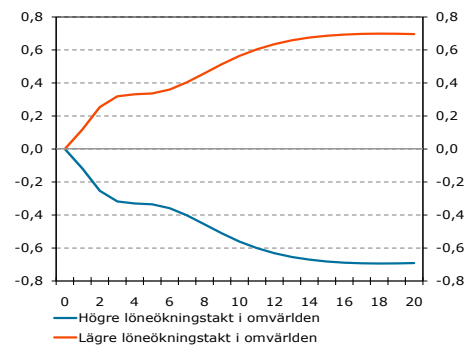
Effekterna av den tillfälligt högre löneökningstakten i omvärlden på svenska löner och priser sammanfattas i tabell 12.

I omvärlden blir både nominella löner och reala löner omedelbart högre, även om reallönerna faller tillbaka igen och är oförändrade jämfört med referensscenariot på lite sikt. De högre lönerna kommer dock till en kostnad i termer av ett lägre antal arbetade timmar i omvärlden, vilket dock sker med viss fördröjning jämfört med löneökningen.

Effekterna av de högre lönerna i omvärlden på den svenska ekonomin skiljer sig åt på olika tidshorisonter. På ett till fem års sikt påverkas svenska löner dock knappt alls. Lönerna börjar sedan stiga, men även på lång sikt stiger lönerna mindre i Sverige än i omvärlden. Ungefär tre femtedelar av anpassningen av den svenska prisnivån sker via växelkursen på lång sikt (se tabell 14). Omvärldens löner är på lång sikt 1 procent högre än i

Diagram 120 Kronans växelkurs

Procents avvikelse från referensscenario

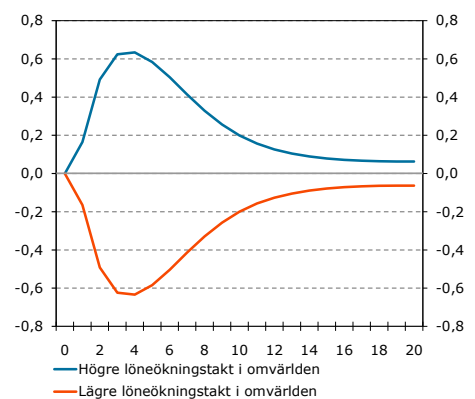

Anm. En lägre nivå motsvarar att kronan är starkare, det vill säga att kronans värde är högre.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 121 Kronans reala växelkurs

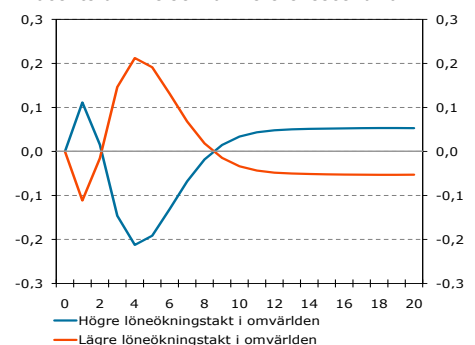
Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 122 Sysselsättning

Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

referensscenariot, medan lönerna i Sverige är 0,4 procent högre. På ett till fem års sikt sker dock i stort sett hela anpassningen via växelkursen.

Tabell 14 Utveckling av löner, konsumentpriser, växelkursen samt BNP i Sverige och omvärlden

Avvikelse från referensscenario, procent

	År 1	År 3	År 5	År 10	Varaktigt
Lön omvärlden	1,9	1,8	1,2	0,8	1,0
KPI omvärlden	0,3	1,1	1,1	0,9	1,0
Reallön omvärlden	1,6	0,7	0,1	-0,1	0,0
BNP i omvärlden	0,2	-0,5	-0,6	-0,2	0,0
Timmar i omvärlden	0,2	-0,6	-0,6	-0,1	0,0
Lön Sverige	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,4
KPIF Sverige	0,0	0,1	0,2	0,2	0,4
Reallön Sverige	0,0	-0,2	-0,2	-0,1	0,0
BNP i Sverige	0,1	-0,1	-0,2	0,0	0,0
Sysselsättning i Sverige	0,1	-0,1	-0,2	0,0	0,0
Nominell växelkurs	-0,1	-0,3	-0,3	-0,6	-0,6
Real växelkurs	0,2	0,6	0,6	0,2	0,0

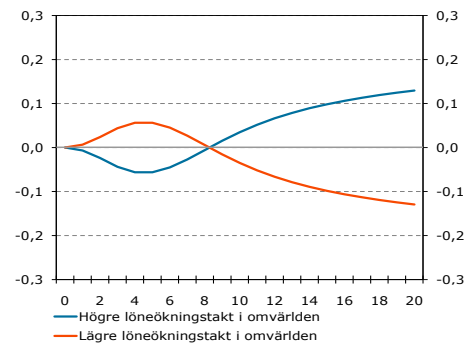
Anm. Arbetade timmar modelleras inte explicit för den svenska ekonomin i SELMA. Arbetsmarknaden representeras i stället helt och hållet via sysselsättningen och arbetsmarknadsdeltagandet. Antalet arbetade timmar per sysselsatt (medelarbetstiden) antas vara oförändrat över tid.

Källa: Konjunkturinstitutet.

På lång sikt gäller lagen om ett pris. Det är denna som för växelkursen mot sin nya långsiktiga nivå. Tabell 14 visar att förstärkningen av växelkursen på lång sikt är lika stor som skillnaden mellan prisökningen i Sverige och i omvärlden. Samtidigt är reallönerna i både Sverige och omvärlden tillbaka på sina ursprungsnivåer. Växelkursen står därmed för majoriteten av anpassningen till de högre lönerna i omvärlden. Anpassningen sker dock inte omedelbart, utan tar tid.

Diagram 123 Lönenivå i Sverige

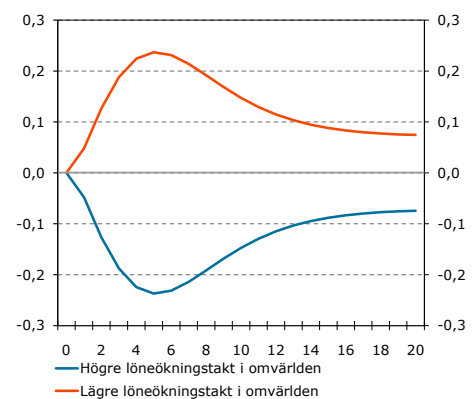
Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 124 Reallöner i Sverige, nivå

Procents avvikelse från referensscenario

Källa: Konjunkturinstitutet.

Referenser

Björklund, M., M. Carlsson och O. Nordström Skans (2019), "Fixed-wage contracts and monetary non-neutrality", *American Economic Journal: Macroeconomics*, 11 (2), sid. 171–192.

Carlsson M. och A. Westermark (2022), "Endogenous separations, wage rigidities and unemployment volatility", *American Economic Journal: Macroeconomics*, 14 (1), sid. 332–354.

Konjunkturinstitutet (2020), "SELMA Technical Documentation", PM.

Konjunkturinstitutet (2021), "En icke-teknisk beskrivning av den makroekonomiska modellen SELMA", PM.

Arbetskraftsbrist och löneutveckling

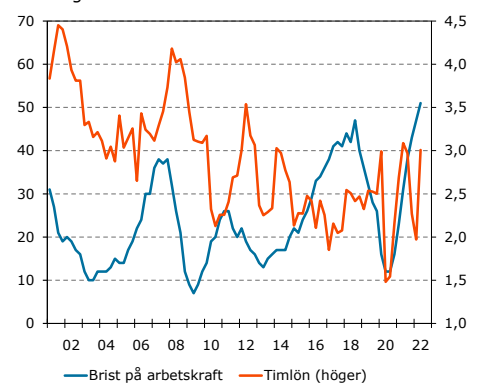
Hur företagens efterfrågan på arbetskraft påverkar lönerna hos deras anställda har stor betydelse för lönebildningen. Arbetstagarer som arbetar hos en arbetsgivare med hög brist på arbetskraft kan stärka sin förhandlingsposition gentemot arbetsgivaren medan arbetsgivaren kan behöva höja lönerna mer än normalt eftersom rekrytering tar resurser i anspråk, särskilt när företagets efterfrågan på arbetskraft är hög. Analysen i detta kapitel visar att lönerna stiger för befintligt anställda i företag med arbetskraftsbrist. Däremot stiger inte genomsnittslönen jämfört med företag utan arbetskraftsbrist eftersom företag med arbetskraftsbrist i högre utsträckning anställer personer från arbetslöshet, studier och arbetsmarknadspolitiska program. Dessa personer får lägre lön än befintliga anställda och håller därmed tillbaka företagets lönekostnad. Vidare tyder kapitlets resultat på att det främst är personer med högskoleutbildning och personer med lön över medianlönen som gynnas lönemässigt av att det råder arbetskraftsbrist på företaget. Inga effekter av arbetskraftsbrist på löneutvecklingen hittas för den fjärdedelen av arbetstagarna med lägst lön, inte heller någon skillnad mellan kvinnor och män i hur deras löneutveckling påverkas av arbetskraftsbrist.

En central fråga för lönebildningen är i vilken utsträckning marknadskrafterna får genomslag på den aggregerade löneutvecklingen och skillnader i löneutveckling mellan arbetstagarer. När efterfrågan på arbetskraft stiger förväntas även lönerna följa med upp och så har historiskt också varit fallet. De senaste 10–15 åren har dock ett flertal mått som mäter efterfrågan på arbetskraft fått ett allt svagare samband med löneutvecklingen (se diagram 125). Detta är både ett svenskt och ett internationellt fenomen som observerats och diskuterats både akademiskt och i den ekonomisk-politiska debatten. Skäl som framförts till att sambanden försvagats är bland annat en stor andel långtidsarbetslösa och hög deltidsarbetslöshet men även att olika typer av efterfrågemått på arbetskraft inte fångar hur mycket personal arbetsgivarna efterfrågar.⁷¹

Det finns även vissa för Sverige särskilda förhållanden som kan ha påverkat sambanden mellan arbetskraftsefterfrågan och lönebildningen. I de återkommande avtalsrörelserna kommer arbetsmarknadens parter överens om storleken på de aggregerade löneökningar inom varje avtalsområde. I hög utsträckning är

Diagram 125 Brist på arbetskraft och löneutveckling i näringslivet

Andel ja-svar respektive procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

⁷¹ Se Aaronson och Jordan (2014) samt Blanchflower och Levin (2015) för en diskussion hur olika arbetslöshetsmått påverkar lönebildningen. Frohm (2021) visar att arbetskraftsbristen minskar om hänsyn tas till hur många personer som företagen vill anställa och inte bara att företagen vill anställa. Frohms studie saknar dock data på löner för enskilda arbetstagarer och ser därför på effekter av brist på lönehöjningar inom företaget.

industrin löneledande vilket innebär att den löneökning som avtalas inom industrin, det så kallade märket, blir vägledande för övriga avtalsområden. Tendensen har förstärkts över tid och det har blivit ovanligare med avtalade löneökningar som tydligt avviker från industriavtalets löneökningar.⁷²

Syftet med detta kapitel är att undersöka i vilken utsträckning brist⁷³ på arbetskraft påverkar lönerna i enskilda företag.

FRIKTIONER PÅ ARBETSMARKNADEN KAN GE HÖGRE LÖNEÖKNINGAR

Löner varierar mellan individer. En stor del av denna variation beror på att olika individer har olika kvalifikationer och har olika lång utbildning. Enligt grundläggande ekonomisk teori ska identiska arbetstagare i termer av utbildning och andra kvalifikationer ha samma lön.

Forskning visar dock att löner kan skilja sig mellan personer som är i stort sett identiska. En förklaring till detta är att friktioner på arbetsmarknaden, som anställningskostnader eller vinstdelning mellan ägare och anställda, kan höja lönerna på vissa arbetsplatser trots att de som arbetar på dessa arbetsplatser inte skiljer sig nämnvärt från andra jämförbara arbetstagare.⁷⁴

Sådana friktioner kan uttrycka sig i arbetskraftbrist. På företag som har för få anställda och vill anställa fler men har svårt att hitta lämplig personal stiger marginalproduktiviteten på arbete. Detta innebär enligt ekonomisk teori att lönen för de anställda ska stiga samtidigt som arbetsgivaren går miste om utebliven produktion när antalet anställda är färre än önskat. Arbetsgivare med brist på arbetskraft kan därför behöva höja lönerna för befintligt anställda, dels för att behålla den personal som finns i företaget så att ytterligare rekryteringskostnader undviks, dels för att kompensera personalen för att marginalprodukten på arbete stiger när företaget saknar personal.

OLIKA AVTALSKONSTRUKTIONER KAN SPELA ROLL FÖR HUR ARBETSKRAFTSBRIST KAN PÅVERKA LÖNERNA

Svenska avtalsrörelser präglas i hög grad av samordning mellan olika fackförbund och arbetsgivarorganisationer. Den löneökning som parterna inom industrin kommer överens om blir som regel vägledande för andra branscher. Andra branscher, främst riktade mot inhemsk efterfrågan, som detaljhandeln och besöksnäringen, har liknande storlek på sina avtalade löneökningar. Detta har lett till att olika branscher inte bjuder över varandra

⁷² Se kapitlet "Industriavtalet och löneökningar" i *Lönebildningsrapporten*, 2018.

⁷³ Frågan om arbetskraftsbrist är bred: Har företaget för närvarande brist på personal? Svaren kommer tolkas som att företagen vill anställa och försökt att anställa men att det har varit svårt att fylla vakanserna.

⁷⁴ På en arbetsmarknad med friktioner, exempelvis kostnader för företagen att rekrytera kan företaget och befintliga arbetstagare komma överens om att höja lönerna mot att anställda inte slutar. Företaget tjänar då genom att få behålla sin personal medan de anställda tjänar genom att få en högre lön än vad som annars hade varit fallet, se Garin och Silvério(2018) och Lamadon m fl. (2022).

för att attrahera arbetskraft vilket kan göra det svårare för branscher med relativt sett lägre löneläge att hitta personal när efterfrågan på arbetskraft är hög.

Trots att de avtalade löneökningarna inte skiljer mycket mellan olika branscher finns andra sätt för arbetsgivare att locka till sig och behålla personal då bristen på arbetskraft är utbredd. I många avtal kan den aggregerade löneökningen delas upp i två delar: individgaranti och pott. Individgarantin är den löneökning som tillfaller varje anställd som täcks av avtalet, medan potten är en summa som delas upp på arbetsplatsen efter lokala förhandlingar. Storleken på potten relativt individgarantin påverkar därmed företagets möjligheter att behålla personal som är särskilt värdefull för företaget.⁷⁵

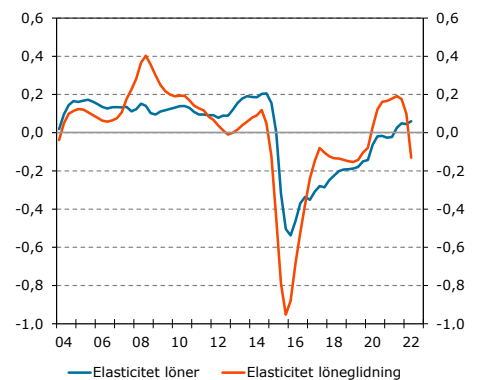
ARBETSKRAFTSBRIST OCH LÖNEUTVECKLING PÅ MAKRONIVÅ

Det finns en rad olika mått på efterfrågan på arbetskraft som arbetslöshet, vakanser, anställningsplaner och bristtal. Dessa mått har historiskt i hög grad samvarierat med löneutvecklingen. När efterfrågan på arbetskraft har varit hög har också lönerna ökat snabbare än normalt. Sedan inledningen av 2010-talet har dock denna samvariation avtagit, både i Sverige och internationellt.⁷⁶ Till viss del kan detta förklaras av låg inflation vilket gett reallöneökningar trots att de nominella löneökningarna har varit historiskt sett relativt låga.

Enligt ekonomisk teori bör höga bristtal i en bransch vara förbundet med hög efterfrågan på arbetskraft och därmed högre löneökningar i den branschen, allt annat lika. Då företagen har brist på personal kan dels befintligt anställda förhandla upp sina löner eftersom företagen vill behålla dessa anställda, dels kan nyanställda få högre lön än vad som annars hade varit fallet.

De senaste 20 åren har sambandet mellan arbetskraftsbrist och nominallöneutveckling förändrats (se diagram 125). I diagram 126 skattas sambandet mellan nominella löneökningar och arbetskraftsbrist.⁷⁷ Varje datapunkt i Diagram 126 visar förhållandet mellan löneökningar och arbetskraftsbrist i ett visst kvartal skattat på data för de föregående 30 kvartalen. Datapunkten

Diagram 126 Nominallönens och löneglidningens samband med brist
Elasticitet, 30 kvartals glidande medelvärde

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

⁷⁵ Utöver de avtalade löneökningarna kan enskilda arbetsgivare ge mer i lön till anställda de vill anställa eller behålla. Löneökningar utöver de avtalade kallas löneglidning och den skulle kunna öka om bristen på arbetskraft är hög. Vid nyrekryteringar är företagen i många fall, särskilt för tjänstemän, fria att sätta lönen.

⁷⁶ Se exempelvis Domash och Summers (2022), Frohm (2021), Blanchflower och Levin (2015). Gemensamt för dessa studier är att de lyfter fram att en relativt svag utveckling i andra mått än de traditionella måtten, som arbetslöshet eller vakanser, kan förklara låg lönetillväxt. Exempel på alternativa mått på resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är undersysselsättning (personer som arbetar men vill arbeta fler timmar i veckan) och antal vakanser per arbetsplats.

⁷⁷ Diagram 126 skattar sambandet mellan löneutveckling och arbetskraftsbrist inom ett rullande fönster om 30 kvartal, eller 7,5 år. Diagrammet ska läsas som att för observationen för första kvartalet 2010 har sambandet mellan löneutveckling och bristtal skattats med data från tredje kvartalet 2002 fram till och med första kvartalet 2010, det vill säga över en period om 30 kvartal. Modellen som skattas är $\Delta\%W_t = \alpha + \beta Brist_t + \varepsilon_t$ eller procentuell löneutveckling som funktion av bristtal i samma kvartal. Den skattade koefficienten β är den elasticitet som visas i diagrammet.

andra kvartalet 2022 visar därmed förhållandet mellan löneökningar och arbetskraftsbrist skattat på data mellan första kvartalet 2015 och andra kvartalet 2022, det vill säga 30 kvartal eller sju och ett halvt år.

Mellan 1998 och 2014 var det historiska sambandet mellan arbetskraftsbrist och löneökningar positivt och statistiskt signifikant. Men då sambandet skattas med data från finanskrisen, som inleddes 2008, och fram till covid-19-pandemin 2020 blir sambandet negativt. Detta innebär att det under finanskrisen och eurokrisen 2008–2013 rådde ett negativt samband mellan arbetskraftsbrist och nominell löneutveckling. Åren 2021 och 2022 var det historiska sambandet positivt igen.

Även sambandet mellan löneökningar utöver de avtalade, eller löneglidning, och arbetskraftsbrist förändrades efter Finanskrisen och följer i stort samma utveckling som sambandet mellan totala löneökningar och arbetskraftsbrist (se diagram 126). De avtalade lönerna uppvisar dock ett annat samband med arbetskraftsbrist över tid (se diagram 127). När sambandet skattas på data från åren 2005–2015 blir det starkare och är genomgående positivt. Detta pekar mot att, för konjunkturläget, relativt höga avtalade löner kan ha trängt undan löneglidningen. Det är också ett tänkbart skäl till att sambandet mellan brist och löneutveckling i diagram 126 är negativt när det skattas på data från samma period.

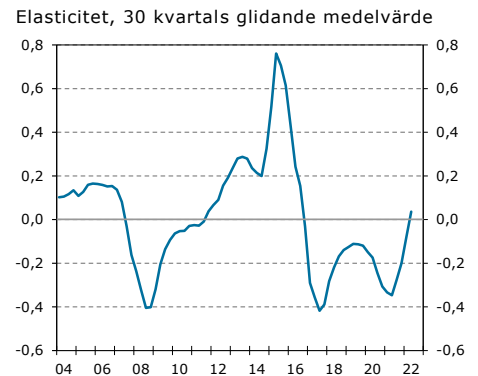
Diagram 128 visar dock att sambandet mellan brist och löneutveckling förändrades tidigare. Reallöneutvecklingen är negativt korrelerad med arbetskraftsbrist under större delen av 2000-talet. Korrelationen har vänt uppåt sedan mitten av 2010-talet men är fortfarande negativ. En delförklaring till det negativa sambandet mellan reallön och arbetskraftsbrist är att arbetskraftsbrist i allt högre utsträckning korrelerar med ökad sysselsättningsgrad (se diagram 129). I perioder då bristens korrelation med reallöneutvecklingen blivit mer negativt har på motsvarande sätt bristens korrelation med sysselsättningsgraden blivit mer positiv. Under slutet av 2010-talet och inledningen av 2020-talet har korrelationen mellan brist och reallön närmast sig noll vilket även skett med sambandet mellan brist och sysselsättningsgrad.

Arbetskraftsbrist i olika undersökningar

Konjunkturbarometern är en urvalsundersökning som görs av Konjunkturinstitutet. Ca 5 500 företag tillfrågas månatligen om exempelvis anställningsplaner, finansieringssituation och lönsamhet. Företag med färre än fem anställda ingår inte i undersökningen medan alla företag med fler än 100 anställda tillfrågas varje månad. Ju mindre ett företag är desto mindre är sannolikheten att det ingår i undersökningen.

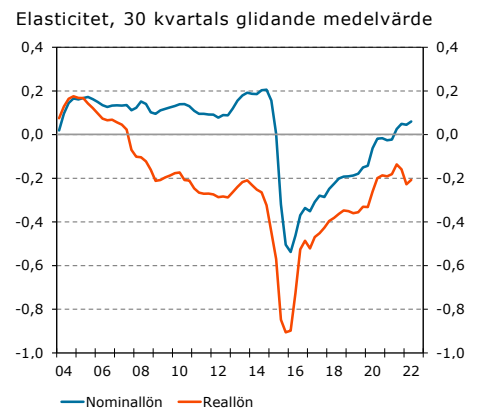
Konjunkturinstitutet tillfrågar företag i näringslivet varje kvartal om de har brist på arbetskraft. Frågan som ställs är ”Har företaget för närvarande brist på personal?”. Företaget kan då svara ”ja” eller ”nej” på frågan. Svarsfrekvensen

Diagram 127 Samband mellan brist och avtalade löner

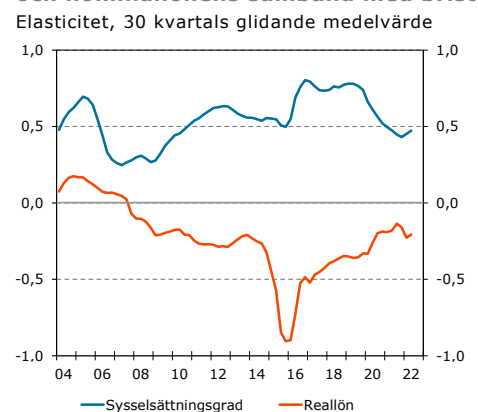
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 128 Nominal- och reallönens samband med brist

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 129 Sysselsättningsgradens och nominallönens samband med brist

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

(oviktat) är ca 45 procent. Statistiken redovisas som andelen ja-svar, det vill säga andelen av företagen som svarar ”ja” kodas som ett medan andelen av företagen som svarar ”nej” kodas som noll. Bristen är då andelen ”ettor” i data-materialet.

Konjunkturstatistik över vakanser är en undersökning som genomförs varje kvartal av Statistiska centralbyrån (SCB). Företagen tillfrågas om, och hur många, lediga platser de har där rekrytering påbörjats men ingen ännu har anställts. Definitionen av vakanser är obemannade lediga jobb som kan tillträdas omedelbart. SCB beräknar även vakansgraden som är antalet lediga platser relativt antalet anställda på arbetsplatsen. Detta mått ger därmed en bild av hur omfattande bristen på arbetskraft är.

I Arbetsförmedlingens intervjuundersökning tillfrågas företag halvårsvis om det råder brist vid rekryteringar samt hur många platser på företaget som det rådde arbetsplatsbrist för. I undersökningen ställs följdfrågor, som om företaget kunde rekrytera till de platser där det rådde brist och vilka konsekvenser som bristen förde med sig.⁷⁸ Bland de vanligaste konsekvenserna av arbetskraftsbrist enligt Arbetsförmedlingens enkät är att rekryteringstiden blev längre och att rekryteringen misslyckades. I de fall där rekryteringen misslyckades blev de främsta konsekvenserna att befintlig personal fick arbeta mer och att företagen tackade nej till order.⁷⁹

Även Riksbanken samlar in data på brist i sin företagsundersökning som genomförs tre gånger per år. Riksbanken frågar företag om det ”råder allmän brist/är svårt att få tag på arbetskraft?”. De frågar också företagen om det råder brist på specialister. Riksbankens undersökning är mer kvalitativ än Konjunkturinstitutets och den innefattar normalt endast ca 50 företag jämfört med omkring 2 500 svarande företag i Konjunkturbarometern.

KONJUNKTURBAROMETERNS BRISTMÅTT KORRELERAR VÄL MED LIKNANDE MÅTT PÅ RESURSUUTNYTTJANDET

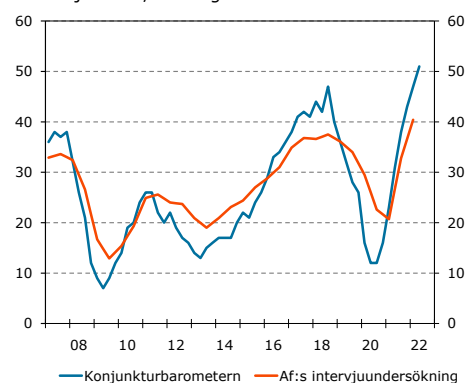
I ett lönebildningsperspektiv är det av vikt att i mesta möjliga mån kunna precisera vad brist på arbetskraft kan betyda. Vidare ger frågan om brist i Konjunkturbarometern en uppfattning om hur bred bristen på arbetskraft är i bemärkelsen hur många företag som anger att de har brist. Men statistiken berättar inget om

⁷⁸ Sätt för företagen att hantera bristen är: Företaget lyckades inte rekrytera. / Det tog längre tid än normalt att rekrytera. / Företaget sänkte kraven när det gällde utbildning. / Företaget sänkte kraven när det gällde yrkeserfarenhet. / Företaget rekryterade utomlands. / Företaget erbjöd högre löner. / Annat, nämligen... Konsekvenser av arbetskraftsbrist som företagen kan ange i enkäten är: Hyrde in personal från bemanningsföretag. / Befintlig personal fick arbeta mer. / Internutbildning av befintlig personal. / Köpte tjänster, lade ut produktion. / Planerad expansion sköts på framtiden. / Annat, nämligen...

⁷⁹ Se fördjupningen ”Dämpas sysselsättningen av brist på arbetskraft” i *Konjunkturläget*, december 2017.

Diagram 130 Brist på arbetskraft KI och Arbetsförmedlingen

Andel ja-svar, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

hur många personer det råder brist på eller en bedömning av hur svårt det är att få tag på personal jämfört med hur det brukar se ut. Data visar heller inte om bristen blivit uppenbar vid svårigheter att rekrytera eller om det är mer av en bedömning av generell brist på arbetskraft som företagen uppger eftersom de vill anställa.

För att närmre beskriva vad arbetskraftsbrist i Konjunkturbarometern avser kan måttet jämföras med andra mått på brist. Två sådana källor är Arbetsförmedlingens intervjuundersökning bland företag och Riksbankens företagsundersökning (se ruta ovan). Arbetsförmedlingens intervjuundersökning görs halvårsvis. Företagen tillfrågas om det råder brist på arbetskraft vid rekrytering. Det är därmed inte allmän brist som avses. Arbetsförmedlingens bristindikator följer Konjunkturinstitutets bristindikator väl över tid (se diagram 130). Den starka samvariationen mellan de två serierna tyder på att det i hög utsträckning är vid faktiska rekryteringar som bristen uppdragas. Detta stöds också av den starka samvariationen mellan arbetskraftsbrist och anställningsplaner i Konjunkturbarometern (se diagram 131).

Riksbankens företagsundersökning görs tre gånger per år, vanligtvis under första, andra och fjärde kvartalet.⁸⁰ Företag tillfrågas där om det råder allmän brist (är svårt att få tag) på arbetskraft. Frågan ringar dels in det allmänna läget i branschen men specificerar även att bristen innebär att det är svårt att få tag på personal, vilket därför också pekar mot att befintlig personal stärker sitt förhandlingsläge gentemot arbetsgivarna. Bristmättet i Riksbankens undersökning utvecklas på samma sätt som bristmättet i Konjunkturbarometern (se diagram 132).⁸¹

Ett annat sätt att öka förståelsen för hur omfattande arbetskraftsbristen är i termer av lediga platser kan göras genom att jämföra brist i Konjunkturbarometern med vakansgraden⁸² från Konjunkturstatistik över vakanser (KV) från SCB. Diagram 133 visar att en hög arbetskraftsbrist sammanfaller med att en högre andel av platserna hos arbetsgivarna står obemannade. SCB framställer även statistik över rekryteringstider, det vill säga hur lång tid i veckor det tar att tillsätta en vakans. Diagram 134 visar att hög arbetskraftsbrist också innebär att det tar längre tid för företagen att rekrytera personal.

Sammantaget visar diagrammen att när många företag i Konjunkturbarometern har arbetskraftsbrist hänger det samman med att många företag aktivt rekryterar, att de har fler vakanser och att tiden det tar att anställa blir längre.

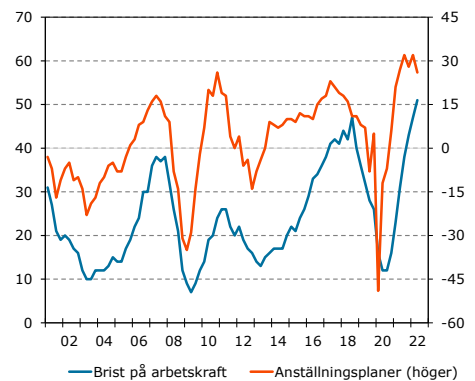
⁸⁰ Riksbankens undersökning görs tre gånger per år, mestadels första, andra och fjärde kvartalet. Tredje kvartalet i diagram 132 är en interpolering mellan andra och fjärde kvartalet så att $Q_3 = (Q_2 + Q_4)/2$.

⁸¹ Riksbankens företagsundersökning är liten jämfört med Konjunkturbarometern och omfattar ett 50-tal företag varje gång. Därför blir data mer volatil mellan undersökningstillfällena.

⁸² Vakansgrad är lediga platser som andel av alla anställda.

Diagram 131 Brist på arbetskraft och anställningsplaner

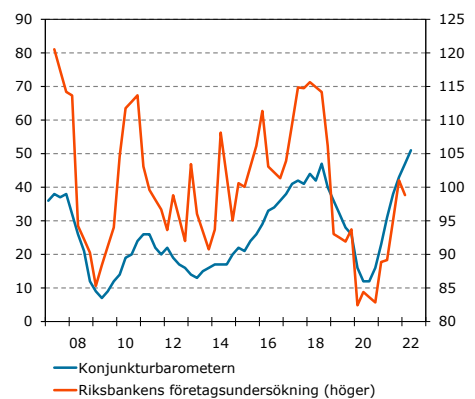
Andel ja-svar respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 132 Brist på arbetskraft KI och Riksbanken

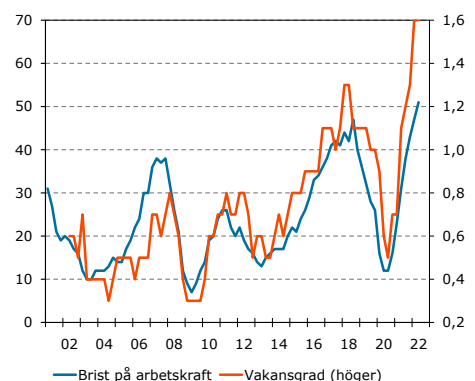
Andel ja-svar respektive index, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 133 Brist på arbetskraft och vakansgrad i näringslivet

Andel ja-svar respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

ARBETSKRAFTSBRIST OCH SYSSELSÄTTNING HAR FORTSATT HÖG SAMVARIATION

Som tidigare beskrivits har sambandet mellan löneökningar och arbetskraftsbrist förändrats över tid. Brist på arbetskraft i Konjunkturbarometern samvarierar dock i hög grad med andra mått på resursutnyttjandet på arbetsmarknaden. Detta innebär att löneutvecklingen i makroekonomiska data ser ut att ha påverkats i lägre utsträckning av resursutnyttjandet de senaste 10 åren.

Ett annat sätt för arbetsgivare att hantera arbetskraftsbrist är att anställa mindre erfaren personal till lägre lön och sedan lära upp dem på företaget. Konjunkturinstitutets data på bristtal samvarierar i hög grad med arbetslösheten. Då bristen på arbetskraft är hög är arbetslösheten låg och vice versa (se diagram 135). Denna samvariation är tydlig sedan 2000. Vidare är arbetskraftsbrist starkt korrelerad med graden av undersysselsättning, det vill säga den andel av de sysselsatta som uppger att de arbetar färre timmar än de önskar. När bristen i Konjunkturbarometern är hög är det färre som uppger att de är undersysselsatta (se diagram 136). På motsvarande sätt stiger sysselsättningen när bristen på arbetskraft är hög (se diagram 137).

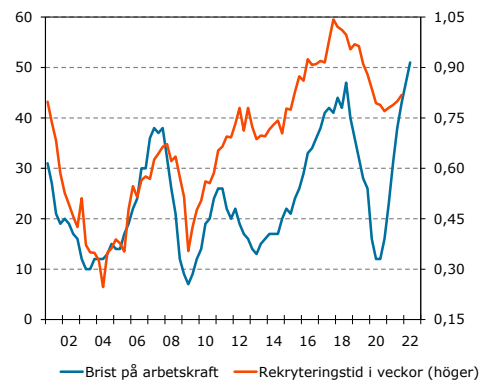
VAD BETYDER "BRIST PÅ ARBETSKRAFT"?

Brist på arbetskraft i Konjunkturbarometern är ett subjektivt mått som kan innebära olika saker för olika arbetsgivare. Det finns också olika skäl till att det råder brist på arbetskraft. Ett uppenbart skäl till att brist uppstår är en plötslig ökning av efterfrågan på en viss branschs produkter eller tjänster. Detta skapar då brist på arbetskraft även på företagsnivå. En sådan typ av arbetskraftsbrist bör på förhand gynna befintligt anställda och höja deras värde på arbetsplatsen och därmed skapa ett utrymme för att höja lönerna eftersom den befintliga personalens förhandlingsläge stärks.⁸³ När arbetskraftsbrist uppstår på grund av ökad efterfrågan sker också ökning av resursutnyttjandet inom företaget.

Ett annat skäl till att arbetskraftsbrist kan uppstå är om exempelvis produktionsprocesser förändras och den befintliga personalen som finns inom företaget inte bemästrar och har utbildning för dessa nya produktionstekniker. Den här typen av arbetskraftsbrist bör inte gynna befintlig personal på samma sätt som ökad efterfrågan på företagets produkter gör. I det här fallet bör snarare nyanställda, med den kompetens som efterfrågas och som befintlig personal i viss mån saknar, gynnas i form av högre löner. Resursutnyttjandet på företaget behöver inte heller stiga på samma sätt som vid ökad efterfrågan eftersom den personal som behövs inte finns tillgänglig medan den befintliga personalen inte kan användas på önskat vis. Ytterligare ett skäl kan

Diagram 134 Brist på arbetskraft och rekryteringstid

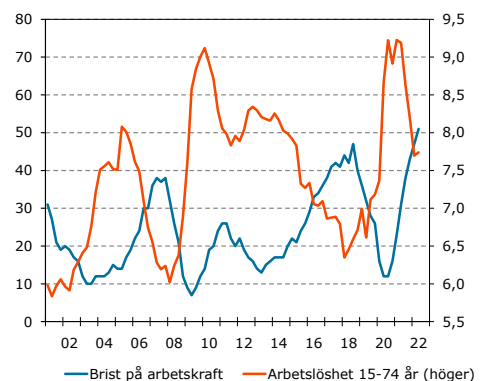
Andel ja-svar respektive veckor, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 135 Brist på arbetskraft och arbetslöshet

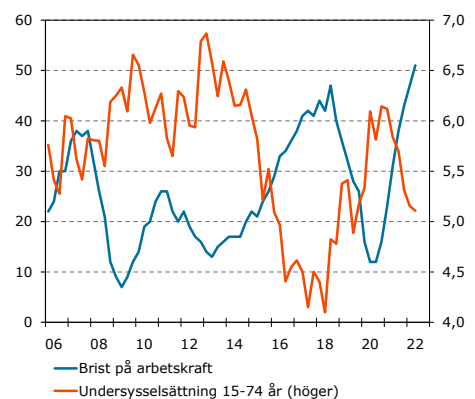
Andel ja-svar respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 136 Brist på arbetskraft och undersysselsättning

Andel ja-svar respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁸³ Lönerna kan också stiga eftersom förädlingsvärdet stiger och det finns mer att dela på för anställda och kapitalägare.

vara att utbudet är begränsat eller minskar i en specifik yrkeskategorier till följd av låga löner eller regionala obalanser.

Vilka faktorer som orsakar arbetskraftsbrist har därmed betydelse för i vilken utsträckning som bristtalen kan tänkas påverka lönebildningen. I det första fallet, när skälet till brist är ökad efterfrågan på företagets produkter, bör bristen leda till en bredare uppgång av löner på arbetsplatsen. Och om det är en hel bransch som påverkas kan löner i hela branschen öka mer än genomsnittet. I det andra fallet när viss nyckelkompetens saknas på arbetsplatser kan bristen i stället ge upphov till ökad lönespridning där nyanställda går in på högre löner än befintligt anställda, vars löneutveckling får stå tillbaka.

Historiskt har stigande bristtal för näringslivet inneburit en bred uppgång där de flesta branscher rapporterar om brist (se diagram 138). Inom industrin görs även bristmätningar för tre olika personalkategorier: yrkesarbetare, tekniska tjänstemän och annan personal. Bristtalen för de tre yrkeskategorierna följer varandra väl och tyder på att bristen stiger när den allmänna efterfrågan i ekonomin stiger vilket därmed stärker befintlig personals förhandlingsposition gentemot arbetsgivarna (se diagram 139). Om exempelvis hög brist på tekniska tjänstemän inte motsvarades av hög brist på yrkesarbetare skulle det kunna tyda på att industriföretagen har en så kallad ”skill mismatch” där de önskar byta yrkesarbetare mot ingenjörer. Detta verkar dock inte historiskt vara fallet utifrån diagram 138.

Mikrodata kan ge nya svar om bristen

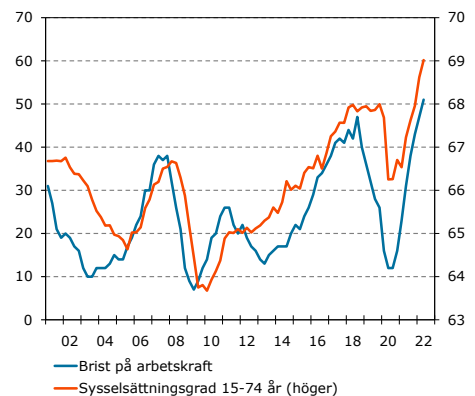
Att makroekonomiska data visar att sambandet mellan resursutnyttjande och löneökningar förändrats sedan omkring 2010 behöver dock inte innebära att grundläggande utbuds- och efterfrågeeffekter på löner har satts ur spel. Den aggregerade utvecklingen kan till viss del dölja samband som finns på företagsnivå men som av olika skäl inte visar sig i aggregerade data. Exempelvis kan det bero på att industriavtalet spelar större roll i dag för löneutvecklingen än vad det gjorde under inledningen av 2000-talet.

DATA PÅ BRIST KAN MATCHAS MED DATA PÅ LÖNER

För att undersöka efterfrågefaktorer roll för lönebildningen kan data på brist från Konjunkturbarometern kombineras med data över löner på mikronivå. Varje företag har ett unikt organisationsnummer. Detta nummer kan användas för att matcha data från Konjunkturbarometern med registerdata över företagens anställda och deras löner.⁸⁴ Det går då att se om företag som har brist betalar sina nya och befintliga anställda mer jämfört med företag som inte upplever arbetskraftsbrist. Mikrodata från

Diagram 137 Brist på arbetskraft och sysselsättningsgrad

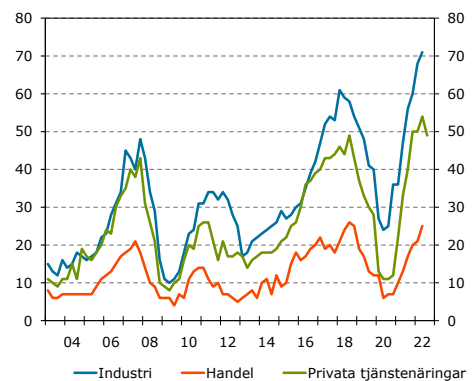
Andel ja-svar respektive procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 138 Brist på arbetskraft i olika branscher

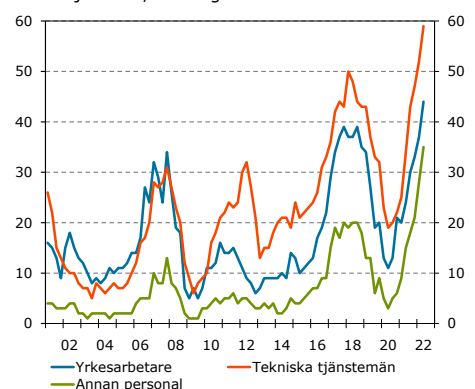
Andel ja-svar, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 139 Brist på arbetskraft i industrin, olika yrkeskategorier

Andel ja-svar, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁸⁴ Organisationsnumren är avidentifierade och inga enskilda företag kan identifieras i data och analysen har gjorts i det av SCB administrerade MONA-systemet.

Konjunkturbarometern kan matchas med mikrodata på företag och deras anställda från och med tredje kvartalet 2010. De data som används i kapitlet finns utförligare beskrivna i kapitlets bilaga.

Arbetskraftsbrist mäts varje kvartal i Konjunkturbarometern. Lönerna i Lönestrukturstatistiken mäts för privat sektor i september varje år. Effekter av arbetskraftsbrist på löneutveckling och andra faktorer kommer beräknas med hjälp av en indikator som anger om företaget har brist någon gång mellan fjärde kvartalet år $t-1$ och tredje kvartalet år t .

Samband mellan arbetskraftsbrist och löner

VILKA FÖRETAG HAR ARBETSKRAFTSBRIST?

För att ge bakgrund till eventuella samband mellan arbetskraftsbrist och löner samt sysselsättning beskriver avsnittet nedan vilken typ av företag som har större sannolikhet att uppge arbetskraftsbrist. För att studera detta skattas regressionsmodeller där ja-svar på frågan om arbetskraftsbrist förklaras med hjälp av olika variabler. Dessa är företagsstorlek, bransch, förädlingsvärde, omsättning, genomsnittslön och anställdas genomsnittsalder.⁸⁵

Koefficienterna för företagsstorlek i tabell 15 är alla negativa vilket visar att mindre företag har lägre sannolikhet att uppge arbetskraftsbrist.⁸⁶ Exempelvis är sannolikheten att ett företag med 11–49 anställda anger arbetskraftsbrist 7,7 procentenheter lägre jämfört med företag med 500 eller fler anställda. Detta är naturligt eftersom ju fler anställda ett företag har desto större är sannolikheten att det fattas anställda på en eller flera platser inom företaget. Vidare är företag med anställda med högre medelålder mindre sannolika att uppge att de har arbetskraftsbrist. Detta kan förklaras av att äldre personer har lägre sannolikhet att byta arbetsgivare vilket innebär att sannolikheten att företaget har vakanser och därmed brist minskar.

En ökning av förädlingsvärdet året innan ökar sannolikheten att företaget har arbetskraftsbrist. Annars innebär högt förädlingsvärde och högt löneläge per anställd att företaget är mindre sannolikt att uppge att det har arbetskraftsbrist medan hög omsättning per anställd har en positiv korrelation med arbetskraftsbrist. Sammantaget är företag med många unga anställda, med ett lägre löneläge, hög omsättning och ett lägre förädlingsvärde mer sannolika att uppge att de har arbetskraftsbrist.

⁸⁵ Genomsnittslön definieras som lönesumma per anställd. I modellen ingår även fixa effekter för år, antalet gånger företaget är med i Konjunkturbarometern varje år och företagsfixa effekter. Se kapitlets bilaga för vidare detaljer.

⁸⁶ I regressionsmodellen är företag med 500 eller fler anställda referenskategori. Dummyvariabler för lägre företagsstorlek har negativt tecken vilket innebär att mindre företag har lägre sannolikhet att rapportera brist.

Tabell 15 Prediktion av arbetskraftsbrist, år t

Procentenheter

	Punktskattning
Procentuell förändring i förädlingsvärde	0,90* (0,44)
Medelålder hos anställda	-0,96*** (0,25)
Genomsnittslön, 1000-tals kronor	-0,12+ (0,8)
Förädlingsvärde per anställd, 10000-tals kronor	-1,11* (0,56)
Omsättning per anställd, 10000-tals kronor	0,69** (0,26)
1-10 anställda	-5,53 (5,39)
11-49 anställda	-7,70** (2,43)
50-249 anställda	-5,39*** (1,54)
250-499 anställda	-2,0 (1,36)
Antal observationer	14 131

Anm. Skattning av sannolikheten att ha brist på arbetskraft år t med hjälp av uppgifter från året innan (t-1). Referenskategori är ett industriföretag med 500 eller fler anställda. Skattningarna kontrollerar för bransch, år och företagsfixa effekter. *** visar statistisk signifikans på 0,1-procentsnivån, ** visar statistisk signifikans på enprocentsnivån, * visar statistisk signifikans på femprocentsnivån och + visar statistisk signifikans på 10-procentsnivån. Standardfelen, inom parentes, är robusta och klustrade på arbetsgivarnivå.⁸⁷

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

FÖRETAG MED BRIST HÖJER LÖNERNA MER

För att analysera hur arbetskraftsbrist påverkar lönebildningen kan effekter av arbetskraftsbrist på företagets lönesättning undersökas. Regressionsmodeller har därför skattats där företagets brist på arbetskraft under året används som förklaringsvariabel för löneökningar, lönespridning och antal anställda på företaget (se kapitlets bilaga för en detaljerad beskrivning av de skattade regressionsmodellerna).⁸⁸ I alla modeller kontrolleras för tid och bransch vilka fångar den större delen av variationen i de avtalade löneökningarna. Vad som återstår är därmed främst

⁸⁷ Klustrade standardfel innebär att skattningarnas standardfel inte beräknas på individnivå utan på en högre aggregerad nivå. Här beräknas standardfelen inom varje företag. Om så inte görs kan chocker som påverkar företaget, och därmed alla som är anställda vid det, skapa seriekorrelerade residualer vilket minskar standardfelen och skapar signifikanta skattningar trots att så kanske inte är fallet (se Cameron och Trivedi, 2005, och Angrist och Pischke, 2009).

⁸⁸ Löner mäts i september varje år, det vill säga i slutet av tredje kvartalet. Brist på arbetskraft kommer därmed påverka lönetillväxten år t från och med fjärde kvartalet året innan, eller t-1, fram till och med tredje kvartalet år t. Brist under året beräknas därför genom att företaget markeras med 1 i data ha brist om företaget ett eller fler av kvartalen från och med fjärde kvartalet år t-1 till och med tredje kvartalet år t uppger att det har arbetskraftsbrist. Om företaget inte haft brist under året sätts bristvariabeln till 0 i data.

löneglidningen och hur den varierar mellan företag med och utan brist på arbetskraft.

Företag med arbetskraftsbrist höjer i genomsnitt lönerna i reala termer med 0,2 procentenheter extra varje år. Detta motsvarar en ytterligare reallöneökning på ca 70 kronor i månaden. En genomsnittlig årlig reallöneökning under den undersökta perioden är 1,4 procent. Effekten är statistiskt signifikant (se tabell 16).

Tabell 16 Effekter av arbetskraftsbrist i företag

Procentenheter

	Alla branscher	Industrin	Handeln	Tjänster
Löneeffekter				
Genomsnittlig löneökning	0,21*	0,23+	0,09	0,22
	(0,10)	(0,13)	(0,30)	(0,19)
Standardavvikelse i löneökningar	0,21**	0,02	0,26	0,44**
	(0,8)	(0,10)	(0,24)	(0,14)
Antal observationer	7 097	3 028	862	2 951
Sysselsättningseffekter				
Genomsnittslön (lönesumma per anställd)	-0,94	-0,92	-0,63	-0,64
	(0,67)	(0,90)	(1,37)	(1,25)
Antal anställda	1,86**	2,32*	3,2*	0,69
	(0,65)	(0,93)	(1,46)	(1,07)
Andel nyanställda	1,95***	1,81***	2,2***	1,92***
	(0,19)	(0,31)	(0,41)	(0,31)
Andel anställda utanför sysselsättning	0,18***	0,19***	0,09	0,16+
	(0,04)	(0,06)	(0,11)	(0,09)
Andel anställda från studier	0,56***	0,37**	0,55**	0,69***
	(0,09)	(0,11)	(0,20)	(0,17)
Andel anställda från arbetslöshet	0,19***	0,20***	0,33***	0,10+
	(0,04)	(0,06)	(0,09)	(0,06)
Andel anställda från arbetsmarknadspolitiska program	0,07*	0,15**	0,02	0,01
	(0,03)	(0,05)	(0,09)	(0,05)
Andel anställda från subventionerad anställning	0,03	0,10+	-0,05	-0,03
	(0,03)	(0,05)	(0,05)	(0,03)
Antal observationer	24 852	7 693	5 137	10 306

Anm. *** visar statistisk signifikans på 0,1-procentsnivån, ** visar statistisk signifikans på enprocentsnivån, * visar statistisk signifikans på femprocentsnivån och + visar statistisk signifikans på 10-procentsnivån. Standardfelen, inom parentes, är robusta och klustrade på arbetsgivarnivå (se fotnot 87). För sysselsättningseffekterna är antalet observationer fler eftersom företaget endast behöver observeras i Konjunkturbarometern och i LISA-databasen, där alla företag finns. Vid skattning av löneeffekter måste företaget observerats i Konjunkturbarometern, Lönestrukturstatistiken och i LISA-databasen. Detta minskar antalet observationer eftersom de två förstnämnda datamängderna är urvalsundersökningar.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

STÖRRE SKILLNAD I LÖNEÖKNING DÅ DET ÄR BRIST

Företag med arbetskraftsbrist kan behöva höja lönerna för nyanställda men de kan även behöva höja lönerna för vissa nyckelpersoner de vill undvika att bli av med när företaget har brist på

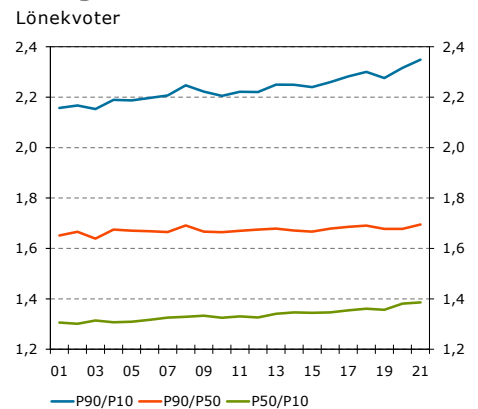
arbetskraft. En tänkbar effekt av detta är att lönespridningen inom företaget stiger som resultat av arbetskraftsbristen.

I företag med arbetskraftsbrist stiger också spridningen i löneökningar mellan arbetstagare. På årsbasis stiger spridningen i löneökningar, mätt med standardavvikelsen, med 0,2 procentenheter om företaget har arbetskraftsbrist. Detta motsvarar en ökning av standardavvikelsen med 3 procent.⁸⁹ Rensat för sammansättningseffekter bland de anställda ökar standardavvikelsen hos löneökningarna med 6 procent.⁹⁰

En ökning i standardavvikelsen med 6 procent motsvaras ungefär av att skillnaden mellan högsta och lägsta löneökning inom företaget stiger med 6 procent.⁹¹ Exempelvis, om den som ökar sin lön mest i ett företag får 12 procent och den som ökade sin lön minst får 0 procent mer är skillnaden i löneökning 12 procentenheter. Vid brist skulle denna skillnad stiga till 12,8 procentenheter.⁹² När företaget sedan inte längre har brist minskar lönespridningen på motsvarande sätt så att skillnaden i procentuell löneutveckling åter är 12 procent.⁹³ Men ihållande arbetskraftsbrist inom ett företag ger en högre genomsnittlig nivå på spridningen av löneökningar inom företaget över tid.

Vidare pekar dessa skattningar mot att en högre genomsnittlig nivå på arbetskraftsbristen sett över en konjunkturcykel kan öka lönespridningen, något som exempelvis var fallet kring högkonjunkturen 2017–2018 jämfört med högkonjunkturen 2006–2007. Lönespridningen har också stigit i näringslivet sedan mitten av 2010-talet (se diagram 140). Framst är det personer i den nedre delen av lönefördelningen, tionde percentilen (p10), som inte hängt med nittionde percentilen (p90) eller medianlönen (p50).⁹⁴ Skattningarna ovan pekar mot att den höga bristen på

Diagram 140 Lönespridning i näringslivet

Anm. P90/10 avser lönen vid 90e percentilen delad på lönen vid 10e percentilen, P50/10 avser medianlönen delad på lönen vid 10e percentilen och P90/50 avser lönen vid 90e percentilen delad på medianlönen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁸⁹ Standardavvikelsen för löneökningar är ca 0,06, eller 6 procent. Om brist innebär att standardavvikelsen stiger från 0,060 till 0,062 innebär det att den ökat med 3 procent. Rensat för sammansättningseffekter är standardavvikelsen hos löneökningarna ca 0,03, eller 3 procent. En uppgång i standardavvikelsen från 0,030 till 0,032 innebär att standardavvikelsen hos löneökningarna stiger med 6 procent.

⁹⁰ Med sammansättningseffekter avses ålder och utbildning. Om en arbetsplats anställda förändras exempelvis om fler högutbildade anställs kan detta påverka spridningen i löneökningar oavsett om företaget upplever att det har brist på arbetskraft.

⁹¹ Standardavvikelsen s kan approximeras med formeln: $s \approx (\text{högsta värde} - \text{minsta värde})/4$. Formeln härleds från att 95 procent av värdena i en fördelning befinner sig inom ett avstånd om 2 standardavvikelser från medelvärdet. I dessa data är standardavvikelsen i löneökningar ca 3 procent på företagsnivå. Detta innebär att det är ca 12 procentenheters skillnad i löneökning mellan den som får högst och den som får lägst löneökning. Om standardavvikelsen stiger med en faktor 1,06 (motsvarande 6 procent) innebär det också att skillnaden mellan den som får mest och den som får minst i lön stiger med $12 \cdot 0,06 = 0,7$ procentenheter. Över tid ackumuleras skillnaden mellan högst och lägst löneökning om det återkommande blir brist inom företaget. En bieffekt av detta är att lönespridning ökar.

⁹² Detta beräknas som: $1,06 \cdot (12 - 0) = 12,8$.

⁹³ Effekten på exempelvis standardavvikelsen för löneökningar av att ett företag går från att inte ha brist till att ha brist på lön beräknas som $100 \times (\exp(\beta) - 1) = 6,18$ med $\beta = 0,06$ medan för företag som går från att ha brist till att inte ha det får effekten $100 \times (\exp(-\beta) - 1) = -5,82$. Om en variabel x stiger med 6,18 procent för att sedan falla med 5,82 procent blir den totala effekten noll då $1,0618 \cdot 0,9418 = 1$. Nivån på lönen för den som fått högre löneökning kvarstår dock vilket ger en ökad lönespridning över tid.

⁹⁴ Den tionde percentilen i lönefördelningen är den lön som utgör gränsen mellan de 10 procenten som ligger längst ner i lönefördelningen och de övriga 90

arbetskraft sedan andra halvan av 2010-talet kan ha bidragit till detta.

FÖRETAG MED BRIST ANSTÄLLER FLER

Frågan om arbetskraftsbrist i Konjunkturbarometern syftar till att undersöka brist i det enskilda företaget. Tidigare analys i kapitlet visar att brist kan tolkas som att företaget har efterfrågan på arbetskraft. Företag med arbetskraftsbrist bör därför vilja anställa i högre utsträckning än företag som inte har arbetskraftsbrist. Antalet anställda i november varje år, då antal sysselsatta på varje företag mäts, stiger med knappt 2 procent mer för företag med arbetskraftsbrist jämfört med företag som inte har brist på arbetskraft.

Det finns också samband mellan arbetskraftsbrist och omsättningen av personal. Sannolikheten att personer byter arbete från en arbetsgivare till en annan stiger då företag har arbetskraftsbrist.⁹⁵ Företag med arbetskraftsbrist anställer också i högre utsträckning personer som inte hade ett arbete året innan.

Främst anställs personer som studerade året innan men även andelen som anställs från arbetslöshet och arbetsmarknadspolitiska program stiger. Andelen som anställs från subventionerad anställning hos en annan arbetsgivare påverkas dock inte.

Dessa resultat pekar mot att arbetskraftsbrist bland företag kan leda till att personer med sämre fäste på arbetsmarknaden ges möjlighet till sysselsättning. Löneökningarna inom företaget kan därmed hållas nere vid arbetskraftsbrist genom att mindre erfaren personal anställs. Detta bekräftas också av att genomsnittslönen inte stiger när företaget har brist (se tabell 16). Även om befintliga anställda får högre lön så håller nyanställda som kommer utanför sysselsättning emot eftersom deras ingångslöner är lägre. I de data som används till det här kapitlet har nyanställda drygt 25 procent lägre lön jämfört med befintliga anställda och ca 15 procent lägre lön om hänsyn tas till ålder och utbildning.⁹⁶

INDUSTRIN PÅVERKAS MEST AV BRIST

Det finns skillnader mellan branscher i hur brist påverkar lönebildningen (se tabell 16). Resultaten för hela näringslivet drivs främst av industrin. Både lönerna för arbetare och tjänstemän inom industrin stiger när företag har brist. Spridningen av löneökningar inom företagen drivs främst av tjänstebranscherna där spridningen stiger mer än genomsnittet. Tjänstemän inom

procenten som ligger ovanför. Den nittionde percentilen är den lön som utgör gränsen mellan de 10 procent som har högst lön och övriga 90 procent.

⁹⁵ Ett skäl till att brist uppstår är att företaget möter oväntat stora personalavgångar. I data syns att brist år t kan förklaras av oväntat hög separationsgrad (att anställda lämnar arbetsgivaren) år $t-1$, det vill säga föregående år. Öväntade separationer skattas genom att ta residualerna från en regression på separationsgrad med företagsfixa effekter och tidsdummys som förklarande variabler.

⁹⁶ Detta beräknas genom att skatta effekten av att komma från utanför sysselsättning på den naturliga logaritmen av månadslönen. För att konstanthålla för effekter av utbildning och ålder kan dessa användas som ytterligare förklaringsvariabler.

industrin får också ökad spridning i löneökningarna då företag har brist. Handeln uppvisar inga effekter av brist på lönebildningen. Det kan till viss del bero på att bristtalen generellt sett är lägre inom handeln jämfört med industrin och tjänstesektorn. Noterbart är att spridningen av löneökningar inte stiger bland arbetare i någon bransch. Ett tänkbart skäl till detta är att graden av individuell lönesättning är lägre bland arbetare jämfört med tjänstemän.

Sysselsättningseffekterna är likartade mellan branscherna fränsett tjänstesektorn där brist inte sammanfaller med stigande antal anställda. Handeln är den bransch som främst anställer personer som varit arbetslösa medan industrin är den bransch som främst anställer personer som deltagit i arbetsmarknadspolitiska program eller haft en subventionerad anställning. Tjänstesektorn är den bransch som främst anställer personer som studerade året innan.

Skattningar för enskilda arbetstagare

Skattningarna ovan är på företagsnivå. Dessa skattningar mäter nettoeffekten av brist på löner där exempelvis högre löner för befintligt anställda kan motverkas av nyanställda med lägre erfarenhet som får lön under genomsnittet i företaget. För att ytterligare undersöka hur bristen påverkar lönebildningen kan effekten av arbetskraftsbrist mätas för enskilda anställda. Den typen av skattningar visar tydligare om och hur anställdas förhandlingsposition gentemot arbetsgivaren förändras när det råder arbetskraftsbrist på företaget.

BRIST GER ENSKILDA ARBETSTAGARE HÖGRE LÖN

För att undersöka hur arbetskraftsbrist hos ett företag påverkar enskilda arbetstagare skattas regressionsmodeller där den enskilde anställdes löneökning är en funktion av om företaget har brist eller inte. I regressionsmodellerna konstanthålls för andra faktorer som kan påverka löneökningarna som arbetstagarnas ålder, utbildning, och i vilken bransch de arbetar.⁹⁷

Effekten av arbetskraftsbrist för enskilda anställda är ungefär densamma som den som mäts för företag (jämför tabell 16 och tabell 17). Men analysen för enskilda arbetstagare möjliggör också för att testa hur brist påverkar olika grupper av arbetstagare. Tabell 17 visar skattningar från regressionsmodeller där bristindikatorn har interagerats med olika gruppstillhörigheter (se kapitlets bilaga för detaljer). Tabell 17 visar att det inte finns någon signifikant skillnad, varken statistiskt eller ekonomiskt, mellan hur kvinnors och mäns löneutveckling påverkas av arbetskraftsbrist. I det här fallet är män referenskategori och kvinnors löneutveckling som en funktion av brist jämförs med männens.

⁹⁷ Se kapitlets bilaga för fler detaljer om regressionsmodellerna.

Tabell 17 visar dock tydligt att personer med lägre lön eller lägre utbildning, något som ofta sammanfaller, får lägre löneökningar än högutbildade och högavlönade när det är brist på arbetskraft. Personer högre upp i inkomstfördelningen påverkas desto mer och även högutbildade påverkas mer än personer med som mest gymnasieutbildning, vilka utgör referenskategori. Tabell 17 visar också att den fjärdedel av löntagarna som tjänar minst inte får högre lön av att företaget har arbetskraftsbrist.

Det finns även en svag skillnad mellan hur inrikes och utrikes födda påverkas av arbetskraftsbrist där inrikes födda får högre löneökningar än utrikes födda när det är brist på arbetskraft i företaget. Detta kan inte förklaras av vilka branscher utrikes födda arbetar inom eller skillnader i utbildningsnivå med inrikes födda.⁹⁸

Tabell 17: Effekt av arbetskraftsbrist på löneökning

Procentuell ökning i reala termer

	Punktskattning
Brist	0,25**
	(0,09)
Brist (givet yrkesbyte)	0,24**
	(0,06)
Brist*Kvinna	-0,03
	(0,03)
Brist*Utrikes född	-0,14 ⁺
	(0,08)
Brist*Första inkomstkvartil	-0,17
	(0,23)
Brist*Tredje inkomstkvartil	0,28*
	(0,13)
Brist*Fjärde inkomstkvartil	0,92**
	(0,29)
Brist*Grundskola	-0,20***
	(0,03)
Brist*Högskola	1,01***
	(0,08)
Tusentals observationer	3 127

Anm. Med befintliga arbetstagare avses personer som har samma arbetsgivare mellan två år där arbetskraftsbrist hos arbetsgivaren observeras mellan de tillfällen då lönen uppmäts. Nyanställda är de som bytt arbetsgivare mellan år t och $t+1$. I alla regressionsmodeller ingår dummyvariabler för ålder (femårsklasser), utbildning (förgymnasial, gymnasial och eftergymnasial), och bransch (industri, handel, bygg och övriga tjänster) samt dummies för år, företag och individ. Standardfelen är klustrade på företagsnivå (se fotnot 87).

Källa: Konjunkturinstitutet och SCB.

⁹⁸ Utrikes födda tjänar ca 2,5 procent mindre än inrikes födda kontrollerat för ålder, kön, utbildning och företagsstorlek samt företagets omsättning och förädlingsvärde per anställd. Kön spelar dock större roll. Kvinnor tjänar i genomsnitt knappt 7 procent mindre än män givet dessa faktorer.

BRIST GÖR ATT BEFINTLIGA ANSTÄLLDA BYTER TILL MER VÄLAVLÖNADE ARBETEN

Resultaten som redovisats ovan pekar mot att företag med arbetskraftsbrist i större utsträckning anställer personer från studier och arbetslöshet. Vad betyder då detta för befintliga anställda? En effekt av att personal med lägre erfarenhet, exempelvis de som kommer från studier, anställs på en arbetsplats kan vara att befintlig personal ges större ansvar och därmed flyttas upp i hierarkin.

För att mäta detta kan yrken rangordnas efter vilken medellön de har. Ett kliv uppåt i yrkeshierarkin kan sedan definieras som att en person byter yrkestitel till en med högre medellön. Yrken kategoriseras i svensk statistik efter ”svensk standard för yrkesklassificering” (SSYK). Enligt den tre-siffriga klassificeringen finns ca 150 olika yrken i de data som analyseras här. Dessa 150 yrken kan sedan rangordnas efter medellönen inom varje yrke.

I företag med brist flyttar befintligt anställda omkring två platser uppåt i yrkesrangordningen från ett år till nästa.⁹⁹ Detta pekar mot att befintligt anställda ges mer avancerade arbetsuppgifter då företaget har brist jämfört med hur det ser ut när företaget inte har brist. De platser de lämnar besätts av de nyanställda till lägre lön.

De befintligt anställdas rörelse uppåt i företagen kan dock inte förklara den extra löneökning som anställda i företag med arbetskraftsbrist får. Om skattningarna tar hänsyn till att anställda byter yrkesklassificering påverkas ändå inte effekten av arbetskraftsbrist på löneutveckling. Resultatet tyder på att befintliga anställdas förhandlingsläge gentemot arbetsgivaren stärks när det är brist på arbetskraft trots att de stannar kvar i samma yrke (se tabell 17).

Slutsatser

Det här kapitlet har undersökt i vilken mån arbetskraftsbrist påverkar lönebildning och sysselsättning bland företag och anställda. Trots att sambanden på makronivå försvagats finns tydliga effekter av arbetskraftsbrist för både företag och anställda. Exempelvis innebär arbetskraftsbrist att befintliga anställda får högre lön men det innebär också att lönespridningen på företaget stiger. Främst är det personer med hög utbildning och hög lön som gynnas av arbetskraftsbrist medan anställda med som mest grundskoleutbildning och anställda med relativt sett låg lön inte påverkas av arbetskraftsbristen.

⁹⁹ Detta skattas med modellen $\Delta Yrkesranking_{ijkt} = \alpha + \beta Brist_{jkt} + X_{ijkt}\gamma + \varepsilon_{ijkt}$ där de förklarande variablerna på högersidan i ekvationen är desamma som när effekten av brist på löner skattas. Punktskattningen $\hat{\beta} = 2,05$ och standardfelet är 0,97. Detta ger ett p -värde på 0,035. Se kapitlets bilaga för fler detaljer.

Ett skäl till löneutvecklingens minskade samvariation med arbetskraftsbristen under 2010-talet kan tillskrivas stigande sysselsättning. Företag med brist på arbetskraft anställer i större utsträckning personer som inte hade ett arbete året innan. Dessa kan exempelvis vara studenter eller arbetslösa. Företagen betalar lägre löner för dessa grupper jämfört med personer de anställer från andra företag. Exempelvis påverkas inte genomsnittslönen definierad som lönesumma per anställd av att företag har brist. Det ökande arbetsmarknadsdeltagandet i Sverige under 2010-talet kan därför ha hjälpt till att hålla tillbaka den aggregerade löneutvecklingen på svensk arbetsmarknad och bidragit till att lönespridningen ökat. Det finns dock inga tecken på att arbetskraftsbrist hållit tillbaka sysselsättningen eftersom företag med arbetskraftsbrist ökat sin personalstyrka snabbare än företag som inte haft brist.

Referenser

- Aaronson, D. och A. Jordan (2014), "Understanding the relationship between real wage growth and labor market conditions", *Chicago Fed Letter*.
- Angrist, J. D. och J. S. Pischke (2008), *Mostly harmless econometrics*, Princeton University Press.
- Blanchflower, D. G. och A. T. Levin (2015), "Labor market slack and monetary policy", National Bureau of Economic Research, working paper 21094.
- Cameron, A. C., och P. K. Trivedi (2005), *Microeconometrics: methods and applications*, Cambridge University Press.
- Domash, A. och L. H. Summers (2022), "How tight are US labor markets? National Bureau of Economic Research, working paper 29739.
- Frohm, E. (2021), "Labor shortages and wage growth", ECB Working Paper No. 2576.
- Garin, A. och F. Silverio (2018), "How does firm performance affect wages? evidence from idiosyncratic export shocks", University of Illinois at Urbana-Champaign Working Paper.
- Konjunkturinstitutet, *Konjunkturläget*, december 2017.
- Konjunkturinstitutet, *Lönebildningsrapporten*, 2018.
- Konjunkturinstitutet, Metodbok för Konjunkturbarometern, september 2022.
- Lamadon, T., M. Mogstad och B. Setzler (2022), "Imperfect competition, compensating differentials, and rent sharing in the US labor market", *American Economic Review* 112, sid. 169–212.

Bilaga

Kapitlets bilaga går igenom de data och den metod som används för att skatta effekter av höjda minimilöner på sysselsättning, tjänsteomfattning och faktisk timlön.

KAPITLETS DATA HÄMTAS FRÅN TRE KÄLLOR

Analysen bygger på data från tre databaser LISA, Lönestrukturstatistiken och Konjunkturbarometern. LISA är ett register över alla personer bosatta i Sverige som fyllt 16 år. Datamaterialet innehåller dels uppgifter om ålder, kön, bostadsort och utbildning, dels inkomstuppgifter om arbetsinkomst, och olika transfereeringar från socialförsäkringssystemet. Till detta kommer uppgifter om personen ett visst år är sysselsatt i november och om personen är inskriven hos arbetsförmedlingen i november. Det finns också uppgifter om på vilket företag individen arbetar

Lönestrukturstatistiken är en stor urvalsundersökning bland privata företag där företagen förekommer i urvalet baserat på deras storlek. Företag med 500 eller fler anställda är alltid med, medan små företag med 1–9 anställda har omkring 2 procents sannolikhet att vara med varje år.¹⁰⁰ Ju fler små företag en bransch har desto färre av de som är anställda inom branschen finns därmed med i Lönestrukturstatistiken.

Konjunkturbarometern är en urvalsundersökning i näringslivet som utförs av Konjunkturinstitutet. Knappt 6 000 företag dras från en urvalsram om ca 25 000 företag. Företag med färre än fem anställda ingår inte i undersökningen medan alla företag med fler än 100 anställda tillfrågas varje månad. Ju mindre ett företag är desto mindre är sannolikheten att det ingår i undersökningen. Den oviktade (efter antal anställda) svarsfrekvensen är ca 45 procent.

De företag och anställda som analyseras i kapitlet är de som ingår i alla de tre datamängderna. Eftersom både Konjunkturbarometern och Lönestrukturstatistiken är urvalsundersökningar kan individer som byter arbetsgivare falla ur urvalsramen vilket till viss del försvårar möjligheten att följa enskilda arbetstagare över tid. Därför analyseras lönebildningseffekter av arbetskraftsbrist för personer som stannar kvar hos en och samma arbetsgivare över två år.

EKONOMETRISKA MODELLER

För analysen på företagsnivå skattas modeller enligt:

$$y_{jkt} = \alpha_j + \beta \text{Brist}_{jkt-1} + X_{jkt-1}\gamma + \varepsilon_{jkt}. \quad (1)$$

Där y mäter en variabel för företag j , i bransch k år t . β är effekten av arbetskraftsbrist, som kodas 1 eller 0, på y . X innehåller kontrollvariablerna omsättning, förädlingsvärde och

¹⁰⁰ Se www.scb.se för ytterligare detaljer om Lönestrukturstatistiken.

lönesumma samt fixa effekter för år, bransch, län och interaktioner mellan år och bransch och år och län. Regressionen innehåller också företagsfixa effekter vilket innebär att varje företag får ett unikt intercept i modellerna. På så sätt konstanthålls variation i löneutveckling som beror på att vissa företag har en snabbare trendmässig löneutveckling än andra.

Analysen på individnivå sker genom att skatta effekten av brist på löneökningar (förändringar i logaritmen av månadslön) för anställd i som arbetar på företag j år t :

$$\Delta \ln w_{it} = \alpha_i + \alpha_{i(j,t)} + \beta \text{Brist}_{jkt-1} + X_{jkt-1} \gamma + \varepsilon_{ijkt}. \quad (2)$$

Låt α_i mäta individens icke-observerade produktivitet medan $\alpha_{i(j,t)}$ mäter löneökningseffekten av att individ i arbetar inom företag j år t . X innehåller en mängd kontrollvariabler. För individer innehåller X grundskola och högskola kodade som dummyvariabler för att fånga individens högsta utbildningsnivå. Gymnasieutbildade är referenskategori. Ålder kontrolleras för genom 11 ålderskategorier uppdelat i fem-årsklasser. Klass 1 är de som är under 20 år, klass två de som är 20–24 år och så vidare. Personer mellan 44–49 år är referenskategori. Personer 75 år och äldre ingår inte i analysen. På företagsnivå innehåller X företagets medellön, omsättning per anställd, förädlingsvärde per anställd och företagsstorlek samt fixa effekter för region, bransch och år. Även interaktioner mellan bransch och år samt mellan region och år ingår. Detta konstanthåller för regionala trender i arbetskraftsutbudet samt chocker som påverkar hela branscher.¹⁰¹ Effekten av brist på löneökning ges av $\hat{\beta}$.

Modellerna med interaktionseffekter skrivs som:

$$\Delta \ln w_{it} = \alpha_i + \alpha_{i(j,t)} + \beta \text{Brist}_{jkt-1} + \delta \text{Brist}_{jkt} \times I_{ijkt-1} + X_{jkt-1} \gamma + \varepsilon_{ijkt}. \quad (3)$$

Interaktionsvariabeln I_{ijkt-1} är en variabel som multipliceras med bristindikatorn, exempelvis kön, utrikes född eller lönekvartil. Effekten av brist för exempelvis kvinnor blir då $\hat{\beta} + \hat{\delta}$ medan effekten för män blir $\hat{\beta}$.

För skattningarna av effekter av brist på en anställds plats i yrkeshierarkin så rangordnas först alla yrken efter lön enligt svensk standard för yrkesklassificering på tre-siffernivån. I det här datamaterialet innebär det att ca 150 olika yrken rankas efter hur mycket medellönen är i yrket. Sedan kan för varje individ förflyttningar beräknas mellan två år enligt:

$$\Delta \text{Yrkesrank}_{it} = \text{Yrkesrank}_{it} - \text{Yrkesrank}_{it-1}$$

Om en arbetstagare går från det 100:e till det 98:e rankade yrket är $\Delta \text{Yrkesrank}_{it} = -2$. I data är yrkena sedan rankade så att

¹⁰¹ Med bransch menas tre breda kategorier som redovisas i Konjunkturbarometern: tillverkningsindustri, handel och tjänster.

det med högst medellön har högst rank medan yrket med lägst medellön har lägst rank. Det ger en positiv koefficient i skattningarna när brist gör att befintligt anställda stiger i yrkeshierarkin.

Måttet kan användas dels för att förklara vad som händer på en arbetsplats när företaget har brist på personal, dels vad som kan ligga bakom de löneökningar som de anställda får när företaget har brist på personal. Om löneökningarna bland befintlig personal beror på att de får mer avancerade arbetsuppgifter blir tolkningen av lönebildningseffekterna av brist en annan än om arbetstagare får högre lön vid brist trots att de utför samma typ av arbete. Effekten på yrkesranking skattas sedan med samma förklarande variabler som ekvation (3).

I KONJUNKTURBAROMETERN ÅTERFINNS FLEST ANSTÄLLDA I MEDELSTORA FÖRETAG

Konjunkturbarometern är en stratifierad urvalsundersökning. På branschnivå ökar sannolikheten att ingå i undersökningen ju större företaget är. Företag med mer än 100 anställda undersöks varje gång. Alla företag svarar dock inte på undersökningen. Tabell 18 visar egenskaper hos anställda som arbetar i företag som svarar i konjunkturbarometern. Dessa jämförs med företag som antingen ingår men inte svarar eller som inte alls ingår i undersökningen.

Det finns vissa skillnader i de anställdas egenskaper mellan de företag som besvarat Konjunkturbarometerns enkät och de som inte gjort det. Generellt är utbildningsnivån i de företag som svarar något lägre eftersom andelen högskoleutbildade är lägre. Andelen kvinnor är också lägre bland de svarande företagen. Genomsnittslönen i de företag som ingår i undersökningen är lägre om företaget är litet medan den är högre om företaget är stort. Skillnaderna beror främst på att företag inom industrin svarar i högre utsträckning på enkäteten och i dessa företag finns fler män anställda och fler har gymnasieutbildning medan färre har högskoleutbildning.

Tabell 18: Egenskaper hos anställda i företag som svarat i Konjunkturbarometern år 2019 jämfört med övriga företag

Andelar respektive kronor.

Företagsstorlek (antal anställda)	1-9	10-49	50-249	250-499	500+
Högst grundskola					
I Konjunkturbarometern	0,26	0,19	0,14	0,12	0,12
Ej i Konjunkturbarometern	0,21	0,19	0,16	0,12	0,11
Högst gymnasium					
I Konjunkturbarometern	0,44	0,48	0,51	0,50	0,49
Ej i Konjunkturbarometern	0,47	0,49	0,45	0,40	0,37
Högskola					
I Konjunkturbarometern	0,30	0,33	0,35	0,38	0,39
Ej i Konjunkturbarometern	0,32	0,31	0,39	0,48	0,52
Andel kvinnor					
I Konjunkturbarometern	0,42	0,37	0,34	0,34	0,37
Ej i Konjunkturbarometern	0,36	0,37	0,44	0,52	0,67
Andel utrikes födda					
I Konjunkturbarometern	0,12	0,09	0,08	0,07	0,07
Ej i Konjunkturbarometern	0,11	0,10	0,09	0,08	0,07
Genomsnittlig månadslön					
I Konjunkturbarometern	30 800	33 900	37 900	39 200	38 800
Ej i Konjunkturbarometern	33 300	36 800	37 600	38 700	34 500

Anm. Månadslön i 2019 års priser.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.